

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XX-lea, N-le 7-9.

Iulie-Septembre 1934.

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Ioan Sobieski și Romînia (conferință la Societatea romîno-polonă.
Dr. Andrei Antalffi : Cîteva însemnări scurte.
N. Iorga : Un proiect comunal al lui Ion Ghica.
O piesă a lui Costache Caragiale.
Ăl. Ciorănescu : Un act al lui Stoica Ludescu.
V. Mihordea : Contribuție la istoria catolicismului din Moldova în secolul al XVIII-lea.
" " Înființarea grănicerilor vechii Case de Austria (1762).
Constantin Velichi : Documente inedite de la Ștefan-cel-Mare la Ieremia Movilă.
Generalul Radu R. Rosetti : Două noi publicațiuni asupra ultimului războiu.
Dări de samă de *N. Iorga* și *N. Smochină*, **Cronică** și **Notițe** de *N. Iorga*.

1934

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 45 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XX-lea, n-le 7-9.

Iulie-Septembrie 1934.

IOAN SOBIESKI ȘI ROMÂNII

— Conferință la Societatea romino-polonă —

de N. Iorga:

*Domnule ministru,
Domnilor membri ai Societății romîno-polone și
Iubiți ascultători,*

Cînd mi s'a cerut să încep seria conferințelor acestei simpatice Societăți tinere care tinde la lucrul cel mai folositor în legăturile dintre două popoare: cunoașterea reciprocă de la un popor la altul, cunoaștere dacă nu se poate a limbii, cea ce une ori e foarte greu, măcar a literaturii în traducere și cunoașterea trecutului, a istoriei pe lingă a tuturor realităților, în toată bogăția lor, cînd, prin urmare, dv. ați crezut că peste cea ce fără îndoială știți, sau sinteți presupuși a ști cu privire la Sobieski, devenit Ioan al III-lea, regele Poloniei, s'ar putea adăugi și lucrurile pe care le cunosc, sau sint presupus că le cunosc, ceva mai bine, am primit cu atît mai bucuros cu cît numele marelui rege polon din secolul al XVII-lea îmi este cunoscut dintr'o vreme cînd cea mai mare parte dintre dv. nu erați născuți, ba se poate întîmpla că inșiși părinții dv. să nu fi format o familie și sint unele casuri în care chiar bunicii dv. erau abia pe cale de a începe o viață de familie a cărei consecință indirectă sinteți dv.

L-am cunoscut urmărindu-l pas cu pas pe timpul cînd era hatman al regatului Polon, cînd la Hotin, pe malul Nistrului, dădea bătălia hotărîtoare împotriva Turcilor care este actul eroic cel mai important pe care l-a îndeplinit creștinătatea contra puterii otomane în secolul al XVII-lea.

Despresurarea Vienei a fost un lucru cu mult mai ușor decît această d'întăiu biruință asupra Împărăției turcești, care, — trebuie să o spun pentru gloria lui Sobieski, — nu înseamnă vechea

Turcie decăzută. Turcia de la 1660-80 era într'o perioadă de naționalism războinic. Supt dinastia de Viziri Köprülü, care a avut legături cu cel d'întăiu Domn din neamul Ghica, se introduce un nou spirit într'un Stat a cărui aparență era aceea a unei decăderi răpezi. Prin urmare n'a luptat Hatmanul polon cu niște trupe otomane pe jumătate demoralisate chiar înainte de prima ciocnire, ci cu o armată foarte bine organizată a unei națiuni care credea că începe o nouă epocă din viața sa.

Se atribuia nenorocirea Împărăției Otomane faptului că nu se mai purtau războaie de ofensivă. În adevăr nu există națiuni care să se poată păstra zdravănă și plină de încredere în sine fără să aibă înainte un scop de ofensivă, culturală ori politică. Ni se vorbește într'una de o pace generală sprijinită pe faptul că fiecare ar căuta să ajungă la gradul de slăbiciune care i-ar interzice orice ideal; aceasta ar permite ca minile lincezite să se atingă. Dar numai cînd națiunile se vor putea înțelege, fiecare urmărind idealul său, recunoscînd însă idealul necesar al altor națiuni, numai atunci într'adevăr vor fi condițiuni de pace mai solide decît cînd fiecare se hotărăște să nu facă nimic față de altul care nu face nici el nimic.

Împărăția turcească avea însă acum un ideal, și Sobieski a avut curajul să opună vitalitatea poporului său, care părea adormită supt acel predecesor al regalității lui viitoare, Mihail Wiszniewiecki, care avea și singele moldovenesc al lui Ieremia Movilă, vitalității trezite a Împărăției otomane.

În considerarea acestei mari personalități cred că trebuie urmată această cale. Întăiu să-l vedem pe dînsul, cum a fost, să căutăm ce formează esența personalității lui, iar după aceea să deslușim care a fost sensul politiceii lui și care au fost urmările, și bune și mai puțin bune, care au rezultat din legăturile pe care regele Poloniei le-a avut cu țerile noastre și în special cu aceia pe care a străbătut-o de două ori, fără să-și poată ajunge la scop, cu Moldova.

Cu Moldova unei foarte interesante personalități. Constantin-Vodă Cantemir era un stăpînitor cum să ni fi dat Dumnezeu mai mulți în cursul istoriei noastre: un om de experiență, de modestie, un suflet țerănesc cinstit, o fire din care dacă lipsește cavalerismul, și mai ales cavalerismul studiat, în schimb se în-

tilnesc virtuțile acelea fundamentale care fac dintr'un om, în orice situație, cineva care poate să facă onoare unei situații.

În partea din urmă voi căuta să înlătur unele prejudecăți, pentru că trebuie să vă spun de la început că, în ce privește legăturile dintre Sobieski și Romîni, sînt și din partea istoricilor poloni anumite prejudecăți, care se pot înlătura foarte ușor, și, dacă nu s'au înlăturat încă deplin, este fiindcă n'a urmat cineva calea cea bună.

I.

Să venim întâiu cu prejudecățile noastre. Este această părere că, într'un moment de mindrie personală, Sobieski a venit asupra Moldovei cu gânduri rele. Ni aducem aminte de nuvela lui Costachi Negruzzi cu plăieșii aceia din Neamț, și nu știu dacă realitatea lucrurilor corespunde cu ce se întîlnește într'o nuvelă atît de interesantă ca aceia a scriitorului moldovean de prin anul 1840.

Dimitrie Cantemir povestește astfel ce a pătît tatăl său Constantin-Vodă, de la prima intrare a armatelor polone în Moldova. De sigur Dimitrie Cantemir este o personalitate cu care ne putem mîndri: un om învățat, cu multe cunoștinși îngrămădite și cu o îndrăzneală aproape genială; sînt foarte multe domenii de cultură universală în care el a fost cel d'întăiu. De exemplu în credința că istoria se compune dintr'un anumit ritm pe care, de altfel, l-a fost indicat marele cugetător italian Vico, că sînt în ea creșteri și scăderi: e părerea pe care o găsim înfățișată în admirabila operă a lui Montesquieu cu privire la mărirea și decadența Romînilor; această părere întăia oară Dimitrie Cantemir a manifestat-o în „Istoria Imperiului Otoman“, iar Montesquieu a cunoscut opera lui Dimitrie Cantemir prin aceia că fiul fostului Domn moldovean, Antioh, era acum ambasador la Paris și avea cu el manuscriptele părintelui său. Dimitrie Cantemir mai este și începătorul geografiei de astăzi și prin felul cum leagă în *Descrierea Moldovei* rostul pămîntului cu toate rosturile felurite ale omului, și prin profilurile de munți pe care le-a schițat în Caucas, întovărășind pe Petru-cel-Mare în expediția lui asiatică. Turcii pînă mai ieri cîntau cîntece făcute de

Dimitrie Cantemir după o notație musicală care era opera lui. Însă Dimitrie Cantemir a fost, ca ostatec la Constantinopol, afară de anii de copilărie, un străin față de Moldova; el a trăit în străinătate, intrind doar pentru câteva luni în țară; el avea deci o cunoștință foarte neîndestulătoare a lucrurilor românești. Pe lângă aceasta era foarte personal, nu numai în ceia ce-l privește pe dinsul, dar și în ceia ce privia pe tatăl său, și de sigur că nu era niciun motiv ca Vodă-Constantin Cantemir să fie peste măsură mulțumit cu ceia ce i se întâmplase de două ori cu Sobieski; și Dimitrie Cantemir a dat glas durerii acesteia a părintelui său. El este deci un călăuz care trebuie verificat în fiecare moment.

Iar, cit despre prejudecata care domnește în Polonia în ce privește pe Constantin Cantemir,—păreră pe care am căutat s'o în-lătur printr'o conferință la Paris ținută la Biblioteca Polonă și care a apărut în revista istorică francesă a mea—, se crede că același Constantin Cantemir ar fi fost un prieten al Turcilor, prieten al lor din principiu. Dar omul era legat cu toată inima sa de creștinătate: a fost soldat polon, a luptat atita vreme în' același oaste în care fusese Sobieski, a încheiat apoi, ca Domn, o alianță și cu Imperialii germani; în fond el gândia ca și Miron Costin supt raportul amintirilor sale din tinereță, de și aceasta nu în-seamnă că el n'ar fi avut iubire mai ales, cum se cuvine, pentru poporul său. S'a afirmat că Iașul ar fi fost ars după dorința lui ca să facă o situație imposibilă lui Sobieski,—ceva ca aceia ce s'a atribuit pentru arderea Moscovei lui Rostopcîn, care une ori se lauda singur că a făcut-o, de și Moscova era un imens oraș de cocioabe vechi de lemn, pline de parașiți, așa că ajungea o țigară pentru ca ea să ardă și fără concursul lui Rostopcîn. Ar fi mers deci în dușmănia față cu Sobieski așa de departe că ar fi preferat să-și ardă capitala decît să lase să între în ea o oaste creștină. Aceasta nu corespunde însă cu adevărul, fiindcă silit a fost Constantin Cantemir să părăsească Iașul. Silit pentru ce? Pentru că, pe de o parte, avea un fiu la Turci, și părintele, chiar cînd ar fi un erou, nu poate uita ceia ce-l leagă de odrasla lui. Dar, pe de altă parte, Sobieski intrase în Moldova pentru un vis de glorie, — și atît. Gloria o înțelegem, dar nu ne lăsăm conduși de măgulirile și iluziile ei. Ea ne încălzește, dar nu poate să zădărnicească vechea

noastră cugetare așezată : Să vină creștinii, gîndia bătrînul Cantemir, dar să rămînă, și, dacă nu sînt sigur că oastea creștină care a intrat o să rămînă, sînt silit să mă pregătesc pentru cazul cînd această oaste va trebui să plece.

Aceasta este explicația neînțelegerii dintre Sobieski și Constantin Cantemir. Exact același lucru ca și în atitudinea vecinului său Șerban Cantacuzino din Muntenia față de Imperialii germani : Vă primim bucuroși, dar să ni dați garanție că rămîneți. Căci, altfel, o armată creștină vine, o primești cu bucurie, dar armata aceasta este silită să plece și după aceea vin Tatarii. Și, de oare ce Cantemir se aștepta să vină Tatarii, trebuia să-și ieie măsurile lui. Acest fel de gînd românesc se întîlnește, de alminteri, și la Țurcii în timpul marelui războiu, cînd mulți Romîni de peste munți ziceau : Nu se poate o mai mare bucurie decît să vedem steagurile românești, dar vrem să știm dacă mine nu ne spînzură Ungurii ; am fi dorit să știm dacă noua ordine de lucruri poate să rămînă statornică.

Încheind această lungă, dar necesară parentesă, trebuie să vă mai spun un lucru : a judeca acțiunile unui alt popor după interesele noastre singure este o greșeală, cum este o greșeală, din partea cealaltă, să se judece acțiunile noastre după interesele altui popor : pentru a prețui pe cineva trebuie să-l înțelegi, iar pentru a-l înțelege trebuie să intri puțin în pielea lui, să-ți dai sama de ce poate suferi pielea aceasta.

Venim înapoi, la caracterizarea lui Ioan Sobieski și la aceste relații care socot, de altfel, că sînt lămurite chiar prin această explicație preliminară. În trecutul acestui mare popor polon, Ioan Sobieski nu este un om al evului mediu, în cursul căruia Polonia și Romînia s'au înțeles adeseori, în ciuda intereselor deosebite. Dacă au fost ciocniri între ei, motivul e acela că era un candidat la tron de o parte și de altă parte alt candidat la tron, și se căuta sprijinul peste Nistru, unde interese personale puteau să le aibă anumiți comandanți poloni de la graniță. În acel ev mediu a existat deci o înțelegere, datorită unui regim care a dispărut fără urmă, și pe care, azi, trebuie s'o înlocuim cu alt ceva decît ce a fost apoi în secolul al XVII-lea : trebuie s'o înlocuim cu un simț de solidaritate sprijinit pe sacra idee națională fără a ne topi unii și alții într'un pacifism de acela internațional în care s'ar pierde

toate colorile și care nu poate să formeze nicio basă și niciun ideal pentru umanitatea din timpul nostru. În evul mediu un Domn moldovean făcea omagiu regelui Poloniei. Chestiunea aceasta a fost discutată de curînd de un tînăr istoric, odinioară elev al meu, care a trecut prin fasa pe care o au une ori elevii miei, dar care fără îndoială se va apropia tot mai mult de ceia ce a format odinioară un teren comun de păreri: este vorba de tînărul profesor P. P. Panaitescu, care a discutat într'un articol recent originea acestui omagiu. Eu n'am zis însă că omagiul Domnului moldovean era și a rămas numai pentru pămîntul cîștigat la Nordul vechii Moldove încă din secolul al XIV-lea și că, în special, a fost numai pentru Pocuția. Eu am zis atîta: că *originea* omagiului acestuia trebuie căutată în teritoriul pe care regele Poloniei la sfîrșitul secolului al XIV-lea l-a cedat Domnului Moldovei; am spus un lucru, pe care îl afirm și acuma, că regele a întrebuițat forma unui împrumut ca să nu aibă aierul că părăsește o provincie și, în momentul chiar cînd împrumutul a fost încheiat, el era hotărit să nu plătească suma, întocmai cum a făcut Sigismund de Luxemburg, cînd a cedat de fapt Brandenburgul Hohenzollernilor „creditori“, cu ferma hotărire de a considera aceasta ca un lucru definitiv. După aceea însă evident că regele Poloniei a avut tot interesul să considere acest omagiu ca fiind pentru țara întreagă, iar Domnul Moldovei nu mai era dispus să discute asupra acestui punct, care, în ceia ce privește realitatea practică, nu avea nicio importanță, căci din partea lui nu însemna abdicarea de la scopurile naționale. Moldova de și vasală, a putut să trăiască foarte bine pentru dînsa și, dacă în unele timpuri grele, ca în secolul al XVI-lea, ar fi fost o colaborație strînsă din partea suzeranului poate că dincoace de Dunăre influența turcească n'ar fi ajuns pînă unde a ajuns.

Aceasta înseamnă evul mediu, care nu a avut niciun fel de influență asupra lui Sobieski. El era un om modern, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, și care înțelegea pe Soveran într'un fel care nu este, la urma urmei, decît felul pe care-l reprezintă Ludovic al XIV-lea. A-l privi altfel pe Sobieski e a nu-l înțelege. La tîpul frances contemporan a adăus un singur lucru: temperamentul rasei sale, care era fără îndoială cu totul deosebit de temperamentul rasei care vorbește și lucrează

prin marele rege frances, intru cît, de altmînterea, asupra acestuia din urmă nu se exercita o influență spaniolă.

Sobieski nu este nici un om al Renașterii, al unei târzii Renașteri, venită din Apus și intrată în Polonia, unde cea mai strălucită epocă a ei aparține secolului al XVI-lea, pe vremea unui rege Sigismund, atunci cînd o princesă italiană stătea alături de dînsul. Pe vremea aceea era alt tip de om politic care a avut legături cu noi: este vorba de Albert Laski, prietenul lui Despot, care a contribuit esențial la așezarea acestui om curios; el a avut și Hotinul de la prietenul său de o clipă, de și a contribuit și la căderea lui. Laski, da, *este* un om al Renașterii, omul cel mai caracteristic acestei forme. Dar el nu are nimic a face cu Sobieski.

Dacă este vorba să-i găsim lui Sobieski în secolul al XVI-lea o inrudire sufletească, e cu acela pe care Mihai Viteazul l-a găsit în cale, care i-a fost adversar pînă la capăt și care de fapt politicește l-a și omorît. Este o legătură între Sobieski și Ioan Zamoyski, Cancelar, Hatman, crescut la școala italiană, capabil de a vorbi și scrie limba latină clasică, Apusean pînă în adîncul sufletului său; din această cultură primită în tinerețe a întrebuițat el și metodele italiene ale Renașterii, care nu fac parte din niciun catehism moral.

Ioan Zamoyski este și acela care a creat un ideal polon pe care pe urmă l-a servit și Sobieski. Idealul era Dunărea ca graniță între o creștinătate supusă hegemoniei polone și Imperiul Otoman. Mai departe decît Dunărea nu se urmăria nimic; doar în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Vasile Lupu, cînd Venețienii luptau cu Turcii în insula Creta, la un moment s'a creat în mintea citorva un vis foarte mare: visul că o armată polonă suită pe corăbii venețiene ar putea să meargă la Constantinopol spre a cuceri vechea cetate a lui Constantin-cel-Mare, și, ca urmaș al lui Vasile Macedoneanul, Vasile Lupu din Moldova rîvnia să fie încoronat ca stăpînitor creștin. În concepția lui Zamoyski însă nu intra așa ceva: era vorba numai de hotarul creștinătății dus pînă la Dunăre.

Dar această concepție a lui Zamoyski se potrivea mult mai puțin decît cea medievală cu interesele Moldovei. Ce voia Zamoyski s'a văzut din planul de a așeza un Domn vasal în Moldova și un Domn vasal în Muntenia, ceea ce s'a și făcut prin instalarea la Iași a lui Ieremia Movilă și încercarea de a face

din fratele lui Simton Movilă un Domn muntean. Și monedele lui Ieremia Movilă au pe dinsele, afară de semnul obișnuit al țerii, și un mic adaus care arată legătura cu Polonia. Concepția lui Zamoycki este în marșenile ideilor Renașterii pure, pe cind cea ce constituie în secolul al XVII-lea esența politiceii polone e *impunerea prin arme, supt steagul gloriei, a Domniei de fapt*. Nu e concepția italiană, ci noua concepție francesă a lui Ludovic al XIV-lea, care a ruinat Franța, cu toată realitatea politiceii lui de la început și cu toată rezistența lui admirabilă de la sfirșit. Supt influența aceluiași curent de origine francesă, reprezentind continuarea în altă direcție a Renașterii, a trăit și Ioan Sobieski; a trăit din ce în ce mai mult, pentru că legăturile lui cu Franța, foarte strinse, — și, astăzi, comemorindu-se Ioan Sobieski, este și o întărire morală a legăturilor dintre Franța și Polonia—, au fost consolidate și prin aceea că Ioan al III-lea a fost insurat cu o Francesă, acea Marie d'Arquien, Marysienka lui, care păstra contactul cu țara ei, care și-a adus și tătăl, cu anumite interese materiale ale lui cu tot, și în spre bătrinețe Ioan Sobieski a trebuit să se plece adesea înaintea capriciilor femeii iubite. În momentul cind liberă Viena, cu un aport hotăritor, de armatele Marelui Vizir, el îi scria soției răvașe de adolescent, cum lângă Varșovia clădise și mobilase, împodobise după gustul soției frumosul castel de vară de la Wilamów.

Dacă se ține samă de idealul lui Ludovic al XIV-lea îmbrăcat de acest rege al Poloniei, se înțeleg și anumite linii ale politiceii lui, care nu au putut să corespundă cu liniile naturale impuse politiceii românești, așa cum a fost întrupată în Constantin Cantemir.

Dar, înainte de a vă arăta felul cum Sobieski a intrat în legătură cu Moldova, cum s'a produs conflictul, care au fost amintirile pe care el le-a lăsat, vreau să adaug cîteva cuvinte cu privire la rolul pe care regele Poloniei l-a avut în despresurarea Vienei, rol care este înțeles în multe feluri.

II.

Istoricii germani sint dispuși să scadă rolul regelui polon, și atunci se aduce înainte argumentul că Împăratul Leopold a condus lupta, că Viena a resistat admirabil, tineretul școlar, burghesia avind înainte icoana groaznică a Capitalei Austriei căzind pradă insingerată armatei lui Cara-Mustafă, cea ce a produs minuni de vi-

tejie în rezistență. Și astfel ar fi venit Sobieski cînd partida era aproape cîștigată, armatele turcești fiind gata să bată în retragere. Și se întrebă chiar de ce nu a plecat el îndată acasă, de ce a căutat să joace un rol în campania din Ungaria, care a ajuns să restituie Habsburgilor mai toată acea Ungarie ce se afla de foarte multă vreme în stăpînirea Turcilor așezați la Buda, la Seghedin și la Timișoara, — fără să se fi ținut vre-odată o conferință pentru a se cere „evacuarea“ acestui „teritoriu ocupat“.

Cine cunoaște istoria Imperiului Otoman va judeca altfel. Să nu uităm că acel Cara-Mustafă era continuatorul lui Ahmed Köprülü, deci un adevărat și zdravăn om de războiu. Ceia ce trebuia pentru a-l face să plece era acel element incalculabil de care vorbește cel mai frumos roman al secolului trecut, „Războiul și Pace“ al lui Tolstoi. El este alcătuit din imponderabile. Dar Sobieski a adus tocmai imponderabilul moral de care se simțea nevoie. Cînd cineva este obișnuit să fie bătut de un altul, chiar dacă acel altul se iniățisează în condiții mai slabe, tot se lasă bătut; abia a treia oară poate va încerca să-și ia revanșa, — precum astăzi anumitele planuri războinice ale unora să nu ne înspăimînte, căci sînt încă abonați la infringerea pe care vor avea-o. Dar Sobieski era învingătorul de la Hotin. Și Cara-Mustafă știa ce fusese lupta de la Hotin, pe cînd Austriecii erau luptătorii de la St.-Gotthard, bătălie în care a trebuit să alerge lume din toată Europa, și din Franța, pentru ca Împărăția să iasă cumva onorabil din această ciocnire. Apoi Polonii știau felul de luptă al Turcilor: ceia ce alții trebuiau să încerce, ei o făceau singuri din propria și vechea lor experiență. Însă ce nu poate o armată care cunoaște rostul celeilalte, care a învins-o cîndva, care păstrează amintirea acestei biruinți recente, precum cealaltă păstrează amintirea infringerii!

Și, pe lingă aceasta, ceia ce nu trebuie trecut cu vederea, în genere Turcii sînt obișnuiți să respecte eroul, personalitatea umană capabilă să îndeplinească un act eroic. Gîndiți-vă la rolul cel mare pe care l-a jucat, în 1595, o oaste mică aici, în Vlașca, pe Neajlov, prin gestul lui Mihai Viteazul, care a înviat pe Alexandru-Cel-Mare, punindu-și pieptul înainte, aruncîndu-se drept înaintea unei armate atît de mari. Asupra mentalității și sentimentelor Orientalilor a exercitat totdeauna o influență hotărîtoare o asemenea atitudine. Astfel cunoașterea sistemului mi-

litar al inamicului, amintirea unei biruințe de ieri, înfățișarea și capacitatea de fulgerătoare acțiune a lui Sobieski fixează însemnătatea rolului său la 1683.

Cînd Sobieski a înlocuit pe regele Mihail, la vre-o două decenii numai după momentul cel mai periculos din desvoltarea modernă a Poloniei, cînd era vorba de împărțirea ei și se prezentaseră concurenți la bucățile în care ea s'ar desface, regatul scăpînd numai cu multă greutate din această supremă crîsă,—în care, de alminteri, au fost amestecate, prin legătura cu prințul Ardealului Gheorghe Rákóczy, și contingentele muntenești și moldovenesti care nu se puteau să nu-l întovărășească —, își poate închipui cîneva cît de greu a fost să se revie la epoca tradițiilor celor mai glorioase din evul mediu. Energia necesară pentru a uita un trecut apropiat și a se întoarce la datinile cele mai nobile ale nației sale, Sobieski a avut-o. Cînd Turcii au crezut că se poate înoui față de Polonia direct un joc pe care-l încercaseră prin alții, el li-a opus o armată neprevăzută și a cîștigat bătălia de la Hotin. Dar cine cîștigă ca supus o bătălie ca aceea este dator ca rege să urmeze această linie; nimeni nu se poate lepăda de ceia ce-i impun faptele sale înseși. El venia din biruință și trebuia să meargă pe drumul pe care însuși îl trăsese, în momentul cînd se suia pe tron cu o misiune pe care i-o impunea propria sa vrednicie.

III.

Cu atît mai mult, cu cît împrejurările puseseră pe tapet împărțirea Imperiului Otoman.

Iată un punct de vedere pe care, în conferința mea de la Paris, de curînd tipărită în revista mea francesă, nu l-am atins. În chestiunile istorice, punctele de vedere decid, și nu este o mai mare greșeală decît a crede că un adevăr istoric nu poate fi văzut și din alt punct de vedere. Dacă nu s'ar fi discutat cînd Ioan Sobieski a devenit rege împărțirea Imperiului Otoman, politica lui față de Moldova ar fi fost alta. Dar el vedea această hartă întinsă înaintea unei coaliții creștine, fiecare punîndu-și întrebarea ce-i revine lui, — coaliție presidată de Papa, care dădea și binecuvîntări și trimetea și bani, și în care intrau Venețienii, reclamînd Moreia, care li aparținuse odinioară, așteptînd pe însuși Țarul Petru, care își avea scopurile sale, nu încă fixate în momentul cînd intra în

această coaliție. Între Polonii și Germanii din Austria s'a trezit antagonismul secular — nu se iscălise încă între Germani și Poloni niciun „pact de neagresiune“...

Deci Ioan Sobieski, cu datoria sa de a avea o Domnie de glorie, cum fusese trecutul său ca general, s'a găsit înaintea problemei Împărăției Otomane. Dar, în ceia ce privește această Împărăție, el intilnia poftele Austriei, — de și nu exista Austria ca Stat, erau Habsburgii represintind același interes —, care credea că ei trebuie să-i revină și Moldova, iar Polonii, aducându-și aminte de tot evul mediu, în care influența lor asupra Moldovei fusese mult mai mult decît influența ungurească pe care a moștenit-o Casa de Austria, natural că trebuiau să se presinte și ei cu tendința imediată de a lua în stăpînire cel puțin Moldova și cu gîndul mai depărtat de a merge până la Dunăre. Dacă gîndul acesta s'a infipt în mintea lui Sobieski, aceasta se datorește nu unei politici proprii a lui, ieșind din singura lui cugetare, ci contingentelor Europei în care el era chemat să lucreze. Și, cînd a venit întăia oară în Moldova, el nu putea să ofere ceia ce oferiau vechii regi în legăturile lor feudale: „primiți un Domn care să atirne de Coroana mea“. Iar Moldovenii pe vremea aceia nu mai erau nici ei oamenii din evul mediu: era acum epoca în care cugetătorii lor se gîndiau la trecutul roman, epoca în care sentimentul libertății și unității românești domina pe toate celelalte.

Miron Costin și, mai puțin, Nicolae Costin, ca și admirabilul spirit care a fost Stolnicul muntean Constantin Cantacuzino, ca și puternica minte a lui Dimitrie Cantemir, urmăriau crearea Statului românesc întreg și neatirnat. Și între ceia ce se impunea lui Sobieski și între ceia ce se afla în gîndul și inima poporului românesc eră foarte greu să se găsească o înțelegere. Totuși o oarecare înțelegere s'a putut formă într'un moment, printr'o mare însușire a poporului nostru, însușire pe care am introdus-o și în legătura cu alte popoare, supt influența acelorași sentimente populare: un sentiment de politeță, de omenie, de ospitalitate care face ca, și atunci cînd oamenii nu merg pe același drum, dușmănia, adversitatea sălbatecă să fie înlăturată.

De fapt s'a intilnit aceasta în legăturile dintre Moldoveni și Poloni pe vremea cînd de o parte era Sobieski și de alta Constantin Cantemir. Noi avem, aceia cari sintem nu numai tru-

pește, dar și sufletește adinc Romini, această calitate de a recunoaște meritele care se impun și de a ne închina gloriei adevărate, chiar când gloria aceasta se găsește în altă tabără decît în tabăra noastră; nu este ceva mai urit în legăturile dintre popoare și State decît negarea meritului în legătură cu interesele, care sînt trecătoare, dar meritul omenesc rămîne neclintit. În orice chip ar fi venit, orîcit ar fi suferit de pe urma unei armate polone fără disciplină, orice ar fi putut face cetele mici care rămîneau în garnisoane, cu toate acestea, peste toate lucrurile mărunte, se vedea figura cea mare a regelui viteaz. Iubirea aceasta pentru vitejie formează un element fundamental al sufletului nostru; viteazul care nu ține samă de nicio socoteală, care învie în acțiunea sa pe eroul roman sau elenic, acesta rămîne simpatic. Pe de altă parte, regele era un creștin care venia între creștini. De aici atitudinea aceia frumoasă pe care fiul lui Constantin Cantemir o înseamnă și care este prea puțin prețuită.

Constantin Cantemir, plecînd din Iași, a lăsat boierii cari să primească pe Craiul polon, să-l conducă, să-l așeze, să-l încunjure cu toată cinstea cuvenită unui mare stăpînitor creștin. Se pare că la Curtea aceasta domnească din Iași cei veniți cu steaguri de biruință au dat un ospăț în cursul căruia s'a petrecut, s'a cîntat. Sobieski știa foarte bine românește, tatăl său, Iacob, și mai bine, și atunci i-a cîntat un cîntec în pofida lui Vodă care-și părăsise Capitala:

„Constantine, fugi bine,
Nici ai casă, nice masă,
Nîce dragă jupăneasă“.

Cîntecul nu era rău, dar Constantin Cantemir a trimis răspunsul printr'o scrisoare care spunea cam așa: „Nu am jupăneasă, căci sînt de mult văduv, dar casa și masa mea stau la dispoziția oaspeților miei“.

Îmi place să termin aceste cuvinte cu afirmarea unei însușiri care, în legăturile cu oricine, întrec orice alta, și să amintesc acestui tineret că și el are o datorie în acest domeniu al cuviinții și omeniei care este și tradiția și nobleța acestui neam.

Cîteva însemnări scurte

I.

Kiamil-Paşa, fost Mare Vizir, autorul celei mai citate istorii politice a Turciei („*Tarikh-i siyasi-i Devlet-i aliyye-i osmaniyye*“, Stambul, 1327 (1909)), în volumul I (p. 94, jos) din această operă, vorbind despre cruzimile lui Vlad Ţepeş, spune, între altele : „Patru sute de studenţi, trimeşi din Ungaria şi Ardeal (în Muntenia), pentru a învăţa limba, i-a nimicit pe toţi laolaltă, arzindu-i în foc“ („Magiaristandan ve Erdelden lisan öyrenmek üzere gönderilen dörtüüz talebeyi ateşe iakdırıp mahv eyledi.“) Din păcate, Kiamil-Paşa nu citează şi izvorul de unde a luat această informaţie de mare interes pentru noi. Investigarea temeiului acestei relatări ar fi de dorit cu atât mai mult, cu cât în izvoarele româneşti, cel puţin după ştirea mea, nu se pomeneşte nimic despre acest eveniment. Ciudăţenia acestei relatări nu ni-o putem explica, căci nu ne putem lămuri asupra scopului pentru care să fi fost trimeşi în Ţara-Românească un atât de mare număr de „studenţi“.

II.

D. Nicolae Iorga a fost cel d'întăiu care, în studiul dumisale : *Cronicile turceşti ca izvor pentru istoria Romînilor* (Academia Romîna, Mem. Sec. Ist., 1928), ne-a făcut atenţi asupra interesantei relatări din vechea cronică turcească anonimă (*Tarikh-i al-i Osman*), editată de Friedrich Giese (Breslau, 1922, *im Selbstverlage*), privind participarea Romînilor, în armata lui Baiezid I, la lupta dată între acesta şi Timur-Lenk, nu departe de Angora. Această relatare se găseşte şi în Cronică lui Nesri, al cărui text şi traducere fuseseră publicate de Th. Nöldeke încă în 1859 şi 1861, în volumele XIII, 176-218, şi XV, 333-380, ale revistei *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (Z. d. D. M. G.). La Nesri însă e, nu *Iflak-ogtl*, ci *Vulk-ogtl*, şi ostaşii săi sirbi sînt pomeniţi ca acei cari, credincioşi lui Baiezid până la momentul ultimei desnădăjduiri, au luptat cu atîta îndirjire, încît, stîrnind admiraţia chiar şi a lui Timur-Lenk, acesta, crezîndu-i nişte dervişi, ar fi exclamat în limba persană : „Dervişan taksir nekerdend !“ („Dervişii aceia nu s'au lăsat de loc !“). În acest pa-

sagiu din textul lui Nesri (*Z. d. D. M. G.*, vol. XV, p. 363) hîmele de Vulk este scris numai în cele trei consonante (WLK), fără a se indica felul vocalisării. Dacă Th. Nöldeke, în traducerea textului, acest nume îl vocalisează cu *dhamma* pe W și cu *sukun* pe L (Vulk), el se bazează, de sigur, pe un alt loc din Cronica lui Nesri (p. 350, *ibidem*), unde contextul indică neîndoiește că supt literele W L K trebuie înțeles Vulk. E adevărat că pasagiul corespunzător din Cronica anonimă vorbește clar despre fiul prințului de Valahia („*eflak-oglı*“, p. 38, r. 3, „*eflak-oglı*“, p. 40, r. 6, „*eflak-oglı*“, p. 40, r. 9); în schimb însă toate variantele acestei cronici (W₃, G, M₁, M₂, L, V), cercetate de Giese, au *WLK-oglı*. Aceasta mă face pe mine să cred că, atît în Cronica lui Nesri, cit și în pasagiul corespunzător din variantele Cronicei anonime, vocalisarea corectă a consoanțelor W L K nu poate să fie decît *Valak*, adică punîndu-se cite o *fatha* (a) pe W și L. Termenii *eflak*, *eflach* și *eflah* (după forma lor originală: *evlak*, *evlach* și *evlah*) înseamnă: Valahi. Cele trei cuvinte sînt pluralele de formă arabă, din clasa numită „pluralul frînt“, de la termenii *valak*, *valach*, *valah*. W s'a schimbat, prin us, în F, iar *eflak* (pronunțat și *iflak*) a ajuns, cu timpul, un termen geografic pentru desemnarea Valahiei. Romîinii din Țara-Românească sînt denumiți astăzi *eflaklı*. Pentru Romîni în general, se întrebuintează termenul *evlah*. De exemplu *evlah lisani* = limba românească.

Păreră mea este că termenul *Valak* (*Valak-oglı*) trebuie să fi fost un termen curent în vechea limbă turcească, avînd aceeași accepțiune ca și *Eflak*. Altcum nici nu s'ar putea explica înlocuirea lui prin chiar *Eflak* și *Eflach*, de copistul Cronicei anonime, editate de Friedrich Giese.

Se pune întrebarea: oare de ce Timur-Lenk i-a confundat pe Romîni cu niște derviși sau *ışici* (cum îi numește pe derviși Cronica anonimă, printr'o formă de pronunțare poporană a termenului *aşic*, care înseamnă: îndrăgostit de Dumnezeu, mistician, derviș)? Confundarea a putut proveni pur și simplu din motivul că ostașii voevodului romîn purtau căciuli, foarte asămuitoare, ca formă, cu îmbrăcămîntea de cap a dervișilor, numită „*külâh*“.

Cine va fi fost *Valak-oglı*: însuși Mihail sau vre-un fiu ilegal al lui Mircea-cel-Bătrîn? este o chestie, a cărei lămurire nu intră în competența mea.

III.

Diplome de Sultan mai solemne: contracte de pace, scrisori către alți monarhi, etc., încep, de obicei, cu un pasagiu, numit *unvan* („intitulatio“), în care Sultanul, vorbind la prima persoană, își înșiră toate titlurile sale. Printre țerile peste care el se fălește a fi stăpîn, figurează întotdeauna „*Eflak ve Bogdan*“ adică Muntenia și Moldova.

Iată *unvan*-ul dintr'o scrisoare a Sultanului Süleiman al II-lea către Ferdinand, Împăratul German :

„Eu care sînt sultanul sultanilor Răsăritului și Apusului, stăpînul fericit al țerilor din Rum și Persia și Arabia, eroul universului, Neriman ¹ al pămîntului întreg și al timpurilor, padișahul și sultanul Mării Albe și Mării Negre și al Ka'bei prea-venerate și al Mekkei strălucite și al Ierusalimului sfînt și al tronului Egiptului — (care este) o raritate a veacurilor — și al vilaietelor Iemen și Aden și Sana'a și Bagdad — (care este) sediul dreptății— și Basra și Lahsa și Medain-i Anușin ravan ² și al ținuturilor din Gezair și al Azerbeigianului și al șesului Chipciac și al ținuturilor Tatarilor și al Curdistanului și al Loristanului și al totalității provinciilor Rumelia și Anatolia și Caraman și Țara-Românească și Moldova și Ungaria, și (care) afară de acestea mai sînt padișahul și sultanul încă a multe țeri și ținuturi cu mare renume, (eu), Sultan Süleiman, fiul Sultanului Selim Han“, etc.

IV.

Textul cronicii lui Neculce, precum se știe, cuprinde o sumedenie de termeni turcești, în cea mai mare parte diformăți, adică transmiși foneticeste greșit, păstrîndu-se în ei forma lor de pronunțare obișnuită, pe acele vremuri, în Moldova. Iată cîteva note scurte, lămuritoare asupra formei corecte a unora din acești termeni, precum și a înțelesului propriu lor în vechea terminologie turcească, amănunte de care, probabil din cauze serioase, nu s'a putut ținea cont în ediția cronicii îngrijită de d. prof. Procopovici.

Schimni-aga (vol. I, p. 78) este deformat din *iskemle-agası* sau *ishemle-aga* (= aga Scaunului). Astfel se numia în turcește de-

¹ Eroul legendar din Șahnamè, bunicul lui Rustem.

² *Anușin ravan* este supranumele lui Chosroes I. Medain-i Anușin ravan = orașele lui Chosroes I (Ctesiphon din antichitate).

legatul Porții, încredințat cu înscăunarea unui principe nou numit.

Imbrihor (pronunțat în românește și *imbrihor*) provine din *emir-i achor*, sau, cum îl pronunțau Persanii, *mir-i achor* (= intendentul general al grajdurilor Sultanului). *Büyük emir-i achor* (cf. v. II, p. 351), și *küçük emir-i achor* (cf. v. I, p. 187, unde *Cuciuc* cu literă mare este o greșeală) ambii făceau parte din așa-numiții „*kolluk-vezirleri*“ (cf. Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, pp. 632-3).

Musaip (vol. I, p. 31) este o deformare din *musahip*.

Rufet (vol. I, p. 208) se pronunță în turcește *rifa't* și nu înseamnă „o corporație mai mică de meseriași“, ci o înaltă demnitate de Stat („*iüksek mertebe*“). Așa trebuie înțeles și textul din cronică: „toate ulemalele și rufeturile cu oaste și cu puști de au purces la Udriiu (Edrene sau Edirne) să mazilească pe împăratul“.

Pentru *chiurci-pașa* (vol. II, p. 356 și 379) pronunțarea corectă este *kürkçi-pașa*.

Sarageă (vol. I, p. 124), turcește *sarige*, cu *i* lung, înseamnă *viespe*. S'a dat acest nume — probabil din cauza uniformei lor de culoare galbenă — unei clase de soldați, alcătuind trupe irregulare în solda unor Pași, dar în timp de războiu plătiți direct de Stat.

Inicer = *ieni-ceri* (= oastea cea nouă).

Sirdenghisti (vol. II, p. 306), pronunțat de Turci *serdenghecti*, înseamnă: un soldat care nu ține la capul său, care este gata să-și sacrifice viața pentru îndeplinirea unei porunci. Trupele voluntare, desemnate prin acest nume, se întrebunțau pentru deschiderea luptei. Precisări asupra recrutării și soldei lor se găsesc în *Ist. Imp. Ot.*, pp. 91, 302, 420-1.

Caplan (vol. I, p. 56, nota 119) înseamnă *tigru*. Ca termen desemnând o anumită clasă de soldați, îmi este necunoscut. Ar trebui un temei de neîndoielnică autenticitate pentru o explicație cu acest rezultat. După convingerea mea, *Caplan-pașa*, este un nume de persoană ca și *Arslan-pașa*, două nume puțin islamice, dar foarte răspândite printre Turcii din vechime. *Caplan-Pașa* pomenit de Neculce este identic cu generalul turc cu același nume, ale cărui fapte în războiul Turcilor contra Polonilor sint povestite de Dimitrie Cantemir, în *Ist. Imp. Ot.* pp. 450-2.

Baliemez, cunoscutul soiu de tun, este astfel numit după ter-

minul italianesc *balia mezza*. Turcii îl interpretează, printr'o etimologie glumeață, ca „unul care nu mănîncă miere“.

Sacaluș (vol. II, p. 446), turcește *ciacaloz* („canon propre à lancer des projectiles de pierre“).

A rămas netradusă propoziția turcească, de altfel și ea diformată: „*Hia ghidi cahpolu*“, la p. 283. Ea trebuie citită astfel: „*Hei ghidi cahbe-oglu*“. *Hei ghidi* este o interjecție de reproș, iar *cahbe-oglu* înseamnă: fiul unei prostituate, viclean, perfid. Înțelesul propozițiunii deci este: „Ah tu, perfidule!“.

Restul identificărilor lexice vor urma cu o altă ocazie.

Dr. Andrei Antalffi.

Un proiect comunal al lui Ion Ghica

S'a uitat cu totul propunerea lui Ion Ghica, printr'o broșură din 1861, cu privire la o nouă alcătuire a comunei (*Reorganizarea României, partea întâia, Comuna*). Cluj University Library Cluj

El pornește de la cercetările ce se fac de „un corp special, compus de oameni eminenti“ cari „se ocupă cu organizarea țerii“ și-și propune a prezenta „un corp de noțiuni asupra reorganizării administrative și judiciare a țerii“, „urmînd treptat prin toate asisele până la virful piramidei sociale, explicînd și codificînd atribuțiile, drepturile și datorile fiecăruia în diferitele cazuri ale mecanismului administrativ sau judiciar“. Străin de tot ce e în legătură cu partidul, el va pune în legătură ce știe despre sistemele străine cu „oarecare experiență ce a putut dobîndi în administrare“. O scurtă privire istorică arată ceva orientare și în acest domeniu. Toată lumea i se pare a dori să se treacă peste Regulamentul Organic și legea din 1851; cițiva proprietari cu tîrguri create de dinșii nu pot constitui o piedecă.

Ca definiție, „comunele trebuie să constituie corpuri morale avînd fiecare viața sa proprie și individuală, prin urmare trebuințe și interese independente unele de ale celeilalte“ (*sic*).

Comuna cuprinde, într'un sat sau în mai multe, un grup de 500 de locuitori. Pot fi Romîni și naturalizați. Romîni își pierd calitatea înscriindu-se aiurea, primind acolo fără autorisare o funcție publică și „prin stabilire în țară străină, fără spirit de rein-

turnare", cu această rezervă: „stabilimentele de comerț nu pot fi privite ca fără spirit de reînturnare“.

În fruntea comunei sînt numai Romini, de naștere sau de naturalizare. Consiliul, compus din zece membri, cu adaus de încă unul la mie pentru cinci mii, cu excluderea prefectului, sub-prefectului, secretarilor, „consilierilor“, și rudelor până „la a treia spiță“, se adună în „Casa comunală“, numită, după franțuzește, „Mărie“, supt presidenția „Marelui“, membrii Consiliului fiind aleși pe trei ani de șefii de familie contribuabili, dar înlăturîndu-se de la candidaturi imbecilii, faliții frauduloși, condamnații, și cei în contumacie. La luarea socotelilor „Marele nu presidează și nu poate fi prezent la votare“ (art. 35). Desbaterile nu sînt publice.

În ce privește bugetul, el poate varia: „fiecare comună, pentru ceia ce privește dările comunale, va întrebuița sistemul de impozare ce va socoti mai cuviincios, aceasta însă după aprobarea Guvernului“. Din dări se plătește școala primară sau, dacă sînt peste 5.000 de locuitori, două școli, pe lingă una „de agricultură practică“; „burgurile (tîrguri)“ țiind o „școală burghesă“. Alte școli se pot întemeia după voie. De la 10.000 înainte se cer: patru școli primare, una de agricultură și „școala burghesă“. De la 20.000 șase din prima categorie și, pe lingă școala de agricultură, cea de comerț, colegiul de șase clase, cu două „școli burghese“ supt el. De la 50.000 zece școli primare, patru burghese, cu aceleași școli speciale. Comuna se îngrijește ea de preot, dar sarcina acestuia cade asupra credincioșilor lui; cine a dat banii pentru biserică la comună nu mai e obligat la nicio cheltuială față de preot pentru nicio slujbă. Comuna de la 5.000 înainte întreține și „corpul de pompieri“, toți locuitorii fiind datori să ajute la foc și să îndeplinească orice sarcină de poliție, la „ivirea de furi ori tilhari“, la „inecăciuni“. Edilitatea: „pavagiu“ (v. și art. 33), „luminare“, „distribuția apei“, „măsurile igienice“, împreună cu ajutorarea „săracilor și nefericiților“, a „spitalelor“ se încredințează tot comunei, care se îngrijește și de „tăierea lemnelor din pădurile comunale, conformîndu-se legilor pădurăriei ce se vor înființa“. Firește Consiliul se ocupă de toată averea Comunei (detalii la art. 28 și urm.). Sînt patru ședinți obișnuite pe an, de cite zece zile. Dar la orice se cere raportul către prefect; numai în cas cînd acesta nu dă răspunsul în treizeci de zile, hotărîrea devine executorie.

Un capitol special e consacrat „Marelui“, numit de guvern sau,

de la 3.000 înainte, de Domn, ca și la „tacturi de sub-prefecturi“, a cărui generală competență administrativă nu poate fi slăbită prin numirea de „comisii permanente“, Consiliul neavînd dreptul, supt pedeapsă de „doluție“, de a adresa „proclamații sau publicații“. „Marele“ e un funcționar de Stat, cu dreptul de delegație. Numirea el le face, până la „pindari“, afară de „comisarii de poliție, priimitori de acsize și altele“. Nu poate fi luat dintre „judecători, preoții enoriilor în activitate sau disponibilitate, inginerii de poduri și șosele, inginerii de mine și funcționarii administrațiilor, finanțelor și pădurilor, funcționarii, impiegații școalelor comunale de orice grad, comisarii, agenții politici, arhitecții și impiegații telegrafului“.

Dreptul de alegător e restrins: unul la zece, până la mia de locuitori, sporindu-se cu cinci la sută până la 5.000, cu patru de la 5 la 10.000, cu trei de la 15.000 înainte, dar sint și viriliști, cum se zicea în Ardeal: cei prevăzuți de Convenție, judecătorii de la grefier în sus, „comisiile administrative de la școli, spitale, și alte instituții publice“, doctorii de la Facultățile recunoscute, profesorii, avocații, pensionarii, și ofițeri, inginerii. Dacă nu sint în număr de 50, se mai iea de la părinții de familie. Cluj

Amănuntele cu privire la alegeri sint și ele interesante: „Înainte de vot“, spune art. 89, „și după ce se cetește (*sic*) ordinele și instrucțiile pentru aceasta, preotul cetește o rugăciune și chiamă pe fiecare a consulta numai conștiința sa“. Preotul mai are o misiune: „acea cari nu vor ști să scrie însărcinează pe preot, care, în loc retras, poate scrie în secret supt dictarea votantului“ (art. 90). Jurămîntul aleșilor e conceput așa: „Jur credință Domnitorului, supunere legilor țerii și sprijin tuturor intereselor municipale“ (art. 96).

„Doluția“ unui Consiliu se face numai prin „ordonanța domnească“, dar e în căderea ministrului de Interne („din Întru“) să hotărască o suspendare de două luni, care se poate intinde și la un an. Comisia interimară în cazul suspendării o numește prefectul.

În ce privește veniturile, ele se compun din ce dau averile fără stăpin, din „productul zecimii ordinarii incuviințate comunelor prin legea finanțială“, din „productul parțial al acsiselor municipale după legea finanțială“, din ce se percepe la „bilciuri și zalhanale“, din „productul voilor de a staționa pe piețe și ulițe, în porturi, pe rîuri și pe locuri publice“, din „drepturile de măsurători și cotit și din alte drepturi legal așezate“, de la cimitire,

de la „concesii de ape“, „din produsul pedurii actelor administrative și actelor statului civil“, din amenzi și taxe, plus „contribuțiile extraordinare autorizate prin forme“, „daniile și legaturile“, „încăsuirea sumelor de bani ce se pot cere“, „produsul tăierilor extraordinare de păduri“, împrumuturile și „celelalte venituri întâmplătoare“. Budgetele trebuie aprobate. Împrumuturile pentru venituri de supt 30.000 de lei se aprobă prin „ordonanță domnească“; pentru celelalte, trebuie o lege, afară de casuri urgente la veniturile până la 100.000 de lei, și numai pentru un sfert din acele venituri. Se admite la veniturile supt 90.000 de lei consultarea contribuabililor mai împuși, pentru contribuții extraordinare și împrumuturi.

La contabilitate se prevede (art. 127) că, la comunele cu venit peste 30.000 de lei, Consiliul comunal poate cere un casier special, pe care-l numește Domnul pe o presintare de trei.

Se admit asocierile de comune pentru „averi și drepturi de devălmășie“, fiecare Consiliu alegîndu-și pe trei ani o delegație. Președintele va fi numit de prefect.

Se specifică și condițiile în care se pot face „acțiunile judiciare și transacțiile“ (secția X¹).

Un mare principiu, de origine medievală, în legătură și cu vechiul nostru drept, se introduce: acela al răspunderii colective. Art. 185 glăsuiește așa: „Tot Rominul locuind într'o comună este garant civil de atentatele făcute pe țărîmul comunei sau asupra persoanelor sau asupra proprietăților“. În secția următoare, XVIII, se specifică, prin art. 186, astfel: „Fiecare comună este răspunzătoare pentru delictele făcute de față sau prin siluire, pe țărîm, de către haite sau gloate, adunături armate sau nearmate asupra persoanelor sau asupra proprietăților Statului sau particulare, precum și despăgubirile ce s'ar cuveni“. Și art. 187: „În cas ca locuitorii comunei să fi luat parte la delictele făcute pe țărîmul comunei prin inhăitări și adunături, acea comună se îndatorează a plăti Statului o amendă (straf) de o potrivă cu prețul reparației de că-

¹ Se păstrează din Regulament vechiul termen rusesc de „respiscă“ (art. 139). Ca termeni desueți, și „administrări“ (art. 155), „cuițanță“ (art. 161), „receptor“ (art. 165), „jurnal cu tulpină“ (art. 165), „prijmiri“, „slobozirea cuițanțelor“, „registru de amănunturi“ (*ibid.*) „justificătorii“ (art. 173), „înscrisul contabilului“ (art. 176), „surveghere“ (secția XVI), „secsie“, „arenduiri“ (art. 183), „adunător al impositului“ (art. 184), „subrogat“, „substituat“ (art. 184), „forță maioră“ (*ibid.*).

petenie". Și mai multe comune pot fi făcute responsabile. Răspunderea dispare cind delictul e făcut de străini și „comuna ar fi luat toate măsurile ce-i era prin putință ca să le preintimpine” (art. 189). In art. 190: „Cind, in urma adunăturilor și inhăitărilor, un individ domiciliat sau nu pe o comună ar fi fost jăfuit, maltratat sau omorit, toți locuitorii vor fi datori a-i plăti despăgubiri; iar, in cas de moarte, despăgubirile se vor da văduvei sau copiilor”. Comuna e datoare a drege imediat „cind punțile se vor rupe, căile tăiate sau astupate prin doborire de arbori sau altfel”, afară numai dacă a fost împotrivire (art. 181-2). Răspunderea se menține și „cind cultivatorii dintr’o comună și-ar ține (sic) carele stricate in drum sau nu ar executa cererile ce li s’ar fi făcut după legi” (art. 193). Și proprietarul de moșie e asigurat, și extraordinar de drastic, de acest „liberal” și revoluționar: „Dacă într’o comună cultivatorii refușă de (sic) a da la termin partea de product cuvenită proprietarului, toți locuitorii acestei comune sint supuși la despăgubire”. Se prevede (art. 196) că despăgubirile se vor plăti de comună „cind un adjudecător al domeniurilor (sic) ar fi fost adus prin silnicie vădită a vre unei adunături sau inhăitări să plătească totul sau parte din prețul adjudecății (sic) altora iar nu in casa domeniurilor; cind un arendaș sau chiriaș va fi fost siluit a plăti totul sau parte din arendă altora, iar nu proprietarului”. Funcționarii comunei vor trebui să anunțe in trei zile „la comisarul puterii executive pe lângă tribunalul civil al județului” (art 198) ¹.

Secția XIX se ocupă de „poliția rurală” sau „poliția cimpenească”, care „este cu totul supt jurisdicția judecătorilor de pace, a impiegaților municipali și supt privigherea pindarilor și a jandarmilor” (art. 211). Amenzile-„strafuri” se socot in „valoarea unei zile de muncă, după prețurile in ființă” (art. 212). Familia e solidară. „Toți tații, mumele, epitropii întreprinzători de orice fel, stăpînii au o răspundere civilă pentru delictele săvirșite de soțiile și copiii lor, de cei supt epitropia lor și de nevirsnici până la douăzeci de ani și neinsurați, de servitori, lucrători, căruceri și alți subalterni” (art. 214, și, invers, art. 215). Se va face și o cercetare a siguranței locurilor și caselor: „Împiegații (ofițeri municipali) vor veghia in general la liniștea, salubritatea și siguranța țărinilor (sic); sint datori

¹ E vorba și de „poliția de securitate” (ibid.), de „tabela domiciliilor” (art. 205). *Domages intérêts* se traduce prin „păgubi-foloase” (art. 199).

ca cel puțin odată pe an să viziteze cuptoarele și căminele caselor și clădirilor depărtate de alte locuințe cu mai puțin de o sută de stinjeni"; ei pot decide „reparațiile sau dărîmările cuptoarelor și ale căminelor care se vor fi găsit într'o stare de dărăpănare și care ar putea pricinui foc sau alte întimplări nenorocite“, și cu impunere de amenzi (art. 216). Pedepsa de douăsprezece zile de muncă atinge pe „oricine ar face foc pe cîmp la o depărtare de mai puțin de cînzeci de stinjeni de locuințe, de păduri, livezi, ogrăzi, mori, clăi de paie și de fin“ (art. 217). Vitele se cumpără numai în bilciu sau tîrg: „Acela care va cumpăra vite afară din bilciuri și tîrguri se supune a le da înapoi gratis (fără despăgubire) proprietarului, în starea în care se vor afla, de se va dovedi că sînt furate“ (art. 218). Stricăciunile făcute de vite se plătesc, cu dreptul pentru cel păgubit de a le închide, „cu îndatorire a le aduce în douăzeci și patru de ore la locul de deposit otărit (*sic*) de Municipality“, putîndu-se vinde. Păsările pot fi omorîte, „dar numai pe locul și în momentul în care se face stricăciunea“ (art. 219). Se specifică îngroparea „mortăciunilor“ „la o adîncime de patru palme“, și pe locul fixat de comună; altfel, amendă de o zi de muncă (art. 220). Măsuri speciale se iau pentru capre, care trebuie „adunate la un loc și conduse în turmă“ (art. 221). Ca interesantă măsură socială, e interzicerea trusturilor cu privire la prețul zilei de muncă: „Art. 222. Proprietarii sau arendatorii dintr'aceiași ocol nu pot să se coalizeze ca să scază sau să otărască (*sic*) un preț prea mic pentru ziua muncitorilor sau salariul servitorilor: acei ce vor face se vor pedepsi cu o amendă de valoarea a a patra părți (*sic*) a contribuției mobilieră (*sic*) a vinovatului. Art. 223. Secerătorii și muncitorii de țară nu vor putea să se unească între dinșii ca să înalțe sau otărască (*sic*) prețul salariului: acei ce vor face una ca aceasta se vor pedepsi cu o amendă de valoarea a douăsprezece zile de muncă și *osebit de accasta cu arest la poliția municipală*“ (art. 223). E oprit, supt pedeapsă de confiscăție, ca „spicuatorii, greblașii, culegătorii de vii“ să „între în cîmpuri, livezi și vii culese și neîngrădite“ fără „o înțelegere cu stăpînii locului“ (art. 224). La art. 225: „In locurile otărite (*sic*) pentru pășune sau în islazuri, precum și în acelea unde nu este din vechime un asemenea obicei, păstorii și ciobanii nu vor putea duce niciun fel de vite în cîmpuri secerate și deschise decît două zile după recolta totală“. Oprire în orice timp de a duce vite în „livezi artificiale, duzi și

alți arbori de felul acesta, orice răsaduri sau pepiniere cu arbori sau altele puse de mină de om" (art. 226). Se fac responsabili „conducătorii vitelor care se întorc de la bilciu sau care se duc de la un loc la altul" (art. 227). Oprire de „a intra călare în loc sămănat" sau și „cu piciorul", „dacă grânele sînt pe spicuri" (art. 229). Pedepse grele pentru „acela care fără îngăduirea proprietarului sau arendașului ar ridica băligarul, huma sau alte materii aduse pentru îngrășatul pămîntului" (art. 230). Se specifică amenda pentru „orice furtișag de recoltă, făcut cu coșniță sau desagi sau prin ajutorul vitelor" (art. 232) și pentru „furtișagul sau sarcina lemnelor, atît cit poate duce un om în spinare, din păduri, crînguri, stușișuri sau alte sădiri" (art. 233). Jandarmii au dreptul să aresteze fără mandat. Se pedepsesc cei cari „vor fi stricat în orice fel de chip căile publice sau vor fi luat din lărgimea lor" (art. 235), acei cari „ar desgrădi un cîmp ca să-și facă loc de trecere" (art. 236) acel care, „în iuțeala trecerii sale în carătă sau călare, ar ucide sau ar lovi vite ce s'ar afla în cale", acel care „ar tăia sau ar strica copaci, sădiri pe căi" („întreita valoare a copacilor și un arest ce nu va trece peste șase luni") (art. 238). „Ierburile, oso-roaale (*sic*) sau pietrele dupe căile publice nu se vor putea arde în nici într'un (*sic*) chip fără autorisația celor însărcinați cu aceste lucrări" (art. 239).

„Titlul II" începe cu „actele civile"¹. Dacă nașterea nu se anunță în trei zile, trebuie „o otărire judecătorească" (art. 258). Nu se pot însura „acei supuși la osîndă care aduce după sine moarte civilă, afară de nu va avea cărți de iertare" (art. 279).

Considerații teoretice se află în „titlul III", despre „recrutație", Ghica nepronunțîndu-se cu privire la „ceia ce este bun și cea ce este rău în armiiile compuse de mercenari sau de oameni cari fac din arme cariera vieții lor" (p. 76). Dar soldatul „cetățean", cu „participarea oamenilor de la țară, cari, plecînd de la satul lor duc în inimă-li toate afecțiunile copilăriei și ale tinereței, suvenire și speranțe, care îi întovărășesc și-i mîngie la toate necazurile, la toate primejdiile, la toate suferințele, a făcut ca armata franceasă să fie cea d'întăiu armată din lume și ca bra-

¹ Pentru „forță majoră": „silnică împrejurare" (art. 247). „Acții de naștere" (art. 250). *Concussio* se traduce prin „mită" (*ibid.*). „Trupul mort (cadavrul)" (art. 257). „Să constateze" (art. 259). „Copii din flori (fir ti)" (art. 262). „Publicări" (art. 265), „interdicții" (art. 274).

vură și ca moralitate" (p. 77). Se răspinge ideea socialistă a „transformării soldatului într'un impiegat al unei companii comerciale de securitate împotriva invasiilor străine" (pp. 77-8), „Neamul român s'a menținut prin armată, el a căzut unde îl vedem prin slăbirea armatei, și numai prin armată se va putea rădica și arăta demn de a fi, apărind pământul și naționalitatea" (p. 78) – altceva decit propunătorul retragerii la munți în 1877! Amintind că „a avut norocul a face parte din Guvern", cind a luat măsuri în acest domeniu, el menține serviciul de doi ani și patru în rezervă. E mindru că a pus în vigoare după votul Parlamentului din 1859 principiul, prevăzut în Regulamentul Organic, al tragerii la sorti, că încercarea „a fost curonată (*sic*) de cel mai deplin succes" – „ca prin farmec au lipsit abuzurile și jăluirile acelea ce făceau că recrutația era mai înainte considerată ca o calamitate care bintuie țara în fiecare lună a lui Noembrie" –, dar regretă că, „anul acesta, oarecare dispoziții ministeriale au vițiat puritatea modului adoptat" (p. 78). Vrea și „o îmbrăcăminte mai puțin luxoasă" (*ibid.*).

La „titlul IV", „naturalisarea"; se prevede cererea prin Consiliul Comunal la prefect, care o înaintează ministrului de Justiție. Dar e și o cale mai ușoară, prevăzută prin art. 302: „Oricine născut și locuind în Țara Rominească care a ajuns în vrista de douăzeci și unu de ani, s'a înscris în registrele cetățenești ale ocolului său comunal și care a locuit pe pământul românesc" – nu „rominesc" – „un an cel puțin, este cetățean romin". Iar la 303: „Un străin devine cetățean romin dacă, după ce a îndeplinit virsta de douăzeci și unu de ani, a declarat intenția de a se statornici în Țara Rominească și a șezut zece ani d'a rindul".

În celalt cas, se face o cercetare de Guvern și un raport al Consiliului de miniștri către Domn. Dar „străinul naturalizat nu se va bucura de drepturile politice decit dupe un vot al Camerei", care nu dă motivele sale pentru refuz (art. 308).

Terminul de zece ani se reduce pentru acei „cari vor fi făcut țerii vre-o slujbă însemnată sau cari vor fi adus în țară o industrie, o invenție folositoare sau talente deosebite, sau carii vor fi format vre un stabiliment mare" (art. 306).

Cel născut în țară din tată străin poate cere la douăzeci și unu de ani recunoașterea, îndatorindu-se a se așeza în curs de un an, cei cari au tras sortii putind zăbovi și după acea vristă (art. 314).

La art. 317 se spune chiar că poate și fără această formalitate „oricine născut din tată străin născut chiar el în țară“.

Naturalisatul nu va fi decît după cinci ani „deputat sau ministru sau membru al Comisiei Centrale“ (art. 309).

Expulsarea se prevede (art. 310).

Pentru „naturalisația cea mică“, prin care se capătă „drepturi civile de posesie“ se face cerere prin comună la Guvern, dar și aici trebuie votul Camerei, „întărit de Domn“.

Naturalisatul jură „supunere la constituția țerii“ (art. 315).

Pot moșteni și imobile străinii al căror Stat va renunța la jurisdicția consulară; altfel, trebuie să vindă într'un an imobilul (art. 316).

La pierderea calității de Romin se adaugă primirea de pensii aiurea și „Intrarea cu arme în țară, chiar de ar avea autorisație de a sluji în țară străină“ (art. 319). Se îngăduie servirea unui Stat străin, dar Rominul trebuie să se retragă în trei luni dacă i-o cere guvernul țerii sale (art. 320).

N. Iorga,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O piesă a lui Costache Caragiale

I. L. Caragiale n'a fost fără înaintași. Unul din ei chiar unchiul său Costachi.

Din scrierile lui, o „originală comedie vodevilă într'un act“, *Doi coțcari sau păziți-vă de răi ca de foc*¹, jucată la 1849 de dinsul însuși, de fratele Ioan, de Pascali, de un I. Lăscărescu și de un Mincu², precum și de d-nele C. „Mihăileanca“ și „Irina“ sau „Cecilia“, poate fi privită ca o pregătire a teatrului realist la Romini.

Eroii sînt niște Focșăneni — din Muntenia — : Andricu proprietarul: „arhon rachier“, soția Măndica, fata Evghenița, vara acestela, Catîncea, amantul Evgheniței, Grigore, în fața căroro apar „coțcarii“, jucați de cei doi Caragiale, Costache, „sub nume Burdicescu“, și Teodor, „sub nume Nicolae“; cel d'intăiu care „a vindut cu șorțul d'inainte la prăvălie“, celalt care „a vindut malaiu cu copăița“. Iar în jur o lume de vameși, stolnacealnici de dorobanți, cu tist și ceauș, și de slugi de casă.

¹ Tipărită de Bonifaciu Florescu, în *Portfoliul romin*, II, p. 173 și urm.

² Lăscărescu e din neamul lui Duiliu Zamfirescu, iar Mincu o rudă a marelui arhitect.

Ochiul vioiu al omului de teatru a prins sigur și a redat viu obiceiurile „coțcarilor“ jucători de cărți, al căror limbajiu are o valoare și de limbă. Lăudăroșiile lui Nicolae despre rosturile presupuse ale tovarășului destăinuiesc și ele colțuri din viața societății de pe la 1848. În ce privește genealogia sa proprie, el o arată așa: „Coconiță, eu de fel sint Romin-Sirb, adecă corciu; m'a născut mumă-mea în călătorie, așa că nu pot să hotărâsc locul; dar sint fecior de oameni; tată-mieu, d'intăiu, a fost pescar, pe urmă se făcu slujbaş, că era om deștept, Dumnezeu să-l ierte“.

Aciunea, din care o parte se pare că lipsește, e vioaie, de și extrem de naivă, și dialogul plin de spirit. Din câteva trăsături se fixează nu numai tipurile vagabonzilor, dar și bătrina provincială care și-a ochit un ibovnic, oferindu-i „să-și petreacă tinețele mai în veselie și bătrinețele mai cu odihnă: vezi la mine o să le găsești p'amîndouă“ — cînd aude cuvîntul de „bătrînă“, răspunde: „Dar ce, logofete, așa de cotoroanță-ți par, încît ai vrea să umble în cirji ai de m'a văzut copilă“ — și care-și inoiește vocabulariul de cite ori e nevoie să-și batjocurească sluga.

Expresii ca „o minjiși la ceafă“ („ai greșit“), „a se complectui“ (pentru petrecere), „îți prinse ochiul pe omul ăsta“, „a-și lua un bărbat după tava cu dulceaja“, „coloverențile“ „crailor“ merită culese.

Nici laturea socială nu lipsește. Nicolae observă lui Burdicescu că joacă prea cu sfială rolul de boier. El, la schimbul de serviciu cu tovarășul, face altfel: „Cînd sint sluga ta, ar jura cine mă vede că m'am hrănit toată viața cu mămăligă. Umblet neîngrijit, căutătura leneșă, mișcarea minilor greoaie, glasul necioplît... Cînd, iar, sint boier: capul țapăn, mijlocul mlădios, umblat înfipt sau legănat, minile în neconținută mișcare, ochii micșorați, vorbă fără șir, fără temeiu, glasul pițigăiat; astea sint adevăratele caracteristice ale unui fanfaron, ale unui cioclovinaș care joacă pe marele prin provincii“.

De la același s'a păstrat o „epistolă către Gr. Alexandrescu“, datată 1841, obositoare căinare în versuri lungi asupra soartei ce a avut de cînd era tînăr — și cu „buză de coral“, ceia ce rimează cu „lecțiile de moral“¹. Ea are prețul de a constata legătura dintre actor și poet².

N. Iorga.

¹ *Ibid.*, pp. 249-50.

Un act al lui Stoica Ludescu

Acum treizeci și cinci de ani, ocupindu-se de cronică anonimă cantacuzinească, d. N. Iorga arătase că autorul ei pare a fi, după toate probabilitățile, Stoica Ludescu, „slugă bătrână“ a acestei familii. Părerea aceasta a fost admisă de toți cercetătorii ulteriori, și paternitatea cronicii a rămas definitiv asupra lui Stoica Ludescu. Din păcate nu cunoaștem însă aproape nimic asupra personalității acestui cronicar, așa încît găsirea numelui autorului n'a contribuit decît în parte la risipirea acestui anonim. E nevoie deci de o atentă revisuire a materialului nostru documentar, pentru a reconstitui, cel puțin în liniile ei mari, viața scriitorului. Semnalăm astăzi actul următor, extras din *Condica Mănăstirii Gorgota*, din care un exemplar se păstrează între manuscrisurile Academiei Române, supt No. 2071; actul în chestiune e la fol. 5-6.

El ni oferă în primul rînd o formă deosebită a numelui cronicarului, care e Liudescu; ea pare de altfel a fi cea justă, sau, în orice cas, cea mai veche, numele trebuînd să derive de la *liude*. Actul nu e mai puțin interesant prin faptul că, alcătuit fără indoială chiar de Stoica Logofătul, arată și felul în care scria acesta, fel care nu e incompatibil cu stilul cronicii atribuite lui. De altă parte se vede din cuprînsul lui că Ludescu era intrat în viața publică încă din vremea Domniei lui Mihnea al III-lea înainte de uciderea lui Eustratie Logofătul, întimplată în August 1658. În studiul nostru asupra lui Mihnea, studiu ce va apărea probabil în cursul anului viitor, am arătat, basat mai cu samă pe forma cronicii cantacuzinești publicată de d. Stoica Nicolaescu¹, că autorul ei trebuie să fi fost un bun cunoscător al întimplărilor acestei Domnii, și mai ales al vicisitudinilor pe care le-a întîmpinat în vremea aceasta Constantin Postelnicul Cantacuzino. În felul acesta viața cronicarului anonim coincide odată mai mult cu a lui Stoica Ludescu, și contopirea într'unul singur a acestor două personaje capătă o nouă verificare.

„Eu, Stoica Logofātu Liudescul, ispravnicul Scaunului Tîrgoviștii,

¹ *Letopisețul Țării Românești*, în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, XI, (1910), pp. 77-186 și 347-55.

dăm scrisoarea noastră ca să fie de credință și de bună mărturie la mina lui Goran Logofătu, ca să se știe pentru o moșie de la Țigănești, de pre Mostiște, ot sud Ilh[ov], însă stinjini 300 (trei sute), care a fost a lui Istratie Post[elnicul], cumpărată pre banii lui încă mai den nainte vreme, den zilele lui Matei-Vodă, de cînd au fost vist[iernic] al doilea, și o au ținut pre sama lui cu pace. Iar, cînd au fost in zilele Mihnei-Vodă, intimplindu-i-se lui Goran Logofătu de s'au căsătorit, de au luat pre o nepoată de sor a lui Istratie Post[elnicul], anume Stana, și crescută de Istratie Post[elnicul] în casa lui, deci atunci pre acea vreme fiind noi la acea vorbă și tocmeală, făcîndu-se prein mijlocul nostru, multe făgăduieli au făcut cum că va da nepoată-sa, adică zeastre, și lingă acele multe făgăduiali au dat și au dăruit și această moșie den Țigănești lui Goran Logofătu și nepoată-sa Stanei, ca să o ție și să o stăpinească cu bună pace, iar alt nime den frații lui și den rudeniile lui trebă să n'aibă, căci iaste a lui moșie direaptă, cumpărată pre banii lui. Și de atunci de la Mihnea-Vodă pînă acum, ani 24, tot o au ținut Goran Logofătu cu bună pace; iar, cînd au fost acum, leat 7190, Iulie 15, s'au sculat călugării de la Gorgota, zicînd că o au dăruit Nedelco, fratele lui Istratie Post[elnicul], mănăstirei Gorgotei, și, avînd pre un Cacavela dascăl¹, umblind la Domnu cu vorbe înlăuntru, au luat această moșie de la mina lui Goran Logofătu, făr' de nicio direptate. Drept aceia precum știm că am făcut graiu și tocmeală singur eu cu Istratie Post[elnicul], așa dau scrisoarea mea și mărturisesc cu sufletul meu înaintea lui Dumnezeu și înaintea fieștecării judecăți cum că această moșie iaste dată lu Goran Logofătu de zestre, iar Nedelco, fratele lu Istratie Post[elnicul], n'au avut nicio trebă să o inchine la mănăstire. Aceasta am scris.

Iulie 29, leat 7190.

Eu Stoica Logofătu mărturisesc de acest lucru, precum scrie mai sus adevărat.

Eu Isar Logofătu am scris și mărturisesc.“

Al. Ciorănescu.

¹ Cunoscutul dascăl Ieremia al lui Dimitrie Cantemir și autor al unei povestiri istorice în grecește (N. I.).

Contribuție la istoria catolicismului din Moldova în secolul al XVIII-lea

— Protecția franceză pentru călugării franciscani —

de V. Mihordea.

Datorită împrejurărilor politice externe, sfârșitul secolului al XVI-lea în Moldova marchează o puternică infiltrație catolică¹. Petru Șchiopul este acela care, — mai ales în a doua lui Domnie (1582-1591), ajutat și de sfaturile Albanesului catolic Bartolomeu Brutti, — a favorizat ca nimeni până la dinsul această influență religioasă. Candidat la tronul Poloniei, dornic să-și asigure prietenia vecinilor creștini de la Nord, el s'a văzut nevoit să se arunce în brațele Polonilor catolici spre a li câștiga bunăvoința și, din punct de vedere religios, să îngăduie Iesuiților, printr'o largă toleranță, posibilitatea de a-și recuceri terenul pierdut în lupta cu protestantismul².

Dar nu numai Iesuiții s'au bucurat de această mare favoare acordată catolicismului de către Domnii moldoveni ai acelor timpuri, căci supt urmașul lui Petru Șchiopul, Aron-Vodă, în 1592, pe vremea pontificatului lui Clement al VIII-lea, un alt Ordin călugăresc, al Sfintului Francisc, Minorității, iau în stăpânire misiunea catolică din Moldova, supt conducerea unui superior cu titlul de prefect, trimeseși de Congregația de propagandă supt protecția însăși a regelui Poloniei, care în virtutea tratatelor ce le avea cu Poarta otomană a obținut recunoașterea acestei misiuni din partea Turcilor³.

Veacul următor a fost o mișcare de înviorare a influenței catolice în Principatele românești. Unirea Rutenilor zguduise întru citva Moldova, unde Mitropolitul Gheorghe Movilă ceruse și el unirea cu Sf. Scaun⁴. O nouă mișcare născută cu lupta în contra

¹ Cf. Iorga (dare de samă a cărții lui Veress), *Iesuiți la Ieremia-Vodă Movilă*, în *Rev. Ist.*, VII (1921), pp. 212-15; Anton Mestobeanu, *Contribuție la Istoria catolicismului în Moldova (1596-1604)*, în *Cercetări Istorice*, IV² (1938), pp. 76-91.

² A se vedea studiul lui Lăbușcă asupra catolicismului în Moldova în timpul lui Ieremia Movilă, în ziarul *Unirea* din Iași, 1915, n-rele 12-16.

³ Hurmuzaki, *Doc., Supl.* 1¹, p. 481.

⁴ Vladimir Ghica, *Citeva documente despre Costini*, în *Conv. Lit.*, XLI (1907), p. 479. Cf. P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les principautés roumaines*, Paris 1926, pp. 78-80.

Patriarhului Lukaris și calvinisării Bisericii răsăritene, mișcare datorită uneltirilor Papilor și ale Împăratului german și sprijinită de Matei Basarab mai mult decît de Vasile Lupu, se încheie cu sinodul de la Iași, ale cărui dedesupturi au fost în mare parte catolice¹. Matei se adresează Propagandei, cerînd niște frați franciscani de limbă sîrbească pentru cercetarea cărților liturgice², și se spune că mai tîrziu ar fi avut și gîndul formal de a se converti³.

Această mișcare ajunge în culmea ei în timpul războiului turco-austriac de la sfîrșitul veacului, cînd, după ce Grigore Ghica trimete împreună cu Ștefan Petriceicu solie la Papă, Șerban Cantacuzino negociază cu Viena și prin Viena cu Roma⁴.

Firește că Domnia lui Brincoveanu înseamnă o reacțiune, care taie scurt aripile catolicismului în Principate. Pacea de la Carlovăț aducînd pe Austrieci cu hotarul pe crestele Carpaților, unirea cu Roma a putut ademeni numai Ardealul, pe cînd apariția colosului rusesc pe scena istoriei diplomatice europene și contactul lui Petru-cel-Mare cu Moldovenii vin să fixeze pentru totdeauna limita pînă la care misiunile Sfîntului Scaun pot să se întindă în această provincie.

Secolul al XVIII-lea va avea să vadă o reacțiune contra catolicismului nu numai în țerile noastre, ci în toată întinderea Imperiului otoman. Polonia fiind acum în decadență, cuvîntul hotăritor pentru Principate în materie de religie îl va avea tot mai mult pravoslavnica Rusie, iar, la Constantinopol, influența francesă și austriacă, anihilîndu-se una pe alta, făceau pe Sultan tot mai intolerant și mai circumspect față de supușii săi creștini.

Atît trîmbițatele și infructuoasele încercări ale Francesilor de la sfîrșitul veacului al XVII-lea de a-și întinde protectoratul exclusiv asupra Sfîntului Mormînt⁵, cit și progresele propagandei pentru unire, din Transilvania, au determinat pe Sultan, neliniștit de teama ca nu cumva „Muntenii și Moldovenii să urmeze acest exemplu“, să dea în 1702 un firman prin care să oprească

¹ Ghica, *ibid.*

² Arhivele Propagandei, vol. 213, fol. 291, 643, etc., 1637.

³ *Ibid.*, vol. 291, fol. 294; 1644.

⁴ Ghica, *ibid.*, p. 480. Cf. Bianu, in *Columna lui Traian*, 1883, p. 285-287.

⁵ V. *Ministère des Affaires Étrangères, corresp. politique, Turquie*, vol. 16, fol. 158-168; Guilleragues către Ludovic al XIV-lea, 2 Oct. 1680; *Journal de Girardin*, Biblioteca Națională din Paris, mss. français 7162, pp. 77-85.

orice schimbare de religie la supușii săi și orice propagandă catolică¹. Un firman și mai drastic, din 1722, referitor la aceeași chestiune², determină pe regentul Franciei să scrie lui Bonnac, ambasadorul său la Constantinopol, să caute pe orice cale a obține înălțurarea acestei dispoziții³, care de altfel va subsista până la data înoirii capitulațiilor, în 1740.

Dar nu se poate spune că, în Principate, față de aceste împrejurări, Domnii n'au mai avut legături cu catolicismul.

Doamna Păuna, soția lui Ștefan Cantacuzino cel zugrumat de Turci în 1716, salvându-se, împreună cu fiii Radu și Constantin, de urmărirea turcească pe o corabie creștină în Italia, avînd cu ei pe Evreul botezat Del Chiaro, merg la Roma și promit Papei trecerea la catolicism, dacă acesta va izbuti să determine pe Carol al VI-lea, Împăratul, să pună Domn pe Radu în Țara-Românească⁴.

Nicolae Mavrocordat, în timpul petrecerii sale la Sibiu (1716-1718), a avut legături cu Iesuiții din acest centru catolic. Scriînd latinește unui Pater Bardia, vicar al Romînilor uniți, unui Pater Miel, el li trimetea, pe lângă vinuri bune din Muntenia, și cărți tipărite de el, ca „Iudaicele“ Exaporitului sau propria lui carte „De officiis“ („despre datorii“)⁵.

Biserica catolică din Iași primise încă din anul 1700 un privilegiu pe basa căruia însuși preotul, personalul său bisericesc și două slugi erau scutiți de orice obligație către Vistierie⁶.

Fiuul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin, se gîndia să deie Iesuitului Peterffy, recomandat pentru aceasta de colegii săi, sarcina de a scrie latinește, pe înțelesul Europei și în cit mai multe volume, istoria principatului muntean⁷. În 1745, un misionar episcop, Anton Becich, călăuzit de Nicolae Ruset, care se făcuse

¹ Hurmuzaki, *Doc., Supl. I*, pp. 355-6, no. DXXVII.

² *Ibid.*, VI, pp. 353-56, no. CCXIII.

³ *Ibid.*, p. 377, no. CCXXX, Versailles, 30 Oct. 1723.

⁴ V. doc. in Hurmuzaki, VI, *passim*; *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 325; Iorga, *Radu Cantacuzino*, București 1933, p. 2. — Scrisoarea arhiepiscopului din Cesa-rcia trimisă Curiei papale la 27 Februar 1717 și publicată în *Cercetări Istorice*, V-VII (1929-31), Iași, 1932, pp. 365-6.

⁵ Iorga, *Istoria Bisericii românești* (1909), II, p. 56.

⁶ Același, *Studii și documente*, I-II, p. 84, no. XI; *Ist. pop. rom.*, III, p. 204.

⁷ Același, *Istoria Bisericii românești*, II, p. 57.

catolic și ajunsese contele Rosetti, văzu Bucureștii și află gândul lui Constantin-Vodă de a dăruii țerii un Colegiu iesuit, cu învățatură de o potrivă în latinește și românește¹. În 1749, vărul lui Mavrocordat, Grigore Ghica, trimete la Roma pe fiul unui boier al său, de origine francesă, Gheorghe Mille, în Colegiul Propagandei².

Cu toate legăturile pe care le vedem între Domnii fanarioți și catolici în general, legături ce nu vor ajunge să pună catolicismul în favoarea de care se bucura în secolul precedent din motivele pe care le-am văzut, acești religioși sint reprezentanți oficial în Principate prin Italienii minorii, ca unii ce sint trimiși direct de Curia papală; ideia de a restabili pe Iesuiții din Polonia, dat fiind că această putere era pe punctul de a apune politicește și nu-i mai putea susține direct, nu va lăsa până la sfârșit nicio urmă în țerile romine³.

În acest al XVIII-lea secol, misionarii franciscani din Moldova, văzându-se amenințați în rosturile lor atit de Iesuiții poloni, cit și de cei din Ungaria, cari ar fi vrut să pătrundă supt influența Curții din Viena, au căutat un punct de sprijin mai puternic și, datorită faptului că în fruntea misiunii moldovenești era, începind din Mart 1729, prefectul Romualdo Cardî, om energie și cunoscător al acestor locuri, căci venise la noi încă din 1716⁴, iar, pe de altă parte, că în calitate de reprezentant al Curții din Versailles la Constantinopol se găsia influentul ambasador Villeneuve⁵, au cerut să li se acorde protecția regelui Franciei.

Conflictul dintre Franciscani și Iesuiți devenise public încă din 1731, cind Grigore Ghica intervine cu o scrisoare către Propagandă⁶, și tot atunci, în mod indirect, Cardî se adresează lui Villeneuve pentru a-l ruga să acorde misiunii pe care o conduce protecția francesă. Ambasadorul răspunde că nu poate

¹ Arhiva din Iași, V (1894), p. 549; Călinescu, *Alcuni misionarii catolici*, în *Diplomatarium*, I (1925), p. 71, nota 1.

² Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. XVIII* (1901), I, p. 455 și nota 6; Călinescu, loc. cit., p. 81.

³ Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Paris 1918, p. 82.

⁴ Călinescu, *Alcuni misionarii catolici*, p. 54, notele 3 și 4.

⁵ V., asupra lui Villeneuve, Vandal, *Une ambassade française en Orient sous Louis XV*, Paris 1887.

⁶ Călinescu, l. c., p. 55, nota 1.

lua nicio hotărîre cu de la sine putere, fără a primi ordinul regelui, dar pentru aceasta are nevoie să știe:

1. Din ce vreme acești misionari s'au stabilit în Moldova.

2. Dacă reședința lor a fost autorisată de vre-un firman al Sultanului, și

3. Ce putere i-a protejat până în acel timp¹.

El raportează în acest sens la Curtea din Versailles, și Maurepas, ministrul de Marină, de resortul căruia țineau pe acea vreme chestiile religioase din Levant², răspunde lui Villeneuve prin două scrisori³, din care reiese că, dacă reședința acestor misionari a fost autorisată prin firman și dacă ei se poartă bine, regele găsește potrivit să li acorde protecția⁴.

Această cerere de protecție este înfățișată de unii ca o afacere politică aranjată la Viena pentru a-și garanta spionajul nestîngherit în cas de războiu cu Poarta. Documentele pe care le prezintăm conțin aproape întreaga acțiune.

Misionarii nu s'au lăsat numai cu simpla rugăminte către ambasadorul din Constantinopol. Ei au intervenit și la Propagandă, iar această instituție, la 1731, remite cardinalului de Polignac⁵, — ambasador frances la Roma —, un memoriu în care arată că, de teamă ca o eventuală invasiune din partea Tatarilor să nu-i deranjeze în pioasele lor îndeletniciri și să nu aducă un notabil prejudiciu propriei lor persoane, acești călugări au recurs la Congregație spre a fi puși în favoarea protecției regelui. Cardinalul de Polignac, fiind pe punctul de a părăsi Roma, scrie lui Villeneuve, în Novembre același an, prin intermediul baronului de Vigouroux, atașat frances pe lângă prințul Rákóczy la Rodosto, și-l roagă să dea curs acestei cereri⁶.

Acesta achitîndu-se de comisiune după ce insinuiază că el însuși a fost însărcinat de prințul Rákóczy să se intereseze și să-i raporteze despre afacerea Minorităților din Moldova, într'o

¹ V. anexa no. I, Villeneuve către Maurepas, 11 Februar 1732, și Hurmuzaki, *Supl. I*¹, p. 480, 17 Iulie 1732.

² *Ibid.*, p. 582, no. DCCXLVI.

³ Anexele nr. II și III.

⁴ „Supposé que leur résidence y soit autorisée par un commandement et qu'ils se conduisent bien, S. M. trouvera bon que vous leur accordiez la protection.”

⁵ V., pentru Polignac explicația în nota de la anexa no. IV.

⁶ Hurmuzaki, *Supl. I*¹, p. 480.

scrisoare către ambasadorul din Constantinopol înfățișează chestiunea Franciscanilor ca pe o intrigă urzită în culisele politicii austriece, cea ce reușește să determine pe ambasador a renunța la orice intenție de protecție. Avea și interesul să ajungă la aceasta, întru cit exilatul de la Rodosto, pensionar al Sultanului, era un dușman al Împăratului.

El presintă pe prefectul Cardî ca pe un om ce duce „une vie licencieuse“; e Napolitan și deci supus austriac, de mult timp pensionat de către Curtea din Viena supț ordinele unui oarecare doctor Ferrati. Despre doctorul Bartolomeiu Ferrati, conte, după nume, Italian, — d. Iorga îl presintă ca fiind de origine frances,¹ — știm că a ajuns în 1708 medic al lui Brîncoveanu², că s'a căsătorit în 1710 la Brașov cu Agnes, fata contelui Kalnoky³ și că pe lângă profesia medicală avea și anume aptitudini de arheologie și spionagiu. Ferrati se pare că a murit târziu⁴, căci într'o scrisoare a văduvei lui, datată din Șarfalău, 24 Aprilie 1749, se vorbește de patruzeci de ani petrecuți de soțul ei în serviciul Moldovei și Munteniei: deci către 1748⁵.

¹ Iorga, *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, I, p. 40 și nota 9. Cf. *ibid.*, pp. 57 și 179.

² Iorga, *Medici și medicamente în trecutul românesc*, în *Ist. Rom. în chipuri și icoane*, Craiova 1921, p. 323; dr. Gomoiu, *Din istoria medicinei și a învățămîntului medical în România*, București 1923, p. 65.

³ Iată cum presintă Șincai, după un contemporan, Mihail Cserei (*Cserei Mihály, az Erdély Historiában*) nunta lui Ferrati: „Aci în Brașeu, la casa cea de vamă, s'au ținut cu mare pompă nunta comitelui Vartolomeiu Ferrati, doftorului lui Constanțin Brancovan, Domnului muntelesc, cu Agnes, fata răposatului comitelui Samoil Calnochi, la care au fost de față generariul de aici Fabri cu mulți ofițeri și jupănese nemțești, Spătarul Toma Cantacuzenul, boerul Galian cu feciorul boerului Roset, Bendezilul de aici, Gheorghe Cantacuzenul cu muera și cu socrul lui, domnii cei săsești de aici și, dintre Unguri, Nemș Ianoș, Thoma și Gabor, Bernad Ianoș, Calnochi Iosif, Lanco Peter, eu și alții mai mulți; a doua seară după nuntă ne-au chemat ghegeneriul dinaintea porții de către Bolgarseg, de ne-au ospătat și ne-au făcut frumoasă și meșesugită jucărea de foc; iar comitele Ferrati și cu muera sa și cu cei ce venise cu el s'au înturnat în Valahia“ (*Șincai, Cronica Romînilor* (1886), III, pp. 353-4).

⁴ D. Iorga credea că în serviciul muntean (*Ist. lit. în sec. al XVIII-lea*, I, p. 57). Inșă cf., mai târziu, Călinescu, în *Diplomatariu*, II, pp. 462-4, n-le. CXXXV și CXXXVI.

⁵ „Siccome ô avuto l'onore da quaranta anni incirca, col mio consorte fù conte Bartolomeo Ferrati, di servir in Moldavia e Vallachia“ (Călinescu, *Altre notizie sui missionarii*, în *Diplomatariu*, II (1930), p. 462, no. CXXXV).

Și baronul de Vigouroux continuă spunind că toți emisarii împărătești cari veniau să primească ordine de la Ferrati erau găzduiți de Cardî. Acesta locuia în casa Iesuiților poloni din Iași, pe cari i-a alungat în țara lor, ca supuși ai regelui August, dușman al Împăratului. Ridicarea lui Topal-Osman-Pașa¹ la rangul de Mare Vizir a produs la Viena teama de un viitor conflict cu Imperiul Otoman. Cu această ocazie, Cardî ar fi fost încunoștiințat că, în caz de războiu, Ferrati n'ar mai putea rămîne în Moldova. El ar fi necesar, dar, pentru a nu se teme de nimic, să intervină spre a obține protecția franceză².

Baronul crede că scrisoarea cardinalului de Polignac este o urmare a acestui demers.

La rîndul său, el propune ambasadorului să intervină ca misiunea din Moldova să fie din nou împărțită între Iesuiții poloni și Franciscani și ca pe viitor să se introducă aici și Iesuiți franceși. Iar, cu timpul, s'ar ajunge la o excludere totală a Minorităților, insinuindu-se la Roma că e mai bine din toate punctele de vedere ca această misiune să fie condusă de călugări ai unei țeri neutre sau prietene cu Poarta (recte: Franța) decît de supuși ai unei Puteri care este totdeauna gata să intre în războiu cu Turcii³.

Făță de aceste propuneri, Villeneuve raportează Afacerilor Străine, conduse pe atunci de contele de Chauvelin (1727-1737), arătîndu-și neîncrederea în spusele baronului⁴ și tot odată înfățișînd greutățile la care se expune, din punct de vedere politic, el, ca ambasador, și Ministeriul, acordînd această protecțiune⁵. În raportul către Maurepas, ministrul Marinei, el expune argumentele presintate de Cardî în cererea sa⁶. Pentru o mai bună documentare cere informații, atît de la superiorul Iesuiților din Constantinopol, părintele Gresset⁷, cit și de la Alexandru Amiras⁸

¹ Mare Vizir în 1731 (Hurmuzaki, XIII, traducere, p. 306).

² *Ibid.*, Supl. I^o, p. 480.

³ *Ibid.*

⁴ „Comme le caractère du Baron de Vigouroux lui rend suspecte la vérité des avis qu'il donne, je doute que l'on puisse ajouter une entière foi à ce que contient sa lettre, touchant l'intérêt que la Cour de Vienne prend à cette affaire.”

⁵ Villeneuve către Chauvelin, 17 Iulie 1732.

⁶ V. anexa IV.

⁷ V. asupra lui nota de la anexa IV.

⁸ Asupra lui Amiras, v. nota de la anexa V.

dragomanul Domnului Moldovei, „ca unul care cunoaște bine locurile și oamenii din aceste părți“.

Deci, formindu-și convingerea că nu trebuie să se acorde această protecție, ambasadorul va căuta să influențeze în toate rapoartele pe miniștrii de Externe și Marină în sensul părerilor sale. Între timp, răspunsul favorabil din partea lui Maurepas — la primul raport — sosind ¹, Villeneuve arată că el nu va face niciun demers până când nu va primi noi ordine și până ce nu-i vor fi sosit lămuririle pe care le-a cerut lui Amiras ².

Probabil că, necunoscind bine piesele din arhivele instituției sale de la Iași, Cardî, în intervenția pe care o făcea pe lângă ambasador, cerea ca acesta să-i obțină și un berat din partea Sultanului, spre a-i autorisa funcționarea misiunii, nestingherită de nimeni, în Moldova. La Roma, cardinalul de Polignac, ambasadorul influent care insista pentru acordarea acestei protecții, sfârșindu-și misiunea, a fost înlocuit cu ducele de Saint-Aignan ³, mai puțin zelos față de această chestiune.

Nemai fiind insistența de la Roma și față de opoziția de la Constantinopol, cei de la Versailles au început a inclina în sensul vederilor lui Villeneuve. Maurepas îi și răspunde, la 22 Octobre, că regele e de părere să nu se acorde protecția cerută și, dacă totuși, cu timpul el ar găsi pe miniștrii Porții mai dispuși față de creștini, să profite pentru revocarea firmanului din 1725 ⁴. Regele aprobă totuși protejarea misionarilor din Damasc ⁵.

La 12 Decembre răspunde și contele de Morville scrisorii lui Villeneuve din 17 Iulie, arătînd că e mai bine să se lase acești misionari a se menține cum vor putea, cu atît mai mult, cu cît ei nu sînt stînjeșiți din partea guvernului moldovean. Interesul politic ar dicta să fie favorisați mai curînd Iesuiții poloni decît Mînoriiții ⁶.

¹ V. anexa III, Maurepas către Villeneuve, 20 Iunie 1732.

² „Je ne feray aucune demarche à cet égard jusqu'à ce que j'aye receu de nouveaux ordres de votre part, et que j'aye eu reponse aux eclaircissemens que j'ay demandez à un drogman du prince de Moldavie, nommé Amirat, qui a une connoissance exacte de ce pays-là, où il demeure depuis longtemps, et qui est sous la protection de la France“.

³ V. asupra lui St. Aignan nota de la anexa No. IV.

⁴ Nu-i o greșeală pentru 1722? V. Hurmuzaki, VI, p. 355.

⁵ V. anexa No. IV.

⁶ „Je crois qu'il faut laisser ces mêmes missionnaires en général se maintenir comme ils pourront; d'autant plus qu'il ne parait point qu'ils aient été

Prin rapoartele de la 20 Ianuar ¹ și 20 April 1733, Villeneuve, satisfăcut că afacerea a ieșit cum o doria el, răspunde la Versailles că se va conforma în această chestiune ordinelor primite ² și, cu toate că ambasada lui durează până în 1744, nu mai găsim nicio urmă documentară de asemenea preocupări.

Va trebui să se întimple evenimentele războiului turco-austriac terminat cu pacea de la Belgrad, plecarea lui Cardi din fruntea misiunii, venirea unui succesor lui Villeneuve, pentru ca această chestie să fie reluată. De data aceasta, terenul politic va fi ceva mai neted, cu toate că rezultatul nu va fi altul. Un ambasador mai puțin scrupulos și abil decît Villeneuve, Castellane (1741-1747 ³), un prefect al misiunilor cu mai multă energie, Manzi ⁴, moartea lui Ferrati, proiectul de pace perpetuă între Turcia și Austria se păreau atîtea cauze de succes pentru călugării franciscani, dacă chestiunea primordială, dușmănia dintre Franța și Austria, nu s'ar fi opus. Va trebui să se aștepte momentul cînd marea schimbare în politica europeană, — răsturnarea alianțelor —, în 1756 are loc pentru ca Mînoriții să treacă în mod aproape automat sub protecția regelui Franciei.

Între timp, Franciscanii s'au împăcat cu Iesuiții și trăiau în bună înțelegere la Iași, poate datorită acțiunii prefectului Manzi, care n'a încetat o clipă să-și întărească misiunea prin diverse firmame obținute de la Sultan, cit și să refacă biserica din ca-

inquiétés de la part du gouvernement du pays où ils sont, quoique jusqu'à présent ils n'aient point passé pour être sous la protection du Roi."

¹ Constantinopol, 11 Ianuar 1733 (P. S. din 20), Villeneuve către Maurepas (v. anexa No. VII).

² „Il ne m'a plus été fait aucune instance de la part des missionnaires établis en Moldavie au sujet de la demande qu'ils m'avoient faite pour obtenir la protection du Roi. S'ils reviennent à la charge, je ne manquerai pas de prétexter, pour m'en débarrasser, et je crois qu'il ne me sera pas difficile de laisser tomber cette affaire, sur laquelle je n'aurai même pas besoin de faire aucune réponse à Rome, Monsieur le cardinal de Polignac, qui m'avoit écrit en faveur de ces religieux, n'y étant plus" (Villeneuve către contele de Morville, 20 April 1733, în Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 486, No. DCCVI).

³ Asupra lui Castellane, v. François Rousseau, *L'ambassade du comte de Castellane à Constantinople*, în *La Revue des Questions historiques*, II (Octombrie), 1901, pp. 410-37.

⁴ Pentru Manzi, v. nota de la anexa no. VIII; Bianu, *l. c.*, pp. 275-6.

pitala Moldovei, căzută în ruină, unde au lucrat de o potrivă cele două Ordine călugărești ¹.

La 1747, Castellane, succesorul lui Villeneuve, fiind aproape de sfîrșitul ambasadei sale, reia din nou chestiunea, la repetatele rugăminți ale prefectului Manzi ².

În raportul din 3 Ianuar 1747, acesta semnalează lui Maurepas faptul că, de și Franciscanii trăiesc în bună înțelegere cu Iesuiții poloni, pericolul pentru această misiune pare a se ivi din nou, din altă parte, căci un al treilea Ordin călugăresc, Iesuiții din Ungaria, au obținut din partea Curiei papale voia să se stabilească în Moldova. Dar la această intenție Curtea din Roma a întîmpinat opoziția fermă a Domnului Moldovei, Ioan Mavrocordat ³, care a găsit-o „contraire aux lois et constitutions de son État“, și n'ar fi fost mai bine văzuți nici la Constantinopol ⁴. El se adresează lui Mavrocordat, cerindu-i lămuriri privitor la intențiile pe care le are ⁵, și i se comunică refuzul net al Domnului de a primi un al treilea Ordin călugăresc în Statul său ⁶. Cum Franciscanii i-au cerut din nou patenta de protecție, pe baza tuturor dovezilor de autorisație ce au obținut din partea Turcilor, Castellane trimete lui Maurepas, în copie, toate aceste titluri, ca să le examineze și să decidă, titluri constînd dintr'un firman de la 1713 ⁷, o listă de privilegii acordate de Domnii moldoveni bisericii catolice ⁸, un firman al Porții adresat lui Grigore Ghica în 1741 ⁹ și o scrisoare a Marelui Vizir care insoțea acest firman ¹⁰. Amba-

¹ V. Anexa VIII, passim.

² Manzi n'a terminat în 1746; el era în Moldova la 1748, după cum reiese din scrisoarea lui către Desalleurs, publicată în Filitti, *Lettres et extraits*, pp. 259-60.

³ Domnește în Moldova de la 1743 la 1747.

⁴ „Des missionnaires de cette nation et sujets de la Cour de Vienne pouvant être vus de mauvais oeil par la Porte, qui pourroit même lui faire un crime de les avoir tolérés.“ Cf. Căndea, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, Leipzig 1917, p. 123.

⁵ „Je scaurai encore plus positivement à quoi m'en tenir par les éclaircissements que j'ay demandés au prince de Moldavie sur ses intentions à ce sujet.“

⁶ Cf. Anexa no. X. Scrisoarea de care vorbește n'am putut-o descoperi. V. însă, pentru „biserica ungurească din Iași“, Iorga, *Studii și doc.*, I-II, pp. 107-8, no. LIII, și pp. 108-9, no. LVI.

⁷ V. Anexa VI I A.

⁸ Anexa V. II B.

⁹ Anexa VIII C.

¹⁰ Anexa VIII D.

sadorul observă că toate aceste titluri au fost obținute cu garanția regelui Poloniei, pe care acum Franciscanii vor să o schimbe cu a regelui Franciei¹.

În acest timp Congregația romană, văzînd că toate încercările ei din Moldova, atît în ce privește plasarea Iesuiților din Ungaria, cit și protecția de obținut pentru Minorii, rămin neîncununată de succes,—de oare ce guvernul frances înțelegea să nu se amestece în titlurile obținute pentru acești misionari de către regele Poloniei —, încearcă să-și întărească poziția cel puțin de partea misionarilor ce-i avea în Sudul Dunării, în Bulgaria. Ca urmare, Papa, prin intermediul arhiepiscopului de Bourges, se adresează lui Ludovic al XV-lea și-i cere să intervină la Poartă ca să obțină un firman în favoarea episcopului catolic al Bulgariei, residînd la Filipopol, precum și înființarea unui consulat frances în acest oraș². Maurepas cere informații lui Castellane, care se grăbește să le dea printr'un lung raport, la 6 Ianuar 1747³.

În acest raport el observă că din greșeală s'a crezut până atunci cum că misionarii din Moldova n'au fost autorizați de niciun firman, cînd ei, la cererea regelui Poloniei, aveau mai multe, la fel ca și misionarii latini din Bulgaria, cari au fost protejați până atunci de republica Ragusei. Pentru o mai precisă documentare în ceia ce privește pe călugării din a doua categorie, ambasadorul trimete la o relație de călătorie a unui misionar, inserată la sfîrșitul volumului al II-lea din Antichitățile constantinopolitane ale lui Banduri⁴. Întrebarea care se pune pentru Curtea din Versailles este dacă regele, ca protector general al catolicilor din Imperiul otoman, poate cu de la sine putere valorifica în folosul catolicilor capitulațiile pe care Poarta le-ar avea cu alte State referitor la religie⁵.

Lui Castellane i se pare că această chestiune ar fi mai echivocă în ceia ce privește pe misionarii din Moldova, intru cit Polonia

¹ Castellane către Maurepas, 3 Ianuar 1747.

² Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 582, no. DCCCXLVI.

³ V. anexa IX, Castellane către Maurepas.

⁴ V. titlul operei lui Banduri, ed. II, din 1-29, în nota de la anexa IX.

⁵ „La Cour aura à examiner si le roy comme protecteur général de la Religion dans les États du Grand Seigneur peut de son chef faire valoir au profit des catholiques les capitulations que la Porte peut avoir d'autres puissances concernant l'exercice de la Religion.”

este încă în stare să-și valorifice capitulațiile cu Poarta, iar regele Franciei, din menajament față de această republică, nu va voi poate să se amestece în socotelile ei. Nu tot așa stau lucrurile cu misionarii din Bulgaria: aici, Ragusa fiind decăzută, intervenția regelui frances n'ar avea de întimpinat nicio opoziție, afară doar de aceia a Sultanului însuși¹. Însă, o lună și jumătate mai târziu², el informează pe Puysieulx despre această stare de lucruri, arătând că Ministeriul otoman va fi puțin dispus să favorizeze extensiunea protecției regelui în Moldova și Bulgaria, pe timpul cind, în Constantinopol, el oprește cu violență pe Armeni să viziteze bisericile catolice³.

De teama de a nu se compromite, Curtea francesă, și de data aceasta își declină orice veleitate de protectorat religios în Orient. Sintem în ajunul păcii de la Aix-la-Chapelle (1748), — în timpul victoriilor navale englese ale amiralului Anson de la capul Finistère, care au adus ruina marinei francese — cind guvernul din Versailles este absorbit mai mult ca oricind de afacerile sale proprii și ale Europei occidentale. La 18 Mart 1747, Maurepas scrie arhiepiscopului din Bourges, — prin intermediul căruia se adresase Roma Curții francese —, spunindu-i că propunerea pe care Congregația Propagandei a făcut-o ca regele să acorde protecția sa specială misiunii din Bulgaria se găsește în același cas cu cererea făcută de către misionarii din Moldova. Și că nici ambasadorul, nici autoritatea regelui nu pot intra în compromis cu Statele de care depind acești călugări⁴. În aceeași zi, el comunică și lui Castellane refuzul net al regelui, arătând totuși că ambasadorul poate interveni ca mediator. Cît privește înființarea unui consulat la Filipopol, aceasta nu-i practicabil⁵. Două luni mai târziu⁶, Maurepas mărturisește că niște chestiuni așa de delicate reclamă cel puțin împrejurări mai favorabile, mai puțin critice decît situația în care lumea se găsea la acea dată⁷.

¹ Raportul citat al lui Castellane.

² La 20 Februar 1747, Castellane către marchisul de Puysieulx, noul ministru al Afacerilor Străine (1747-51).

³ Hurmuzaki, *Supl. I*¹, p. 583, No. DCCCXIV.

⁴ V. anexa no. XI.

⁵ V. anexa no. XII.

⁶ La 14 Maiu 1747: Anexa XIII.

⁷ "J'ajouterai seulement que des entreprises aussi délicates exigent au moins des circonstances moins critiques que celles où l'on se trouve actuellement."

Chestiunea protecției franceze pentru misionarii din Moldova se oprește — ca informație documentară inedită — deocamdată aici. Între scrupulele pe care guvernul lui Ludovic al XV-lea le avea este și acela că, din punct de vedere politic, Minorii fiind Italieni, erau de drept supuși ai Împăratului, pe atunci în dușmănie cu Franța. Internunțiuil austriac din Constantinopol rivalisa cu ambasadorul frances, luind asupra-și protecția Franciscanilor din Țara-Românească¹.

După plecarea lui Castellane și venirea contelui Desalleurs la ambasada din Constantinopol (1747-1754), acesta, — care va căuta să aibă o influență cit mai directă asupra politicii moldovenești, datorită circumstanțelor politice generale care-l obligau la așa ceva, — va interveni, la cererea lui Manzi, ca să se obțină firmanul pentru construirea unei noi biserici a Franciscanilor în Iași². Vedem chiar, în acest timp, supt influența lui, valorificându-se protecția polonă asupra acestor misionari³. Un șef de mistune, succesorul lui Manzi, părintele Laydet, de și de origine francesă, dar „Allemand naturalisé et d'inclination, intrigant dévoué à la Saxe“, va trebui să părăsească Moldova în 1753 numai pentru că în jocul politicii, în care ambasadorul era de acord cu Domnul, — Racoviță —, și cu agentul său la Curtea din Iași, — Linchou —, călugărul se părea mai mult o piedecă decit un avantaj, un spion al Curții din Viena⁴.

¹ A se vedea firmanul obținut de Penkler la 15 August 1747, publicat în Hurmuzaki, IX¹, pp. 690-1, no. DCCCVII, și Hurmuzaki, VI, p. 596, no. CCCXXXI; raportul lui Penkler către Împărat, 17 August 1747, în Hurmuzaki, IX¹, p. 690; Împăratul către feldmareșalul von Placz, '3 Septembre 1747, *ibid.*, p. 691; scrisoarea lui Joseph Michaud către Penkler, 21 Octobre 1748, în Hurmuzaki, VI, pp. 602-3, no. CCCXXXVI, etc.

² Manzi către Desalleurs, Iași, 11 Iulie 1748, în Filitti, *Lettres et extraits*, pp. 259-60, no. CCXXXVI.

³ La 11 Februar 1752, Hübsch, residentul polon la Constantinopol, scrie Marelui General Branicki, trimiteându-i firmanul din 1741, și-i cere să intervie pentru ca regele Poloniei să scrie Marelui Vizir în favoarea Franciscanilor ce voiau să-și refacă biserica ruinată din Iași, cu hramul Sf. Francisc. Domnul opriese lucrul, cerind un nou firman. Pe lângă Hübsch, interveniseră Franciscanii din Constantinopol. La 3 Iunie, Hübsch scrie lui Brühl că și ambasadorul frances stăruie pentru aceasta și că Marele General a promis intervenția sa lui Desalleurs. (Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 437, nota 2).

⁴ Cf. Iorga, *Studii și doc.*, I-II, p. 437, no. XXVIII; Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 6.7; Călinescu, *Altre notizie sui missionarii*, în *Diplomatariu*, II (1930), pp. 318-19. Mai pe larg în studiul nostru asupra familiei Linche (în preparație).

Dar, alianța franco-austriacă din 1756 înlăturind animositățile dintre cele două State, chestia protecției franceze pentru Franciscanii din Moldova n'a mai presintat dificultățile care au necesitat corespondența de mai înainte. La Arhivele Naționale din Paris ordinele ministrului de la Marină către ambasadori sint păstrate și comunicabile numai până la 1755. Din această cauză n'am putut urmări dacă au mai fost făcute noi intervenții în legătură cu acordarea acestei protecții. Fapt sigur este că, în 1767, cind baronul de Tott, în drumul său pe la Iași spre Crimeia, a vizitat pe Franciscanii din acest oraș, ei se găseau atunci supt protecția regelui frances¹.

* * *

Documentele ce urmează, toate inedite, le dăm păstrind, fi-rește, ortografia.

I.

Constantinople, 11 fevrier 1732.

Villeneuve à Maurepas, ministre de la Marine.

...Il y a des Pères franciscains établis à Jassy en Moldavie qui m'ont fait proposer indirectement si le Roy voudroit leur accorder la grace de les recevoir sous sa protection. J'ay répondu aux personnes qui m'ont sondé la-dessus que je ne pouvois prendre aucune détermination de mon chef et sans les ordres de Sa Majesté et qu'il étoit nécessaire avant de les demander que je fusse instruit depuis quel temps ces religieux, qui sont Italiens, avoient formé leur établissement en Moldavie, si leur résidence y avoit été autorisée par quelque commandement du Grand Seigneur et par quelle puissance ils avoient été protégés depuis qu'ils étoient en ce país-la. Je vous prie de me faire scavoir quelles seront les intentions du Roy à cet égard, afin que je puisse m'y conformer, supposé que l'on vienne me demander une réponse decisive sur cette affaire...

(Bibl. Nat. ms. français 7185, fol. 41.)

II.

Compiègne, le 9 juin 1732.

Maurepas à Villeneuve.

...Je rendray compte à Sa Majesté de ce que vous me marqués touchant la proposition que les Pères Franciscains italiens qui sont

¹ „Un assez bon souper nous attendoit, et des Cordeliers italiens établis à Jassy sous la protection du roi (sublinierea noastră) et sous la direction de la Propaganda, nous avoient également préparé des gites assez commodes” (Baron de Tott, *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, ed. Paris 1785, in 8°, t. I, p. 170).

établis en Moldavie vous ont fait faire indirectement pour être receus sous la protection de France et je vous feray scavoir incessamment les intentions de Sa Majesté à cet égard, affin que vous vous y conformiés en cas que ces R. P. renouvellent leur demande à cette occasion...

(Archives nationales, B 7 Marine, vol. 143, fol. 279.)

III.

Compiègne, le 20 juin 1732.

Maurepas à Villeneuve.

...J'ay rendu compte au roy de la demande que vous ont fait faire les R. P. francisquains italiens établis en Moldavie d'être receus sous la protection de S. M.

Supposé que leur résidence y soit autorisée par un commandement et qu'ils se conduisent bien, S. M. trouvera bon que vous leur accordiez la protection....

(Archives Nationales, B 7, Marine, vol. 143, fol. 308.)

IV.

BCU Cluj / Ce Constantinople, le 17 juillet 1732.

Villeneuve à Maurepas.

Monsieur,

Par une lettre du 14 fevrier dernier j'ay eu l'honneur de vous informer de la proposition qui m'avoit été faite de la part des missionnaires de l'Ordre des frères mineurs conventuels établis en Moldavie, pour savoir si le roy voudroit bien leur accorder sa protection. Ils m'ont fait remettre depuis quelques jours une lettre de M. le cardinal de Polignac écrite de Rome dans le mois de novembre dernier et par laquelle cette Eminence, sur un mémoire qui lui avoit été remis par la congregation de Propaganda, me represente que ces religieux, dans la crainte que quelque rupture ou invasion de la part des Tartares ne les derange de leurs précieuses operations et ne porte même un prejudice notable à leur propre personne, ont eu recours à cette congregation pour être mis à la faveur de la protection du roi à l'abry des insultes qu'ils courroient risque d'essuyer. M. le cardinal de Polignac joint sa priere à celle de la Propaganda et me parle comme d'une affaire qui l'interesse¹.

La personne par le canal de qui le père Cardy, superieur des missionnaires de Moldavie, m'a fait remettre cette lettre de re-commandation m'a communiqué aussi celle que luy écrit en même

¹ Cardi (Romualdo Damiani da Napoli) a venit în Moldova la 1716 și a stat până în 1736. Primește patentă de prefect al misiunilor în Mart 1729 (Călinescu, în *Diplomatariu*, I, p. 54, notele 3 și 4).

temps ce religieux et par laquelle, en luy donnant des instructions pour me demander des pattendes de protection et un barat du G. S., s'il est necessaire pour autoriser l'établissement des missionnaires franciscains en Moldavie, il luy fait une énumération des divers hospices que ces religieux possèdent dans plusieurs villes de ce Royaume (*sic*), il luy marque que jusques à present ces missionnaires n'ont été sous la domination d'aucun prince, qu'environ l'armée 1592, sous le pontificat de Clement VIII, les missions de ce pays-là furent accordées aux religieux de l'Ordre de St. Francois, sous la conduite d'un superieur avec le titre de Prefet auquel la congregation de Propaganda expedie des pattendes de même qu'aux autres missionnaires destinés pour cette mission. Il ajoute que veritablement les Jesuites de Pologne ont une maison à Jassy, capitale de Moldavie, dans laquelle ils viennent quelquefois, mais qu'ils n'ont aucun titre pour y faire les fonctions de missionnaires, cette mission ayant été accordée aux seuls religieux franciscains, qu'en effet, lorsqu'il y a eu des rebellions et des invasions de Tartares, les Jesuites se sont retirez en Pologne et qu'ainsy on peut dire qu'il y a en Moldavie d'autres religieux en possession des missions que les Pères Mineurs conventuels de l'ordre de St. François.

J'appris au sujet de ces Jesuites quelques informations du Père Gresset¹, superieur de la Maison à Constantinople: il m'a dit qu'à la verité les deux Jesuites polonais qui avoient une maison à Jassy capitale de la Moldavie avoient été obligés depuis quelque tems d'en sortir, mais qu'il croyoit qu'ils avoient trouvé le moyen d'y revenir et qu'ils y étoient actuellement. Ces éclaircissemens ne m'ayant pas paru suffisants, j'ay écrit en Moldavie à une personne de confiance pour savoir la verité de ce qui concerne ces missions, sous quelle protection elles ont paru être jusqu'à present, ou s'il est vray qu'elles n'en ayent eu aucune; en quel tems les Jesuites en sont sortis, et pour quelles causes; si leur retraite n'a point été precedée de quelque discussion avec les Franciscains; si ceux ci y travaillent utilement pour la Religion, et enfin toutes circonstances qui peuvent ayder à determiner sur le party qu'on doit prendre dans cette occasion. J'auray l'honneur de vous faire scavoir la reponse que l'on m'a faite à ma lettre.

Je dois cependant vous faire observer, monsieur, que je ne sçai pas s'il est avantageux pour la gloire du roy et de la nation de multiplier le nombre des missionnaires protegés dans les États du Grand Seigneur. Il est certain, comme j'ay eu l'honneur

¹ Gresset, Jean Baptiste, născut la Reims la 4 Octombree 1678, a intrat în noviciat la 6 Novembre 1695. A predat opt ani științile umaniste, pe urmă a plecat în misiune în Orient. A murit la Nancy, la 27 Decembrie 1760. Scrisorile lui Gresset se găesc în hirtile părintelui Bertier (Catalogue Langlès, no. 4356). A se vedea „Bibliothèque de la compagnie de Jésus”. III, Paris 1892, col. 1739. (Acc.stă notiță o datoresc amabilității d-lui profesor D. Ionescu.)

de vous le marquer dans plusieurs de mes dépêches que la Cour de Rome se regarde come seule en droit de disposer de ce qui concerne les missionnaires dans le Levant. Elle regle leurs démarches d'une manière independante et presque toujours sans la participation des ministres de Sa Majesté, ce n'est que dans les occasions où ils ont besoin de credit et de protection pour se dégager des embarras que souvent ils se sont attirés par leur imprudence qu'ils ont recours aux ambassadeurs, et c'est alors seulement que la Cour de Rome semble reconnoitre la dependance dans laquelle la protection du roi devrait mettre les missionnaires. Il est vray aussi que la piété de Sa Majesté et son zèle pour la Religion l'a toujours fait passer par dessus ces considerations toutes les fois que les missionnaires luy ont demandé sa protection, et qu'elle ne la leur à jamais refusée.

Je ne prendray, monsieur, aucune détermination sur la réponse que je dois rendre à ceux qui m'ont parlé de la part de ces religieux et sur celle que je dois faire à M. le duc de Saint Aignan¹ au sujet de la recommandation de la congregation de Propaganda et de M. le cardinal de Polignac², jusques à ce que vous m'ayez fait savoir quelles sont sur cette affaire les intentions de Sa Majesté.

Je suis, etc.

(Bibl. Nat., ms. français 7185, fol. 173-177, și Aff. Étr., corresp. consulaire, Constantinople, vol. 31.)

(Va urmă).

Înființarea grănicerilor vechii Case de Austria (1762).

Se cunoaște marele rol pe care l-au avut în viața Romînilor din Ardeal regimentele grănicerești înființate de Maria Teresa în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Banat și la Năsăud. Privitor la cauzele care au determinat pe Împărăteasa austriacă să înființeze aceste regimente, părerea istoricilor cari s'au ocupat de trecutul celui de la Năsăud, nu poate rezista în fața criticii. Pasagiile din *Arhiva Someșană*, 1925, No. 2, p 1: „Spre a pune stavilă puterii turcești care tot creștea și amenința țerile învecinate, domnitorii austrieci și ungari încă de mult începuseră să creeze la hotarele lor sudice un întreg sistem de graniță militară care către mijlocul secolului al XVIII-lea se întindea ca un cordon de

¹ Beauvilliers, duc de St. Aignan, ambasador frances pe lângă Vatican de la 1732, a descoperit la Capitoliu actul de cesiune prin care Andrei Paleologul abandona lui Carol al VIII-lea drepturile sale asupra Imperiului bizantin.

² Polignac, cardinal, trimis la Roma la 1724, după moartea lui Inocențiu al XIII-lea, unde a stat opt ani în calitate de însărcinat de Afaceri al Franciei (*Mémoires du Marquis d'Argens*, Paris 1807, în 8°, p. 267, nota).

la Marea Adriatică până la Porțile de Fer“, și din „Icoana unei școli normale“ 1930, p. 28: „Ca să apere mai bine hotarele Împărăției de atacurile Turcilor, Maria Teresa a înființat așa-numitele granițe militare“ dau a înțelege fără nicio îndoială că principala cauză a înființării regimentului năsăudean — și celui de la Caransebeș — a fost teama de atacurile Turcilor.

Analisînd aceste citate, observăm că „domnitorii ungari“ nu mai existau de la 1526, de cînd Ludovic al II-lea cade în mlaștinile de la Mohács. Mai înainte de această dată nu se poate admite existența „regimentelor de graniță“, de oare ce organizația feudală din evul mediu nu cunoștea regimentele. După Mohács, pe castelul regelui din Buda filfiia drapelul semilunii, iar hotarele Turcilor se întindeau până aproape de Leitha. Dintre „domnitorii austriaci“ cari să crezeze regimente de graniță până la Porțile de Fier, ar fi putut fi urmașii lui Leopold I-ii după pacea de la Carlovăț din 1699, cînd Austria intră în posesiunea Transilvaniei. Dar de la această dată înainte puterea Turciei nu mai creștea, și nu mai „amenința țerile învecinate“. Cu pacea din Carlovăț, Turcii intră în stare de defensivă și în tot cursul veacului următor ei nu vor ieși învingători decît numai în mod întîmplător, ca la 1739. Din contra, acum cei cari amenințau ei pe Turci și a căror putere „creștea nestavilită“, sint Austriacii. Dovadă avem și războiul terminat prin pacea de la Pojarevaț, în 1718.

Totuși, după 1739, cînd Banatul intră împreună cu Oltenia din nou în mîna Turcilor, avem o încercare de înființare de regimente de graniță în această regiune dintre Sirbi și Croați, încercare care n'a dat rezultate. Căci, după moartea lui Carol al VI-lea, Maria Teresa nefiind recunoscută la Imperiu, rămîne numai regina Ungariei. Cînd, la 25 Iunie 1741 cu copilul în brațe, intră în Camera Magnaților de la Presburg, dar fără faimosul „Moriamur pro rege nostro Maria Theresa“, de la această dată Ungurii capătă o mare influență și, după 1745, cînd soțul ei se încoronează Împărat, ei impun și obțin de la Împărăteasă desființarea regimentelor de graniță din Banat, ai căror locuitori, în urmă, supt conducerea colonelului sîrb Horváth, pleacă în Rusia și înființază la Bug colonia „Noua Serbie“. Dar la 1747 avem semnarea unui tratat de pace perpetuă între Turci și Austrieci. De la această dată granița austriacă din spre Turcia devine o graniță moartă. Experiența de cinsprezece ani a făcut să se vadă

la Viena că-i prea costisitor întreținerea unor trupe regulate pentru paza acestei frontiere. Înființarea regimentelor de graniță dintre Români și Săcui în Ardeal se datorește sistemului de economii budgetare practicat în Imperiu, căci încredințarea frontierei unei populații ca s'o păzească prin concesiunea unor teritorii care nu costau nimic pe Stat era mult mai convenabil decât întreținerea de trupe permanente. De Turci nu se temeau Austriecii, nu numai în baza tratatului din 1747, dar și pentru că aceia erau în veșnică decadență. Să nu se uite că la 1771, în timpul războiului ruso-turc, ministrul Mariei Teresei, Kaunitz, a încheiat cu Poarta Otomană așa-zisul „tratată de subsidii“, prin care Turcia plătia Curții din Viena o sumă de bani ca să fie lăsată în pace de Austria.

V. Mihordea.

Documente inedite de la Ștefan-cel-Mare la Ieremia Movilă

I.

Suceava, 2 Novembre 1491. Ștefan Voevod confirmă lui Stanciu satul Drăgușani pe Jiravăț, cumpărat cu 200 zloți tătărăști de la Avăr, fiul lui Ivan Vistiernicul.

† Милостію божію мы Стефан воевода господарь земли молдавской [знаме]нито чиним ис сым листом нашим всем кто нан оузрит нан чтѣши его с[слышнѣ], вже прїиде прѣд нами и прѣд всеми нашими молдавскими бояре слѣга наш Якоро сынъ Ивана вистѣрник[а], по своим добрым волям, никим непонужен ани прислован и продал свою правсью [вѣн]нѣс вт своего правого зрика, вт зрика вѣтца его Ивана вистѣрника едно село на Жиравец на имѣ Дрѣгшиш[ани]. Та продал слѣзѣ нашѣмъ Станчюлѣ за с злат татарскихъ. И стар[ше] слѣга наш Станчюл та заплаати сен тоти вишеписан[ни] никѣши с злат татарскихъ с рски слѣзѣ нашѣ[мъ] Якоро сынъ Ивана вистѣрникѣ прѣд нами и прѣд нашими бояре. Ино ми, ви[дѣ]вше нѣ доврѣю волю и токмеж и поансью заплаатѣ, а мы такожде ре и вт нас есмо дали и потвердили слѣзѣ[к] [н]ашѣмъ Станчюлѣ тое прѣдреченное сел[о] на имѣ Дрѣгшишанин на Жира[вец] [да] ест емѣ вт нас зрик сѣ всем доуходом, емѣ и дѣтем его и внучатом его кто стѣ емѣ изверет наближнїи, непоршшено никомлиже на вѣки. А хотар томѣ селѣ да ест вт сенѣ сторон по

старомъ хотарѣ, кѣда изъ вѣка жнвали. ꙗ на то естъ вѣр[а
наше]го господства вишеписаннаго ми Стефана воеводи, и вѣра
прѣвѣзлюбивнѣи снѣкъ господства ми, Илѣѣандра и Богдана Блада
и вѣра боиар нашихъ, вѣра пана Дѣми, вѣра пана Гангсра, вѣра
па[на Болдѣра дворника], вѣр[а] пана Хржмана, вѣра пана Хѣдич,
вѣра пана Дажбога, вѣра [пана М]шата прѣкалака хотинского,
вѣра пана Микотѣ и Рѣцѣша прѣкалаки въ Немца, вѣра пана
Ч[орторовского, вѣра пана] Сѣкарѣ прѣкалака новоградског[о],
вѣра пана Динга, вѣра [пана] Кажихѣ слѣтарѣ, вѣра пана Исака
вистѣринка, в[ѣра] пана Грѣми[а] [постѣ]лника, вѣра пана Мо-
хила чашника, вѣра пана Фрѣнтѣша столника, вѣра пана Шандра
к[омиса, и вѣра] Сѣихъ боиар нашихъ молдавскихъ великихъ и малихъ.
ꙗ по нашемъ жнвотѣ, кого богъ избѣретъ господарѣ кит[и] нашихъ
земли молдавскон, въ дѣтѣи нашихъ, или въ нашег[о] рѣдѣ,
[или пакъ бѣдъ кого богъ избѣретъ] господарѣ [кити] нашихъ зе[мли
мо]лдавскон, тотъ ки емѣ непорѣшна нашего даана и потвѣрж-
[деніа, али ки стѣ]рѣдна и скрѣпна, [з]анѣже есмо емѣ дали и
потвѣрдили [за его пра]вѣю савѣжѣ и за шо ѡи соки кѣпна за
скон правн и истинн пинкѣи. ꙗ на болшѣ кнѣност и поткрѣ-
[жденіа] томѣ вѣсемѣ вишеписанномѣ велѣан есмо нашимѣ вѣр-
[номѣ] панѣ Тѣстѣаш догофѣтѣ писати и нашѣ печат прикѣсити
къ семѣ листѣ нашемѣ. Писа¹ Мхтѣаш дѣкъ съ Гвчакъ въ лѣто
,сѣчѣ новѣ. къ [дѣни].

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ștefan Voevod, Domnul Țării Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor ce o vor vedea sau o vor auzi cetîndu-se că a venit înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldovenеști sluga noastră Avăr, fiul Vistiernicului Ivan, de a lui bună voie, de nimenea silit, nici asuprit, și a vîndut a sa dreaptă moșie din al său drept uric, din uricul tatălui său, [al lui] Ivan Vistiernicul, un sat pe Jiravăț, cu numele Drăghîșani. Pe aceia a vîndut-o slugii noastre Stanciul drept 200 de zloji tătărești. Și, sculîndu-se sluga noastră Stanciul, a plătit toți acești bani mai sus scriși, 200 de zloji tătărești, în minile slugii noastre Avăr, fiul lui Ivan Vistiernicul, înaintea noastră și înaintea boierilor noștri. Iar noi, văzînd a lor tocmeală de bună voie și plată deplină și noi așijderea am dat și am întărit și de la noi slugii noastre Stanciul acel sat mai sus zis, cu numele Drăghîșani, pe Jiravăț, ca să-î fie de la

¹ În original CNS.

noi uric cu tot venitul, lui și copiilor lui și nepoților lui și stră-nepoților lui și răstrănepoților și la tot neamul lui, cine se va alege mai de aproape, nestrucată niciodată în veci. Iar hotarul acestui sat să fie din toate părțile după hotarul cel vechiu, pe unde din veac au apucat. Și la aceasta este credința Domniei Mele, a mai sus scrisului noi Ștefan Voevod, și credința prea-iubiților fii ai Domniei Mele, Alexandru și Bogdan-Vlad, și credința lui pan Duma, credința lui pan Gangur, credința lui pan Boldur Vornic, credința lui pan Gherman, credința lui pan Hudici, credința lui pan Dajbog, credința lui pan Mușat, pircălab de Hotin, credința lui pan Micotă și Reașeș, pircălabi de Neamț, credința lui pan Ciortorovschî, credința lui pan Secară, pircălab de Roman, credința lui pan Dinga, credința lui pan Clănău Spătar, credința lui pan Isac Vistiernic, credința lui pan Ieremia Postelnic, credința lui pan Mohilă Ceășnic, credința lui pan Frunteș Stolnic, credința lui pan Șandru Comis, și credința tuturor boierilor noștri moldovenești mari și mici. Iar după viața noastră pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn țerii noastre moldovenești, din copiii noștri sau din neamul nostru, sau pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn țerii noastre moldovenești, acela să nu strice dania și întăritura noastră, ci să o întărească și să o imputernicească, pentru că i-am dat și i-am întărit pentru a lui dreaptă slujbă, și pentru că și-a cumpărat cu banii săi drepti și adevărați. Iar, spre mai mare tărie și întăritură a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Tăutul să scrie și pecetea noastră s'o atirne la această carte a noastră. A scris Mățiaș diac la Suceava, în anul 6999, Novembre 2 zile.

Originalul, deteriorat și cu pecetea pierdută, se află la biblioteca V. A. Urechia din Galați. Relații asupra acestui document, în I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, I, 495.

II.

Suceava, 26 Octombrie 1495. Ștefan Voevod confirmă lui Stan Grama și fraților lui, Sima, Bodea și Bogdan, seliștea Sirbii la obirșia Slivnei, cumpărată de aceștia cu 64 de zloți tătărăști de la Giurgea, fiul lui Banciu Prodănescul, și de la nepoată-sa, Mica, ambii nepoți ai lui Miclea Prodănescul.

† Милостію божію мы Стефан воевода господарь земан молдавскон знаменито чиним ис сим листом нашим въздм кто

нан взытъ или чтсчи его слышит, вже придоша прѣд нами и прѣд нашими молдавскими боляре сазга наш Жсржа сынъ Банчи Проджнескѣла и знѣка его Мика дочка Бриндина, зникоче Микли Проджнескѣла, по нх доброй воли, никим непонѣжени али присловани, и продали свою правѣю штиннѣ шт своего правого зрика, шт зрика дѣда нх Микли Проджнескѣла, едно село на имѣ Грѣкин на врѣху Гливнои. Та продали тоѣ село саззѣ нашемъ Станѣ Грама и братюм его Сима и Бодѣ и Богданѣ за ѣд злат татарскых. И встакше наши сазги Стан Грама и братіѣм его Сима и Бодѣ и Богдан та запаатили счи тоти вишписаннѣи пинѣзи, ѣд злат татарскых, з рѣки саззѣ нашемъ Жсржи сынѣ¹ Банчинѣ Проджнескѣла и знѣкы его Мика дочка Бриндина, знѣком Микли Проджнескѣла, прѣд нами и прѣд нашими боляре. Ино ми, видѣвше нх докрѣю колю и токмеж и полнѣю запаатѣ, а мы такожде и шт нас есмо дали и потерѣдили сазгам нашимъ Станѣ Грама и братіѣм его, Сими и Бодѣ и Богданѣ, тоѣ прѣдреченоѣ село на имѣ Грѣкин на врѣху Гливнои, да ест им шт нас зрик сѣ взсем доуходом, им и дѣтем нх и знѣчатом нх и прѣзнѣчатом нх и працѣрѣтом нх и вхсемѣ родѣ нх, кто сѣ им избѣрет нанѣлижнѣи, непорѣшено николиже на вѣки. И хотарѣ томѣ селѣ на имѣ Грѣкин на врѣху Гливнои да ест шт зснх сторон по старомѣ хотарѣ, кѣда изх вѣка вжикали. И на то ест вѣра нашего господства вишписаннаго мы Стефан коеводѣ и вѣра прѣвезлюбленѣи сынов господства мы, Илѣѣандра и Богдана Блада, и вѣра бояр наших, вѣра пана Дѣма прѣкалаба, вѣра пана Гангѣра прѣкалаба, вѣра пана Болдѣра дѣорника, вѣра пана Храмана, вѣра пана Шефѣла, вѣра пана Мѣшата, вѣра пана Микотѣ и пана Рѣцѣша прѣкалаби шт Немца, вѣра пана Пѣрече и пана Тоадѣра прѣкалаби хотѣнскѣи, вѣра пана Шандра прѣкалаба новоградского, вѣра пана Динга, вѣра пана Клянѣ спатарѣ, вѣра пана Бремѣ постѣльника, вѣра пана Исака вѣстѣарника, вѣра пана Мошила чашника, вѣра пана Фрѣн[теш]а столника, вѣра пана Петрика комиса и вѣ[ра] зснх бояр наших молдавскых великих и малых. [И по] нашем животѣ кто вѣд[ѣ]т господарѣ нашемъ земли молдавской, шт дѣтем наших или шт нашемъ родѣ или пак вѣд кого Богъ избѣрет господарѣ бити нашей земли молдавской, тот би им непорѣшина нашего даанѣи и потверѣженѣи, али би им вѣрѣдѣи и скрѣпѣи, занѣже есмо

¹ Original CNS.

ИМ ДАН И ПОТВЕРЖАН, ЗА НУ ПРАВЕЮ СЛЖЕШ И ЗА ЦО ВНИ СОКИ
 КСНИАН ЗА СВОИ ПРАВЕИ ПНИКЪИ. И НА БОЛШЮ КРѢПОСТ И ПОТ-
 ВРЖДЕНІЕ ТОМСЪ КЪСЕМЪ ВШЕПИСАННОМСЪ ВЕЛКЛИ ЕСМЪ НАШЕМСЪ
 ВЪРНОМСЪ ПАНЪ ТХЪСТСА ЛОГОФЕТЪ ПИСАТИ И НАШЪ ПЕЧАТЪ ПРИВѢСТИ
 КЪ СЕМЪ ЛИСТЪ НАШЕМСЪ. ПИСА. МЪТІАН ДІАКЪ СЪ СЪЧАРЪ КЪ ЛѢТО
 734, УКТЪ КЪ.

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ștefan Voevod Domn
 țerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor
 ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se că au venit înaintea
 noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldovenești sluga
 noastră Giurgea, fiul lui Banciul Prodănescul, și nepoata lui, Mica,
 fata lui Brândină, nepoții lui Miclea Prodănescul, de a lor bună
 voie, de nimenea siliți, nici asupriți, și au vindut dreapta lor ocină
 din al lor uric drept, din uricul moșului lor Miclea Prodănescul,
 un sat cu numele Sirbii în virful Slivnei, și au vindut acel sat
 slugii noastre Stan Grama și fraților lui, Simei și lui Bodea și lui
 Bogdan, drept 64 de zloți tătarăști. Și, sculindu-se slugile noastre Stan
 Grama și frații lui, Sima și Bodea și Bogdan, au plătit toți acești
 mai sus scriși bani, 64 de zloți tătarăști, în minile slugii noastre
 Giurgea, fiul lui Banciul Prodănescul, și nepoatei lui Mica, fata lui
 Brândină, nepoții lui Miclea Prodănescul, înaintea mea și înaintea
 boierilor noștri. Iar noi, văzind a lor tocmeală de bună voie și
 plată deplină, și noi de asemenea am dat și am întărit și de la noi
 slugilor noastre lui Stan Grama și fraților lui, Simei și lui Bodea
 și lui Bogdan, acest mai sus zis sat cu numele Sirbii în virful
 Slivnei, ca să fie lor și de la noi uric cu tot venitul, lor și fe-
 ciorilor lor și nepoților lor și strănepoților lor și răstrănepoților
 lor și la tot neamul lor cine se va alege mai de aproape, nestricat
 niciodată în veci. Iar hotarul acestui sat cu numele Sirbii în
 virful Slivnei să fie din toate părțile după hotarul cel vechiu,
 pe unde din veac au apucat. Și la aceasta este credința Domniei
 Mele, mai sus scrisului noi Ștefan Voevod, și credința preaiubiților
 fii ai Domniei Mele, a lui Alexandru și a lui Bogdan Vlad, și
 credința boierilor noștri: credința lui pan Duma, credința lui pan
 Gangur pircălab, credința lui pan Boldur Vornic, credința lui pan
 Gherman, credința lui pan Șteful, credința lui pan Mușat, credința
 lui pan Micotă și a lui pan Reșeș, pircălabi de Neamț, credința
 lui pan Purece și a lui pan Toader, pircălabi de Hotin, credința

panului Ciortorovschî, credința lui pan Șandru, pircălaș al Romanului, credința lui pan Dinga, credința lui pan Clănău spătar, credința lui pan Ieremia postelnic, credința lui pan Isac vistiernic, credința lui pan Moghilă ceașnic, credința lui pan Fruntesș ștolnic, credința lui pan Petrică Comis, și credința tuturor boierilor noștri moldovenești mari și mici. Iar, după viața noastră, cine ar fi Domn țerii Moldovei, din copiii noștri sau din neamul nostru, sau pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn țerii noastre moldovenești, acela să nu strice dania și întăritura noastră, ci s'o întărească și s'o imputernicească, fiindcă li-am dat-o și li-am întărit-o pentru a lor dreaptă slujbă și pentru că ei au cumpărat-o cu ai lor bani drepți. Iar, spre mai mare tărie și întăritură a tuturor celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Tăutul să scrie și pecetea noastră s'o atirne la această carte a noastră.

A scris Mățiaș diac la Suceava, în anul 7001, Octombre 26.

Original, pergament bine păstrat; pecetea atirnată s'a pierdut. Documentul este proprietatea d-lui N. Velichi, Galați.

Pe verso o notiță: Стан Грама и брат его Сима (Stan Grama și fratele său Sima).

Documentul nu a fost văzut de I. Bogdan, care reproduce un suret în vol. II, p. 28, din *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*.

III.

Iași, 24 April 1520. Ștefan Voevod confirmă lui Lucan și fratelui său Ion Dălban satul „unde a fost Radul și Rădici“, amindouă judeciile, cumpărat de ei de la Ion Cernat și surorile lui, Salomia și Neaga, cu 80 de zloți tătărești.

† Многостію божією мы Стефан воевода господарь земан молдавскон знаменито чиним ис снм листом нашем кзекм кто на нем кззрнт нан чтсчи его слышнт вже прінде прад нами и прад нашими молдавскими боаре сасга наш Івн Чернат и сестри¹ его Саломіа и Нѣга, дѣти Шефсла, по нх доброн волю, никым непонсжени дни присловани, и продали свои правсю втнинс вт нх правого сына ис приклане що они нмаан вт предков наших вт Папаша и вт Стефана воеводов, едно

¹ Original greșit сестра.

село где быва Радса и Рядичи, вѣа жсдечіеве, савгам нашим
 Авканс и братс его Івнс Дабанс, за ѿ злат татарскых и наши
 савгы Авкан и брат его Дабан вини заплачани сѣи исполна
 тоти ви[шеп]исаннии пинѣзи ѿ злат татарскых с рскы савзѣ
 нашым Івнс Чернатс и сестри его Галоміа и Нѣги. Я пак
 прикиае, що имаа Лоукан и брат его Дабанс вт дѣда [гос-
 подства мы] Стефана коеводи на вышереченное село где быва
 Радса и Рядичс, вини марторисаа нам аж изгорала с дом
 Петри вт долгою потоку. Ино мы, видѣвше их докром коан и
 такмеж и полнсю заплачс, а мы такожде и вт нас даан и
 потвердили есмь савгам нашим Авканс и братс его Івнс Даб-
 ванс тот вышписанное село где была Радоса и Рядичс, вѣа
 жсдечіеве, како да ест им вт нас зрик и сѣ вхсем доуходом, им
 и дѣтем их и внучатом их и прѣвнучатом их и прѣвнрѣтом
 их и вхсемс родс их, кто см им изберет нанкажнии, непор-
 шенно николиже на вѣкы. Я хотар томс выше прадреченномс
 селс, где была Радса и Рядич, вѣа жсдечіеве, да ест вт сѣих
 сторон по старомс хотарс, по ксда из вѣка вживовали. Я на
 то ест вѣра нашего господства вышписаннаго мы Стефана
 коеводи и вѣра прѣвзлюбленнаго брата господства мы Петра
 и вѣра бояр наших, вѣра пана Исака, вѣра пана Петра дкорника,
 вѣра пана Шандра, вѣра пана Негрила, вѣра пана Гринковича и
 пана Таллаж прѣкалавове хотинскых, вѣра пана Косте и пана
 Кондри паркалавове немецкых, вѣра пана Петрика и пана Тоа-
 дера прѣкалавове новоградскых, вѣра пана Авка Яребре порта-
 рѣ свчавскаго, вѣра пана Храпа спатарѣ, вѣра пана Бремни
 вистѣрника, вѣра пана Шарне постельникс, вѣра пана Саксана
 чашиника, вѣра пана Стрѣча столника, вѣра пана Кацелѣна ко-
 миса и вѣра вхсѣх бояр наших молдавскых великих и малих.
 Я по нашей животѣ к[то] в[сде]т господарь нашей земан, вт
 дѣтен нашу, или вт нашегс родс, или пак коги богъ изберет
 бити господарем нашим молдавскон земан, тот бы им непо-
 ршши [нашего дааніа и потвер]жд[еніа], али би им ствердиа и
 скрѣпиа, зансж[е] [есмо им] д[али] и потвердили, за их савжес
 и за що вини кспили за скон правн пинѣзи. Я на колш[е] крѣ-
 пш[ет] и потверждеіне томс вхсемс вышписанномс, велѣли
 есмь нашымс вѣрномс панс Тотршанову логофетс писати и
 нашоу печат приеѣсенти к есмс листс нашему.

Писа¹ Ванца с Іасоу, в лѣто ,зки, мѣсѣца апріліа в д денк.

¹ Original пис.

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ștefan Voevod, Domn țerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se că a venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri moldovenesci sluga noastră Ion Cernat și surorile lui, Salomia și Neaga, copiii lui Șteful, de a lor bună voie, de nimenea siliți nici asupriți, și au vîndut a lor dreaptă ocină din al lor drept uric din ispisocul ce au avut ei de la strămoșii noștri, de la Iliăș și de la Ștefan Voevozii, un sat unde a fost Radul și Rădici, amîndouă judeciile, slugilor noastre Lucan și fratelui său Ion Dălbău drept 80 de zloți tătărești, și slugile noastre Lucan și fratele său Ion Dălbău au plătit deplin toți acești mai sus scriși bani 80 de zloți tătărești în minile slugii noastre lui Ion Cernat și surorilor lui, Salomia și Neaga. Iar ispisocul ce l-au avut Lucan și fratele său Dălbău de la moșul Domniei Mele, de la Ștefan Voevod, pentru mai sus zisul sat unde a fost Radul și Rădici, ei ni-au mărturisit că a ars la casa lui Petru de la pârăul din vale. Iar noi, văzînd tocmeala și plata lor de bună voie, așijderea și noi am dat și am întărit și de la noi slugilor noastre lui Lucan și fratelui său Ion Dălbău acest mai sus scris sat unde a fost Radul și Rădici, amîndouă judeciile, ca să fie și de la noi uric și cu tot venitul, lor și copiilor lor și nepoților lor și la tot neamul lor cine se va alege mai de aproape, nestrîcăt niciodată în veci. Iar hotarul acestui mai sus zis sat, unde a fost Radu și Rădici, amîndouă judeciile, să fie din toate părțile după hotarul cel vechiu pe unde din veci au apucat. Și la aceasta este credința Domniei Noastre, a mai sus zisului noi Ștefan Voevod și credința prea-iubitului frate al Domniei Mele Petru și credința boierilor noștri moldovenesci mari și mici, credința lui pan Isac, credința lui pan Petru vornic, credința lui pan Șandru, credința lui pan Negrilă, credința lui pan Grincovici și a lui pan Talabă, pîrcălabi de Hotin, credința lui pan Costea și a lui pan Condrea, pîrcălabi de Neamț, credința lui pan Petrică și a lui pan Toader, pîrcălabi de Roman, credința lui pan Luca Arbure portarul Sucevei, credința lui pan Hrean Spătar, credința lui pan Ieremia Vistiernic, credința lui pan Șarpe Postelnic, credința lui pan Săcuianu Ceășnic, credința lui pan Stircea Stolnic, credința lui pan Cățeleanu Comis și credința tuturor boierilor noștri moldovenesci mari și mici. Iar, după viața noastră, cine va fi Domn țerii noastre, din copiii noștri sau din neamul nostru sau pe cine va

alege Dumnezeu să fie Domn țerii noastre moldovenești, acela să nu strice dania și întăritura noastră, ci s'o întărească și s'o imputernicească, fiindcă li-am dat-o și li-am întărit-o pentru a lor slujbă și pentru că ei au cumpărat-o cu banii lor drepti. Iar spre mai mare tărie și întăritură a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Totrușan să scrie și pecetea noastră s'o atirne la această carte a noastră.

A scris Oanță în Iași, în anul 7028 (1520), luna lui April 24 zile.

Originalul, pergament puțin deteriorat, a fost păstrat până în 1912 la d. Șt. Donosă și s'a fotografiat de parohul comunei Firșănești-Covurluiu, sachelarie I. C. Beldie, la Cernăuți, în ziua de 15 Iunie 1912. O fotografie a păstrat d. N. Velichi. Documentul e transcris după această fotografie. Pecetea domnească mare, bine păstrată, cu legenda: † печать юв Ст]ефана Коеводѣ господар земаи молдавскон.

Pe marginea de jos, o notiță [ми]лостію бжію.

BCU Cluj / Ce IV. | University Library Cluj

Hirlău, 20 Aprilie 1521. Ștefan Voevod confirmă lui Barbul satele Sîrbii la gura Oancei, unde a fost jude Jula, jumătate din Iezercani și jumătate din Grăpeni pe' Horincea, sate care au căzut în partea sa din împărțeala ce a făcut cu fratele său Șerban.

† Милостію божію мы Стефан коєвода господарь земаи [молдав]скон [знаме]нито чини[м не снм лис]том на[шим] кз[с]км к]то на не кззрит нан чтсчи его слышит вже приндоша прѣд нами и прѣд нашими молдавскими коєре и[аш]и слсзгы [Б]арбс и брат его Шербан, сзиноє Нонаш[ко] Палца, по нх доброн воли никим непонсжени ани присиловани и раздѣлани промеже собою свои правѣи втчини и достало сѣ кз част слсзѣк нашемс Барквлони, с его част, село на имѣ Орхвѣн, на встїе Гданчи, гдѣ была жодѣ Жвлад, и по кмше Шкѣи и сѣ половина Свзрикана, половина село Грзпѣни на Хоринчи, атак кз част братс его, слсзѣк нашемс Шербанови, достало сѣ с его част, село на имѣ Дзнецни и на Прстѣ Шофрзкани и половина село Грзпѣни на Хоринчи и половина Свзрикана. Ино мы, видѣвши нх доброн воли и до-рое расдѣленїе, а мы такожде и вт нас даан и потверздан еммы слсзѣк нашемс Барбс тоти кмше прѣдреченнїи селѣх на имѣ Орхвѣи на встїе Гданчи гдѣ была жодѣ Жвлад и по кмше Шкѣи

и съ половина Сзерикана и половина село Грзпѣни на Хоринчи како да ест емс wt нас срнк и съ взсем доуходом емс и дѣтем его и внсчатом его и прѣвнсчатом его и прѣцисратом его и взсемс родс его, кто съ емс избереѣт наиканжиин, непоршнено николанже на вѣкы. Я хотар тѣм выше прѣдреченни сел[ах на и]мѣ Срзвы н[а сс]т[и]е Шанчи гдѣ был ждѣ [Жсв]а и по выше Шкѣи и тои половиини Сзеркана и половиини село Грзпѣни на Хоринчи да ест wt сснх с[торон по старомс хотарс по] кс[да] из вѣка w[живо]вали. Я на то ест вѣра нашего господства вишписаннаго мы Стефана [вове]ди [и] вѣра прѣвзлюбелнаго брат[а] господства[мы Петра и в]ѣра боар н[ашнх], вѣра п[ана] Исака, вѣра п[ана] Петра дворника, вѣра пана Негриал, вѣра пана [Шандра, вѣра] пана Грин[ко]в[ича] и пана Таллѣж прѣкалабове хотинскихъ, вѣра пана Костѣ и пана Кондри прѣкалабове н[е]мецкихъ, вѣра п[ана] [П]етрика и пана Тоа[дера но]воградскихъ, вѣра пана Лска Ярвсрѣ портарѣ сѣчавскаго, вѣра пана Храпа снхтарѣ, вѣра пана Иеремин вистѣрника, вѣра п[ана] Шарпе пос[теп]ника [вѣ]ра пана Гакѣана чашника, вѣра пана Стрѣча сполника, вѣра пана Кацѣлѣна комиса и вѣра взсѣху боар на[шнх] молдавскихъ [веканкх] и мал[их]. Я по нашем животѣ кто вс[дет] господарѣ на[шеи] земан, wt дѣтем нашнх, нан wt нашего родс, нан пак ког[о] Богъ изб[е]рет быти господарем наш[еи] молдавскон зем[ан], тот ки [им] непоршнил наш[е]го даанѣа [и] потверженѣа, ан ки на ствержда и скрѣпила вансже есмо емс даан и потверждали за его правси сасжес и за цо ест емс пра[вн]и wtнни. Я на колшеѣ крѣпост и потверж[деніе] томс взсемс вишписанномс велѣан есмы нашемс вѣрномс жспанс Тотршанс дог[о]ф[е]тс писати и нашс печат привѣснти к семоу лнстс нашемс.

Писа Шанца оу Хрзловѣ в лѣто ,зкд, мѣсѣца Яприлѣа к денх.

(Traducere.) Din mila lui Dumnezeu noi Ștefan Voevod, Domn țerii Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră, tuturor cui o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri moldovenesți slugile noastre Barbul și fratele lui Șerban, feciorii lui Ionașco Plop, de a lor bună voie, de nimeni silți nici asupriți, și și-au împărțit între dinșii ale lor drepte moșii, și s'a căzut în partea slugii noastre Barbul, în partea lui, satul cu numele Sîrbii, la gura Oancei, unde

a fost jude Jula și pe din sus de Șcheia și cu jumătate din Ezercani și cu jumătate din satul Grăpeni pe Horincea. Și în partea fratelui său, a slugii noastre Șerban, s'a căzut în partea din satul cu numele Dănești și la Prut Șovărcani și jumătate din satul Grăpeni pe Horincea și jumătate din Ezercani. Iar noi, văzind a lor bună voie și bună împărțeață, și noi așijderea am dat și am întărit și de la noi slugii noastre Barbul aceste sate mai înainte scrise, cu numele Sirbii la gura Oancei, unde a fost jude Jula, și pe din sus de Șcheia și cu jumătate din Ezercani și jumătatea satului Grăpeni la Horincea, ca să-i fie lui de la noi uric și cu tot venitul, lui și copiilor lui și nepoților lui și strănepoților lui și răstrănepoților lui și la tot neamul lui cât i se va alege mai de aproape, nesticat niciodată în veci. Iar hotarul acestor mai înainte zise sate cu numele Sirbii la gura Oancei unde a fost jude Jula și pe din sus de Șcheia și acestor jumătăți din Ezercani și jumătate din satul Grăpeni pe Horincea să fie din toate părțile după hotarul cel vechiu, pe unde din veci au apucat. Și la aceasta este credința Domniei Mele, a mai sus scrisului noi Ștefan Voevod, și credința prea-iubitului frate al Domniei Mele Petru și credința boierilor noștri, credința lui pan Isac, credința lui pan Petru vornic, credința lui pan Negrilă, credința lui pan Șandru, credința lui pan Grincovici și a panului Talabă, pircălabi de Hotin, credința panului Costea și a panului Condrea, pircălabi de Neamț, credința lui pan Petrică și a lui pan Toader de la Roman, credința lui pan Luca Arbure, portarul Sucevii, credința lui pan Hrean Spătar, credința lui pan Ieremia Vistiernic, credința lui pan Șarpe Postelnic, credința lui pan Săcuianu Ceășnic, credința lui pan Ștircea Stolnic, credința lui pan Cățeleanu Comis și credința tuturor boierilor noștri moldovenești mari și mici. Iar, după viața noastră, cine va fi Domn țerii noastre, din copiii noștri, sau din neamul nostru, sau pe cine va alege Dumnezeu să fie Domn țerii noastre moldovenești, acela să nu strice dania și întăritura noastră, ci s'o întărească și s'o imputernicească, fiindcă i-am dat și i-am întărit pentru a lui dreaptă slujbă și pentru că sînt ale lui drepte moșii. Iar spre mai mare tărie și întăritură a tuturor celor mai sus scrise am poruncit credinciosului nostru boier Logofătului Totrușanu să scrie și să atirne pecetea noastră la această carte a noastră. A scris Oanță la Hirilău, în anul 7029, luna lui Aprilie 20 zile.

Originalul, pergament rupt la indoituri și stricat de umezeală, este proprietatea răzeșilor din Oancea (Covurluiu). Pecetea domnească, mare, e stricată în partea dreaptă. Se poate citi [коѣ]рода земли молдавскоѣи]. Jos, în colțul din dreapta al documentului, se vede o notiță indescifrabilă.

Documentul a fost fotografiat de d. N. Velichi. O fotografie a fost donată Academiei Române, iar alta este în posesia d-lui N. Velichi. După aceasta din urmă am transmis actul.

Un suret scos de pe acest document a publicat Gh. Ghibănescu, în *Surete și Izvoade*, XVIII, Iași 1927, pp. 174-5. Suretul cuprinde greșeli, mai ales în transcrierea numelor proprii.

V.

Iași, 29 Mart 1590. Petru Șchiopul confirmă lui Samson diacon și lui Dumitru Cujbulei din Iași a treia parte din satul Siliștea, numită Siliștioara, la Prut, cumpărată de aceștia de la Pătrașco Huru cu 300 de zloți tătarăști, bani gata.

† Петръ воевода, божією милостію господарь земли молдавской. Оже прінде прѣд нами и прѣд сими нашими молдавскими боярами савга наш Пѣтрашко Хсррѣ, по доброе своеѣ воле, никим непонсжен ани прислован, и продал право нх утинис и дѣдинс, третѣа часть села Гелице еже ест именсет Гелицоара на Прстѣк, и сице реклз вишереченній Пѣтрашко Хсрѣ еже ест и сз знанію дрѣгим его братіям вкѣм та продал савгам нашим Самсонс діак и Дмитрѣс Ксжевлан ут Іасоу ва трии сот златз пинѣзи готови. И вкстакше сз савги нашу Самсон діак и Дмитрѣс Ксжевлан ут Іасоу и заплаати свен исполно вишписанній пинѣзи, ꙗ злат пинѣзи готови, с рски вишреченомѣ Пѣтрашко Хсррѣ. Ино ми, видѣвши нх добро волною токмеж и полное заплаатс, а ми такожде ре додохом и створднан есми им таа прѣдреченнаа третѣа часть села Гелице что с зовет Гелицоара на Прстѣк, како да ест им и ут нас и вкеш доухомом и ни да се не сминшает.

† Господних речі.

Ине с Іасоу, лѣт зчн,
мар. кж.

† Стронци л[о]г[офет].

(Traducere.) Io Petru Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn

țerii Moldovei. Precum a venit înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldovenești sluga noastră Pătrașco Huru, de bună voia lui, de nimenea silit nici asuprit, și a vindut a lor dreaptă ocină și moșie, a treia parte din satul Siliștea, care este numită Siliștioara, la Prut, și așa a vorbit mai sus zisul Pătrașco Huru că este și cu știrea tuturor celorlalți frați ai lui. Pe aceia a vindut-o slugilor noastre lui Samson diac și lui Dumitru Cujbulei din Iași pentru 300 de zloți bani gata. Și, sculindu-se slugile noastre Samson diac și Dumitru Cujbulei din Iași, au plătit pe deplin toți acești mai sus scriși bani 300 de zloți, bani gata, în minile mai sus zisului Pătrașco Huru. Iar noi, văzind a lor tocmeală de bună voie și plata deplină, și noi așijderea li-am dat și li-am întărit lor acele mai înainte spuse a treia parte din satul Siliștea, care se numește Siliștioara, la Prut, ca să li fie lor și de la noi, și cu tot venitul, și altul să nu se amestece.

Scris în Iași, anul 7098, Mart 29.

Domnul a zis.

Stroici Logofăt.

Original hirtie, colecția N. Velichî. Pecetea de ceară roșie, aplicată pe hirtie, este distrusă aproape de tot. Se poate ceti doar *воевода*.

Pe verso o notiță scrisă de altă mină: *Siliște*.

VI.

Iași, 18 Maiu 1593. Aron-Vodă confirmă lui Ion vâtaf de aprozi și lui Misaîl aprod satul Untenii, peste Prut, în Ținutul Iașilor, pe care aceștia l-au cumpărat cu 1000 de zloți tătăraști de la Safta, fata jupănesei Dingoaia.

† Иъ ѡ[р]он воевода, кожю мнлоетю господарь земли молдавекон. ѡже прѣдшоу прѣд нами и прѣд нашими волѣри Сафта дочка кикѣрни Дингоае, вѣска Тоадер Ферѣе логофета, по ен доброн волѣ, никим непонсждена и ани прислаована, и продала свою правокъ штиннѣ и дѣдинѣ шт ис прикнлѣе за кѣпезно что имал дѣдъ ен Тоадер Ферѣе логофетъ шт родителѣкъ господство ми, Илекѣандра воеводи, село на имѣ Хитѣкнѣи за Ирѣтѣкъ с волост искомѣ. Та продала сабгам нашимъ Ионъ кѣтау за апрози и Мисаил аprod за една тисѣци злат татарскихъ.

ТѢМ РАДИ КАКО ДА ЕСТ НАМ И УТ НАС [УТНИИ]А И ВКНСНАЕНІЕ СЪ
ВЕСЕМ ДОУДОМ [И] НИ ДА СЕ НЕ СМНШАЕТ.

Господинъ реч.

Иисъ Іас, лѣтъ 73ра,
ман иі.

ВЕЛ ЛОГОФЕТЪ СЧИТЕЛ И ИСКАЛ. Оупреа ЛОГОФЕТ.

† БХСЪКНСА.

(Traducere.) Io Aron Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn Țerii Moldovei. Precum au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri Safta, fata jupănesei Dingoaia, nepoata lui Toader Terie logofăt, de a ei bună voie, de nimenea silită și de nimeni asuprită, și a vîndut a ei dreaptă ocină și moșie din ispisocul de cumpărare ce l-a avut moșul ei, Toader Terie Logofăt, de la părintele Domniei Mele, de la Alexandru Voevod, satul cu numele Untenii peste Prut, în Ținutul Iașilor. Aceia a vîndut-o slugilor noastre Ion vâtaf de aprozi și Misail aprod pentru o mie de zloji tătăraști. Pentru aceasta să li fie lor și de la noi moșie și cumpărătură cu tot venitul. Și altul să nu se amestece.

Domnul a zis. Scris în Iași, anul 7101, Maiu 18. Marele Logofăt a învățat și a iscălit. Oprea logofăt. † Băseanu.

Original, hirtie; colecția N. Velichi. Pecete de ceară roșie aplicată pe hirtie, distrusă parțial. Se poate citi в[о]жнѣю м[и]л[ос]т[и]ю. Pe verso două notițe tirzii: 1) † ШТЪКН 2) Onteni.

VII.

Iași, 22 Februar 1034. Ieremia Movilă confirmă lui Dumitru Cujbă, fost pircălab, satul Unteni, cumpărat, jumătate de la Misail aprod, cu 100 de taleri de argint, și jumătate, de la Ion aprod, cu 100 de taleri de argint, și o parte din satul Flocenii, cumpărat cu 40 taleri de argint de la Chirilă din Flocenii.

† Ииъ Сремѣи Могила воєвода вожию многостію господарѣ земли молдавскои вж принде прѣд нами и прѣд нашими бо-лѣри савга нашъ Дѣмитрѣ Кѣжезъ вие прѣкалѣ съ єднѣ записъ утъ Мисана Япродъ и утъ люди добрии, по его доброю волю, никимъ непонѣжденъ ани присилованъ, и продалъ свою правую утнинѣ и вкнсненіе половинна село утъ ШТЪКН за Прѣстомъ съ волоостискомъ. Та продалъ Мисана Япродъ савзи нашимъ Дѣмитрѣ Кѣжезъ вие прѣкалѣ за єдина сто талери сребрѣннѣхъ, и заплатна

ѣмѣ исплъна. И тиж придеш прѣд нами и прѣд нашими колѣри салга наш Дѣмитръ Кѣжез бие прѣкалаб и вѣск его Симѣон съ един запис ѡт Іѡн Апрод и ѡт люде добрѣи, пакиж ѡт его доброю воли никим непонѣжен ани прислаован и продаа свою правою ѡтнинѣ и вѣскпаеніе, пакиж и дрѣгаа половина села ѡт Ѡнтѣни за Прѣтом ѣ воладет паскомѣ, та продаа Іѡн Апрод пакѣ салзи нашѣмѣ Дѣмитръ Кѣжез и вѣскѣ своѣмѣ Симѣон, за една сто талер сребрѣниѣх и два д...нѣх и заплаатиѣ ѣмѣ исплъна; что того села на имѣ Ѡнтѣни за Прѣ[том ѣ воладет] паскомѣ било прѣжде ѡт Гафта дѣца Динголе, вѣска Тоадѣр Фіерѣе бие логофѣт, при дни Ярон воеводи. И исприклиѣ за кѣнеж, что имаа дѣд ен Тоадѣр Фіерѣе логофѣт ѡт Палеѣандрѣ воеводи и тог испнеок кѣнежин ѡт Ярон воеводи, ешеж даан им въ рѣски. И тиж приде прѣд нами Дѣмитръ Кѣжез бие прѣкалаб съ един запис за свѣдѣтелство ѡт Кирила ѡт Флочѣни и ѡт люде добрѣи, како продаа ѣмѣ една част за ѡтнинѣ ѡт половина села ѡт Флочѣни, ѡт третаа част половина вишнаа част, за чѣтири десѣт талери сребрѣниѣх, и заплаатиѣ ѣмѣ исплъна. Тѣм ради, како да ест им и ѡт нас ѡтнинѣ съ вѣсем доуходом. И ни да се не ѣмниѣет прѣд сим ачѣном нашим. Пис ѣ Іас.

Господинѣ рѣч.

Лѣт ,зрѣи, Фѣк. кв.

(Traducere.) Eu Ieremia Moghilă Voevod, din mila lui Dumnezeu, Domn Țerii Moldovei. Precum a venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri sluga noastră Dumitru Cujbă fost pîrcălab, cu un zapis de la Mihail aprod și de la oameni buni, de a lui bună voie, de nimeni silit nici asuprit, și a vindut a sa dreaptă moșie și cumpărătură jumătate satul Unteni, peste Prut, în ținutul Iașilor. Pe aceia a vindut-o Misail aprod slugii noastre lui Dumitru Cujbă, fost pîrcălab, drept o sută de taleri de argint, și i-a plătit lui deplin. Și iarăși au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri, sluga noastră Dumitru Cujbă, fost pîrcălab, și nepotul său Simion cu un zapis de la Ion aprod și de la oameni buni, iarăși de a lui bună voie, de nimeni siliți nici asupriți, și a vindut a sa dreaptă moșie și cumpărătură, încă și altă jumătate de sat din Unteni peste Prut în ținutul Iașilor. Pe aceia a vindut-o Ion aprod iarăși slugii noastre lui Dumitru Cujbă și nepotului său Simion drept o sută de taleri de argint și două —,

și au plătit lui deplin acel sat cu numele Unteni, peste Prut, în ținutul Iașilor, fost [cumpărat] mai înainte de la Safta, fata Din-goaei, nepoata lui Toader Ferie logofăt, de la Alexandru Voevod, și acel ispisoc de cumpărare pe care l-a avut moșul ei Toader Ferie Logofăt de la Aron Voevod încă i l-a dat lui în mină. Și iar a venit înaintea noastră Dumitru Cujbă, fost pircălab, cu un zapis de mărturie de la Chirilă din Floceni și de la oameni buni că i-a vîndut lui o parte de moșie din jumătate de sat din Floceni, din a treia parte jumătate, partea din sus, drept 40 de taleri de argint, și i-a plătit lui deplin. Pentru aceia să-i fie lui și de la noi moșie cu tot venitul. Și altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a noastre. Scris în Iași, anul 7112 (1604), Februar 22.

Original hirtie; proprietatea V. Cujbă. Pecetea mică de ceară, roșie, care a fost aplicată pe hirtie, s'a stricat.

VIII.

1-ju Mart 1604. Ieremia Movilă confirmă lui Dumitru Cujbă satele: Unteni, Seliștoara și jumătate din satul Floceni, sate pe cari acesta le-a cumpărat în felul următor:

1. Satul *Unteni* cumpărat: o jumătate de la Isaia aprod cu 150 de taleri de aur, iar cealaltă jumătate tot cu 150 taleri de aur de la Ion aprod.

2. Satul *Seliștoara*, cumpărat de la Pătrașco Huru cu 100 de taleri de aur.

3. Jumătate din satul *Floceni*, jumătate împărțită în trei bucăți, și cumpărată astfel:

a) Partea din sus cu 60 de taleri de argint de la Dumitru Popovici.

b) Partea din sus de la Prut cu 30 de taleri de argint de la Chirilă Popovici.

c) Partea de mijloc cu 60 de taleri de argint de la Dumitru Popovici, de la fiul său Gavril și de la nepotu-său Prodan.

Vleato 7112, ispisoc pe sârbie de la Ieremia-Vodă, Martie 1.

Facem știre cu această carte a noastră: Iată că au venit înaintea noastră și a boiarilor nostri sluga noastră Isaia aprod și de bună voie a sa au vîndut diriaptă ocină și moșie și cumpărătură a sa, din ispisoc de cumpărătură ce-au avut de la Aron-Vodă, giumătate de sat anume Onteanii peste Prut în ținutul Iașilor, slugii

noastre lui Dumitru Cujbă, ce-au fost prăcălab, dreptu 150 galbeni de aur. Și iar au venit înaintea noastră și a boiarilor noștri sluga noastră Ion aprod din Iași, de bună voe a lui au vindut diriaptă ocină și cumpărătură a sa, dintr'acestaș ce s'au zis mai sus ispisoc de cumpărătură ce-au avut de la Aron-Vodă, și ciailaltă giământate de sat de Oteani peste Prut slugii noastre lui Dumitru Cujbă biv prăcălab și nepotu-său lui Simion, ce l-au priimit Dumitru de bună voe pre giământate dintr'aceia giământate de sat, carea o au vândut lor iarăș dreptu 150 galbeni de aur. Că acel sat anume Oteanii subt Conovii în ținutul Iașilor l-au fostu cumpărat ei de la Safta, fata Dingoaei, nepoata lui Toader Fierăe logofăt, de la Alexandru-Vodă, și au [pl]ătit deplin acești bani de mai sus scriși, 300 ughi, în mănule slugilor noastre ¹ Isailă și Ion aprozi din Iași. Și iar au venit înaintea noastră și a boiarilor noștri Dumitru Popovici și au vândut a sa diriaptă ocină și moșie din giământate de sat de Flociani, a treia parte, partea den sus și cu partea sa de pomeți și de pădure și din bălți cu peaște slugii noastre lui Dumitru Cujbă biv prăcălab, dreptu 60 taleri de argintu. Și iar au venit înaintea noastră și a boiarilor noștri Gheorghie Popovici și cu feciorul său Gavril și cu nepotu-său Prodan și au vândut a lor diriaptă moșie den giământate de sat de acelaș sat Floceanii a treia parte, partea din mijloc, slugii noastre lui Dumitru Cujbă, biv prăcălab, dreptu 60 taleri de argint. Și iar au venit înaintea noastră și a boiarilor Chirilă Popovici și au vândut dreaptă moșie a sa dintr'aceiaș sat den Flocenii, dintr'aciaiaș giământate de sat, din a treia parte giământate, partea din sus ce iaste pre Prut în Ținutul Iașilor, slugii noastre lui Dumitru Cujbă prăcălab și giupăneasei sale Sofiții drept 30 taleri de argintu și au plătit deplin tuturor. Așijderea am dat și am întărit slugii noastre lui Dumitru prăcălab cu a lui diriaptă ocină și cumpărătură din ispisoc de cumpărătură ce-au avut de la Pătru-Vodă, a treia parte din sat de Săliștoară pe Prut, tij în Ținutul Iașilor, cu partea lui de pădure și din bălți cu peaște, ce-au cumpărat acia parte de la Pătrașco Hurru dreptu 100 galbeni de aur, iar direase vechi ce-au avut pen sat pe Flociani și pre Săliștoara ei au mărturisit că le'u pierdut de oști. Drept aceiaia toate aciastea ce s'au scris mai sus să fie lor și de la noi uric și

¹ Orig. *noștri*.

moșii cu tot venitul, și feciorilor lor și nepoților și strănepoților lor și a tot rodul lor ce să va aleage mai de aproape, neclintite în veci. Iar hotarul acestor mai sus scri și, satul Onteanii și aceale părți de Flocești și din Săliștoara, ca să fie despre toate părțile pre hotarul cel vechi, pre unde au trăit din veaci.

Pisah Pavel diiac, vlto 7231, Maiu 41 (18).

Original, hirtie, din colecția N. Velichi.

Jos, în colțul din dreapta, o notiță ștersă din 1723.

Pe Verso o altă notiță.

IX.

Suceava, 14 Iunie 1605. Ieremia Movilă confirmă lui Dumitrașco Cujbă seliștea Bogdăneștii din ținutul Iașilor, pe care o cumpărase Dumitrașcu de la Chireana, fiica Postărescului, și de la fiul ei, cu 800 de taleri de argint.

† Иъ Іереміа Могіла воевода, божію милостію господарь земли молдавскон. Оуже прїдошѣ прѣд нами и прѣд сими нашими молдавскими болѣри, великими и малими, слѣга наш Дѣмитрашко КСЖЕЖ и принесъз единъ записъ за свѣдѣтельство въ Тома Іиліанъ вѣтагъ и Марко вѣтагъ въ Брѣнеци и Николаръ вѣтахъ въ Базѣки и Симіонъ аprod, ѡкожъ ѡи себѣ кѣшиа въ прѣдними половина въ селциѣ Болдзнеци на Гоухеки что с колостъ ѡскон, ради ѡсемъ десѣтъ талери среброныхъ въ Кирѣна дѣща Постѣрескъла и въ сини ѡм. Но ми видѣхомъ [съи] записъ за свѣдѣтелесте[о] въ [вн]шписанихъ люди добрихъ, а ми вѣрвахомъ ѡмъ и такожде и въ насъ дадохъ и п[от]вѣрдихъ книшсанномъ слѣзи нашемъ Дѣмитрашко КСЖЕЖ на тоа полков[н]на селциѣ въ Богдзнеци на Гоухеки, како да естъ ѡмъ и въ насъ срѣк и ѡтнинѣ съ вхсѣмъ доходомъ и ни да се не сминѣетъ.

† Господарь реч.

Писъ с Гоуавѣк, вѣкто, зргі,
юи, ді.

† велъ логофѣтъ считѣа и искаа. Стрѣичи] логофѣт.

† Некожатко.

(Traducere.) Io Ieremia Moghilă Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn țării Moldovei. Precum au venit înaintea tuturor boierilor noștri moldovenesți mici și mari sluga noastră Dumitrașco Cujbă și a adus un zapis de mărturie de la Toma Alivan vătaf

și Marco vătaf din Vrănești și Nicoară vătaf din Bălteni și Simion aprod cum că el și-a cumpărat dinaintea lor o jumătate din siliștea Bogdănești la Sohovei, în Ținutul Iașilor, drept opt sute de taleri de argint de la Chireana fiica Postărescului și de la fiul ei. Iar noi am văzut acest zapis de mărturie de la oamenii buni mai sus scriși, l-am adevărit ei, și așiderea și de la noi am dat și am întărit celei mai mai sus scrise slugii noastre lui Dumitrașco Cujbă acea jumătate din siliștea de la Bogdănești la Suhoveț, ca să-i fie și de la noi uric și ocină cu tot venitul. Și altul să nu se amestece.

† Domnul a zis. Scris în Suceava, anul 7113 Iunie 14.

† Marele Logofăt a învățat și a iscălit. Stroiici logofăt.

† Nebojatco.

Original, hirtie, colecția N. Velichi. Pecetea de ceară roșie aplicată pe hirtie e distrusă parțial.

Se vede doar capul de bour.

Pe Verso o notiță: „Bogdănești“, apoi o însemnare, ștearsă, din 1822, Iunie 22. BCU Cluj / Central University Library Cluj

X.

Iași, 21 Iulie 1647. Scrisoarea episcopului de Roman pentru vânzarea unor părți din satul Unteni.

Се оуби мѣ Анастасіе епископѣ руманскѣ и Костантин Чирвалѣ вел канчар и Івашко Рѣса вел есаулар и Єрмѣѣ Бжкѣлєн вел шетрар и Георгіе Рѣшка вѣстниарник и Матєѣш Єтєрѣж жикничар и Іудрєѣш Рѣковєнєн комєнє и Грєгѣрїє комєнє и нѣх волѣрє вт двор господинѣ єст мѣлоєт, scriem și mărturisim cu ciastă scrisoare a noastră cum au venit înaintea noastră Ursu și cu surorile lui Nastasiia și Ileana și Antimiia, ficiorii Frăsinei, și Gavrilaš și Andrei și soră lor Stefanna, ficiorii Nastasiei, toți nepoții lui Simion Horceag, de a lor bună voe, de nime siliți nici asupriți, și au vândut a lor direapți ocină și moșie din tot satul din Oteani a patra partia, din tot locul, cu tot venitul. Aciasta parte o au vîndut dumisale lui Cujbă Vornicul dreptu cînzeci de galbeni bani gata, și i-au plătit dumnialui tot deplin acei bani ce mai sus scriem 50 ughi în mână cestor vînzători ce mai sus scriem. Pentru aceea și noi, deca am văzut a lor de bună voe tocmală și deplin plată, am făcut dumisali aciasta scrisoare,

să-i fie dumisale de credință, și mai spre mare credința ne-am pus pecețile și am iscălit. Și eu Dumitrașco am scris.

ЗНАТИ.

8 Іас, в лѣто ,зрне, юл. ка.

Irimia Vănculeț Vel Șetar.
Constantin Ciogolea Vel Clucer.
Gheorghie Roșca Vistiarnic.

P.

Ionașco Rusul Vel Sulgear.
Andrei Racoviță Comis.
Mateiaș Sturza Jicniciar.

Anastasiе, episcop romanschiі.

Original hirtie, proprietatea V. Cujbă. Pecetea episcopiei de Roman cu negru de luminare. La mijloc, un sfint cu crucea in mina dreaptă și un înger de-asupra la stînga. De jur împrejur:

печатъ ꙗ[настасіе] епископъ романскоѣ.

Publicate și traduse de Const. Velichi.

Acte politice slavone din epoca luptelor pentru tronul Moldovei după Alexandru-cel-Bun

publicate de Th. Holban.

I.

1434, Februarie 16. Ștefan-Vodă face cunoscut regelui polon că, Pias, fratele său, a năvălit cu oaste în Moldova, dar a fost bătut și alungat¹.

† Блaдиславови ежъю ма[с]тъю королеви полскому, литовскому, рускому и иным[у] многым[у] земля, г[с]древн нашему милomu, служка вѣрнаѣ ш[т] Стефана коюды г[с]дрѣ земан молдавскон. Дae[м] кѣднѣе кашен велебности шко есмы и первѣе сего писали кашен ма[с]ти и послали есми тотъ листъ до нана Блостовского старосту каме[н]цко[г], ино не вѣда[ем] буде[т] ли принесень к кашен ма[с]ти, ка[к] кра[т] нашъ Иакъшь бы[а] оу кашен ма[т]и, та[к] спрѣтасѣ оу тагъ оу нашу земаю без вѣсти, и мы с[т]рѣтили есмы его за мною ш[т] Сочавы, и ту[т] есмы с нимъ вон имѣли. И еж намъ помогах и побилн есмы его и вошры его и всѣ люди што с нимъ были понмалн есмы на то[м] повон то[а]ко шнкс[а]м] третын оу текаш шнѣ[т] до кашен

¹ Originalul se găsește la Varșovia, in Archivum Glowne, dzial dok. mold., No. xxxiii.

ма[с]ти земли до Коломыи. Тамъ па[к] панъ Кола староста снѣтинскы а коломыскы вѣзлъ его на свои рѣкы и писалъ к намъ ажъ пондетъ с нимъ до вѣшен ма[с]ти. Ино мы просимъ вѣшен ма[с]ти яко нашего г[с]дрѣ авы есте ваша ма[с]ть посадили его гдѣ ваша ма[с]ть вѣдае[т], авы пото[м] та[к] не оучинилъ зануже самыши[м] и вѣрнѣхъ тому аже то было безъ вѣшен ма[с]ти рады. Ино проси[м] вѣшен ма[с]ти, вы ваша ма[с]ть держала его ка[к] вы пото[м] того не оучинилъ безъ вѣшен ма[с]ти рады, и не былъ вы взяли него лихвы лю[дѣ], быхо[м] могли и мы оу ча[с] вѣшен милости служити гдѣ коли буде[т] вѣшен ма[с]ти надобе; а его быхомъ съ не востережали, доколе е[с] оу вѣшен ма[с]ти, а поставили вы есте ваша ма[с]ть взяли него нѣкоторы[х] своих[х] вѣрны[х], авы не оушо[а] до некоторы[х] вѣшен ма[с]ти, неприятели и наши.

И пса[н] оу Балачекъ (супт).

Фе[в]. 21.

(Traducere.) Lui Vladislav din mila lui Dumnezeu rege al Poloniei, Lituaniei, Rusiei și al altor multe țări, domnului nostru milostiv slujbă credincioasă de la Ștefan Voevod Domnul țării moldovenești. Dăm de știre Măriei Voastre, precum și mai înainte am scris Milostivirii Voastre despre aceasta și am trimis această scrisoare către domnul Wlostowski, staroste de Camenița, însă nu știm de o va fi adus Milostivirii Voastre, cum fratele nostru Iliș a fost la Milostivirea Voastră: așa ascunzându-se, a tăbărit în pământul nostru fără știre, și noi l-am întilnit la o milă de Suceava, și aici am avut războiul cu el. Și Dumnezeu ne-a ajutat și l-am bătut pe el, și pe boierii lui, și pe toți oamenii cari au fost cu el la acel războiul i-am prins, numai el singur al treilea a fugit din nou în țara Milostivirii Voastre, la Colomeia. Acolo iarăși domnul Kola, staroste de Sniatin și de Colomeia, l-a luat pe socoteala lui, și ni-a scris că se va duce cu el la Milostivirea Voastră. Dar noi rugăm pe Milostivirea Voastră, ca pe un domn al nostru, ca Milostivirea Voastră să-l puie unde știe Milostivirea Voastră, pentru ca să nu mai facă așa. Tot odată auzim și credem acestei [știri] că aceasta a fost fără sfatul Milostivirii Voastre. De aceia rugăm pe Milostivirea Voastră ca Milostivirea Voastră să-l ție așa ca pe urmă să nu mai facă aceasta fără sfatul Milostivirii Voastre și să nu fie în jurul lui oameni răi, pentru ca și noi să putem la timp servi pe Milostivirea Voastră, unde Milos-

tivirea Voastră va avea nevoie; iar de el să vă păziți cât este în țara Milostivirii Voastre, și să puneți Milostivirea Voastră în jurul lui pe careva dintre credincioșii săi, ca să nu fugă la careva dintre dușmanii Milostivirii Voastre sau ai noștri.

Și s'a scris la Balaciu, Februar 16.

II.

Fără dată¹.

Мы Ильяшъ воевода с б[р]а милости господарь земли молдавской записывемъ съ тѣмъ п[а]ношамъ што к намъ с Антхъ приехали на нашу службу, прежде р[е]ч[е]ному п[а]ну Станиславу Збронова п[а]ну Пашку Бѣлому, п[а]ну Николаю, п[а]ну Михилови низшимъ ежъ суть с ними и будутъ, ежъ имаемъ и служемъ имъ, когда платити на каждаи мѣць по 15 гривенъ турецкихъ на копѣе и заоты по три турецки и за гриву, а за шккодъи стонами и служемъ заотъ екого служемъ кзравитъ его въ недѣи ачь въи съ кому пригодна, а также коли бѣхомъ имъ жолхду не полатили и шккодъ, тогда имъ повелеваемъ итѣмъ што суть с ними насъ оупоминати, намъ плати нашихъ кунчехъ брати нашихъ людехъ доколи свои записъ ѡ[т] нихъ кзправимъ, а коли бѣхомъ протихъ тому молкв[а]то, бѣхомъ молквен протихъ нашихъ чти, а на то дали есмъ нашъ листъ с нашею печатью. И ст[р]авъи и мѣ служемъ дати ихъ конемъ а ѱ полхинъи с шккодъ готовыми пѣнази заплатити. И мамъи да[т] ѱ Сачакѣ, ѱ недѣлю поск[р]а[т]имъ (sters).

Pecete de ceară.

Noi Iliș Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei, ne obligăm în fața acestor domni cari au venit din Lituania în slujba noastră, și anume domnul Stanislav Zbronov, Pașcu Belăi (cel Alb), domnul Nicolae, domnul Mihail și alții cari sânt cu ei și vor fi, că avem și ne obligăm să li plătim colinda (leafa) în fiecare lună câte 15 grivne de Luț și de fiecare suliță câte 3 zloți turcești și pentru coama (de cal); iar pentru pierderile făcute, dacă cuiva i s'ar întâmpla, de n'ar da Dumnezeu, ne obligăm să îndreptăm. Iar. de se va întâmpla să nu plătim cuiva solda și pierderile, atunci

¹ Originalul se găsește în Archiwum Gloawne, dzial dok. mold., No. 33 din Varșovia.

li dăm voie și acelora cari sint cu ei să ni atragă atenția, să oprească pe negustorii noștri, să ni iea oamenii, până ce nu vom trimete scrisoarea noastră prin ei (de la ei); iar, dacă aş spune ceva împotriva acestui fapt, atunci ei ar putea să vorbească împotriva cinstei mele, iar pentru aceasta am dat scrisoarea noastră cu pece-tea noastră. Și ne obligăm să dăm hrană lor și cailor lor, iar pier-derile să le plătim cu bani gata. Și am dat (această scrisoare) la Suceava, Duminecă după Sfântul...

III.

1440, Iulie 26¹.

Господиу моему милостивому господарю великому королю польскому и литовьскому иных многых вѣмль господарю чоловенть[е] и вѣрнам служеа по всѣ часки гнѣ[с]² даіемз тронн м[и]л[ос]ти до подольа. Такж іесмж послаах слугу твоіего сестрѣнца до волоского воіевода о сонмѣ и окрикдаух што сѣ дѣіе оу тронн землн. Тогда воіевода волоскнн в[т]казал, же не хочю ничого починати о великих судѣух, вдно и сявнлз при чти при вѣрѣ в порѣкѣ, а в неволннн холотѣ в тон справу кринити на с[к]л[а]т[о]го Петра под Коткнемз... Ято іесмо и сявнлн и сѣ обою сторону коть іесть то намж вѣамн надобнаіа рѣчь а шкоднаіа о порукѣ. Я оно волнню челадь, оуже моао остало неволннн челадн оу подольскон землн. Я вѣданто гнѣ[с] оже волоскнн воіевода не хочетз ни однорѣчн вѣлкон починати о великих судѣух, ннж хочетз са[м]ж до твоіен м[и]л[ос]ти нхати колн твоа м[и]л[ос]ть приблнжнтся дерусн. Я взнбріаетса гнѣ[с]к] вѣ[л]амн богато до твоіен м[и]л[ос]ти и са[м]н волохове іего. Я такожж мнзін гнѣ[с]к] жалюса тронн м[и]л[ос]ти на моіе великоіе бещастыіе, же ми жена вѣамн немоцна іестз, а на каждін д[ѣ]нн...³ д[в]шѣ іен, до колса б[ог]з немысліетз надхіен д[в]шю того дѣла прошю господине твоіен м[и]л[ос]ти. Язкн твоіа м[и]л[ос]ть неподнвнла на мене, аж іесмж тѣамз часомз непр[и]нхл[а]х до твоіен м[и]л[ос]ти, коть не могу нади одной в[т]нхати онекз сѣ б[ог]з надомною немылока[л]з

¹ Archiw Główny (Warszovia), dzial dok. mold., No. LXXXII.

² In loc de: ДНЕСЗ = azi (in present).

³ Neceteț. Poate: СТЪ = СВѢТЪ.

ОБЪИ МИХОТЪ МАЛО ОТОЛЬГЛОЖЕНЪ. И ДА[НН] ЛНСТЪ ОУ КАМАНЦИ
И ВО ВТОРОКЪ НАЗАВЪТРИИ ПО С[ВЪ]Т[О]МЪ ЯКВБЪ.

И КТОРЪ БАКОТСКИИ СТАРОСТА ПОДОЛЬСКИИ, СЛЪГА ТВОИ БЪРНЗИИ.

(Traducere.) Stăpânului meu, milostivului domn, marelui rege al Poloniei și Lituaniei și al altor țeri domn, închinăciune și slujbă credincioasă în tot timpul, în prezent dăm Milostivirii tale în Podolia. Astfel am trimis o slugă a nepotului tău (după soră) la voevodul Moldovei în legătură cu seimul și cu nedreptățile ce se fac în țara ta. Atunci voevodul Moldovei a refuzat, (spunând) că nu vrea să întreprindă nimica în legătură cu marii judecători, ci numai s'a obligat prin cinste și credință despre cauțiune; iar, despre servi, asupra acestei chestiuni se va întoarce la Sf. Petru lângă Hotin... Și despre asta am făcut obligațiuni de ambele părți; căci această treabă ni este foarte necesară și păgubitoare ca amanet (despre cauțiune). Iar acei slujbași liberi de curte, de-acum puțini au rămas, slujbași neliberi în țara Podoliei. Și să știți că în prezent Voievodul Moldovei nu vrea să înceapă niciun lucru mare despre marii judecători, ci vrea ca singur să vie la Milostivirea Ta, când Milostivirea Ta se va apropia... și în prezent se pregătește foarte bogat la Milostivirea Ta, și însiși Moldovenii lui. Și așa, milostive, în prezent mă plâng Milostivirii Tale de marea mea nenorocire, că soția mea este foarte bolnavă, și în fiecare zi... sufletul ei, și până ce Dumnezeu se va milostivi asupra sufletului ei, rog pe Milostivirea Ta, stăpâne, despre acel lucru. Dar Milostivirea Ta să nu se mire că n'am venit acuma la Milostivirea Ta, căci nu pot să plec, dar poate că Dumnezeu se va milostivi asupra mea, ca măcar cătuși de puțin să ușureze (durerea) soției.

Scrisoarea s'a scris la Camenița, Marți, Luni, după Sfântul Iacob. Petru Bakotski, staroste de Podolia, sluga Ta credincioasă.

Două noi publicațiuni asupra ultimului războiu

Un rezultat al ultimului războiu a fost și este darea la iveală a unei foarte bogate literaturi, atît în înțelesul general al acestui cuvînt, cît și în acel, mai restrîns, de producții literare înspirate de războiu.

Mulți dintre acei cari au avut un rol hotărîtor — militar sau

politic — în făptuirea acestui războiu și-au spus cuvântul, dar acest cuvânt a fost — firește — influențat, la unii dintre ei, de sentimentul firesc al apărării acțiunii proprii. Dintre foarte multele scrieri de acest soi, fiecare folositoare în felul ei, chiar cînd învățămîntul ce-l dă este negativ, mi se pare că se deosebesc mai cu samă amintirile mareșalului Joffre, acelea ale d-lui Winston Churchill, publicate acum cîțiva ani, și primul volum al amintirilor de războiu ale d-lui Lloyd George, 'apărut acuma, care este una din cele două publicații despre care-mi propun a vorbi în aceste rinduri. Și, pentru că, în ordinea cronologică a faptelor, cartea fostului prim-ministru engles este aceia care vorbește de evenimente anterioare, voi începe cu dînsa.

Lloyd George, Mémoires de guerre, I, traduction de Charles Bonnefon.

În prefață, autorul spune că nu este scriitor și că a stat mult timp la indoială dacă să urmeze pilda acelora dintre actorii principali ai războiului cari și-au povestit faptele, sau nu. Două fapte îl hotărîră să pună pe hîrtie amintirile sale: o boală care-l sili să părăsească conducerea partidului său și insistențele unui camarad din timpul războiului.

Așa cum se presintă amintirile, acestea sînt un puternic — și de cele mai adesea ori documentat — rechisitoriu contra chipului cum a fost condus războiul, mai ales de către guvernul și comandamentul engles, pînă în toamna lui 1915 (căci de la acea dată se încheie acest prim volum).

D. Lloyd George arată că, în ce privește Imperiul Britanic, faptul care l-a îndepărtat mai mult de Germania a fost încercarea acesteia de a-și crea o marină destul de puternică spre a amenința stăpînirea de pînă atunci a mărilor de către flotele englezești. Guvernul engles nu s'a interesat în de ajuns, în anii d'înainte de războiu, de problemele externe, membrii săi nefiind ținuți la curent, decît foarte sumar, de chestiunile la ordinea zilei.

D. Lloyd George exprimă convingerea că, afară de Berchtold, niciunul dintre suveranii și oamenii de Stat atunci la putere nu au dorit războiul sau cel puțin un războiu general.

Urmează un portret al lordului Grey, om de bine, neîndicat însă pentru postul de ministru al Afacerilor Străine, mai ales din cauza însularității sale.

Fîind ministru de Finanțe, d. Lloyd George arată cum s'a făcut

față crizei financiare, care a izbucnit odată cu războiul, crasă în vederea întimpinării căreia nu se prevăzuse nimic.

Dar, de și numai titular al Finanțelor, autorul a fost preocupat din primele luni ale războiului de chestiunea inzestrării cu munițiuni a armatei. În această chestiune face o lungă, documentată și interesantă expunere, care este un grozav rechisitoriu contra Ministeriului de Războiu în general și a lordului Kitchener în particular. Cele arătate învederează, nu numai lipsă de prevedere, dar o neînțeleasă și vătămătoare opoziție din partea War Office-ului pentru mărirea producției de muniții și de echipament. Această opoziție a lipsit multe luni trupele englese de cele necesare și le-a făcut să sufere pierderi mari și zădarnice, pentru că nu li îngăduia a contrabate artileria germană și făcea ca infanteria englesă să fie silită a ataca fără susținere eficace de artilerie. Dirzenia d-lui Lloyd George a învins încăpăținarea șefilor militari și a făcut să se creeze un Ministeriu al Munițiilor, al cărui titular a fost numit el. Detaliile ce le dă asupra organizării și asupra problemelor de aprovizionare, de ajustare la nevoile războiului, de rezolvire a problemelor de muncă sînt numeroase și cit se poate de interesante.

Stabilisarea la care s'a ajuns pe frontul occidental, imposibilitatea în care se găseau Aliații, cu toată superioritatea lor numerică, de a răspinge pe Germani din Franța și din Belgia, precum și situația generală, au convins curînd pe d. Lloyd George de neputința obținerii deciziunii în Occident și de nevoia găsirii unui alt punct, mult mai sensibil pentru adversari. Acest punct, precum se vede din documentele intercalate în acest volum, a fost pentru d. Lloyd George, de la începutul anului 1915, Peninsula Balcanică. În această chestie însă a întilnit, nu numai opoziția generalilor englesi, pentru ale căror vederi strîmte întrebunțează expresii pejorative (de altfel și criticul militar engles Liddell Hart, în ultima sa lucrare, apărută acum citeva zile, *A history of the war*, arată că generalii englesi îndrăgostiau idei învechite și, dese ori, nu pricepeau situațiile), dar opoziția dirză și inflexibilă a lui Joffre. Rezultatele luptelor ce s'au dat pe această temă au fost: neizbutita expediție de la Dardanele, înfrîngerea Rusiei (neajutată la timp cu armament și muniții) din 1915, zdrobirea Serbiei și debarcarea tardivă a trupelor anglo-francese la Salonic, cu care se încheie volumul.

În cursul narațiunii sale, autorul arată continuu că România nu putea intra în acțiune atita timp cit Aliații nu erau în Balcani și nu asigurau legătura Sirbilor și a noastră cu dinșii.

D-sa critică faptul că Sir Edward Grey s'a opus, la început, intrării Greciei în războiu.

Scrierea d-lui Lloyd George este o contribuție foarte folositoare pentru cunoștința realităților marelui războiu.

Ministeriul Apărării Naționale, Marele Stat Major, serviciul Istoric. *România în războiul mondial, 1916-1919*, volumul I, capitolele I-VIII. Volumul I, documente anexe; volumul I, hărți, schițe.

Supt titlul de mai sus a apărut prima parte (arătind pregătirea războiului și operațiile pînă la 10—23 Septembrie 1916) a istoricului oficial, anunțat de citva timp de presa zilnică.

Lucrarea, tipărită cu îngrijire, se presintă bine. La text (672 pagini) se adaugă 42 anexe, 510 documente, 39 hărți, 53 olate.

Nu este, cred, trebuincios a insista asupra nevoii unui istoric oficial al oricărui războiu (ca și al oricărui act social-politic în genere), deci și al marelui războiu din care a ieșit întregirea neamului, în special. Numai pe basa lui se pot trage învățămintele de care are nevoie un popor și o armată pentru îndrumarea lor viitoare. În calea alcătuirii unui atare istoric sînt însă multe greutăți, și una este aceea a lipsei mărturisirilor (supt formă de memorii, jurnale, note zilnice, etc.), celor cari au luat parte la războiu, mărturisiri care apar, de obicei, mulți ani în urma făptuirii războiului. O altă greutate constă în aceea că este greu a cere celor cari au luat parte la războiu să elimine complet factorul personal, să nu fie influențați de curente, de idei adese ori neîntemeiate, dar nu mai puțin puternice, etc. De aceea s'a propovăduit de mulți ideea ca istoricul unui războiu să se scrie, nu de făptuitori, ci după trecerea acestora dintre cei vii. Această soluție, justă în teorie, are un mare neajuns: acela de a întirzia mult cunoașterea documentelor războiului și deci a învățămintelor ce se pot deduce dintr'insul. De aici a rezultat o sumedenie de alte chipuri de rezolvare a problemei istoricului unui războiu. Așa unele staturi-majoare au preconisat și au publicat d'întăiu monografiile (asupra diferitelor bătălii, asupra funcționării serviciilor, etc.), lăsînd editarea unui istoric general pentru mai târziu; altele au început prin publicarea documentelor.

Marele nostru Stat-Major pare, după cum reiese din conținutul primului volum, a fi vrut să deie o schiță generală documentată, care să îngăduiască pe de o parte cunoașterea evenimentelor în trăsăturile lor generale, iar, pe de alta, încadrarea studiilor ulterioare de detalii, oficiale sau particulare. Și cea ce confirmă această părere este faptul că textul însuși nu este decit o expunere succintă a cuprinsului unor documente, fără nicio analiză sau apreciere, lucru care ar fi fost, de altfel, greu, dat fiind că cei mai mulți dintre actorii responsabili sînt încă în viață. Documentele oficiale citate sau publicate integral nu sînt decit o foarte mică parte a documentelor oficiale emise (cel mai superficial control al numerelor lor de înregistrare ne va convinge de aceasta), dar, atît pe cit memoria mă ajută a controla, mi se pare că nu lipsesc documente oficiale esențiale. Apoi documentele publicate (printre care sînt și unele documente străine, ale aliaților sau adversarilor noștri) nu cuprind niciun document particular care ar îngădui să se recunoască și să se poată aprecia, de pildă, starea sufletească a comandamentelor și a trupelor. Cititorul nu va găsi deci în acest volum o istorie, ci numai o expunere succintă a dispozițiilor luate de comandamente (și în special de Ministeriul de Războiu până la declararea războiului și de Marele Cartier General după aceea), precum și un resumat destul de larg al faptelor.

Punctul de vedere al Marelui Stat Major se poate justifica și cred că, deocamdată cel puțin, nu se putea face, pentru temerurile ce s'au arătat mai sus, un istoric detaliat. Prin publicarea făcută, avem acum cadrul în care se poate lucra și se pune baza viitorului istoric pe care o altă generație îl va scrie, îndreptînd eventualele erori, inerente oricărei lucrări omenești.

Ăcestea fiind zise, să cercetăm lucrarea însăși.

* * *

Întrarea în scenă este bruscă. Prîmul capitol este intitulat: *Întrarea României în războiu* și începe prin a arăta că în dimineața de 14/27 August 1916 s'a ținut, la palatul de la Cotroceni, un Consiliu de Coroană, care a hotărît intrarea României în războiu alături de Puterile Înțelegerii. Încă de pe această primă pagină se vedește grija ce urmărește constant pe redactori de a se feri de orice ar putea să-i facă să apară [ca] lipsiți de imparțialitate.

Cuvîntarea regelui Ferdinand este resumată în trei rînduri și un șfert, aceia a lui Ion I. C. Brătianu în patru rînduri și un șfert, după care se adaugă: „aproape unanimitatea Consiliului s'a pronunțat în același sens“. Dacă prin aceasta se redau rezultatele, nu se redă însă atmosfera Consiliului. Aceasta este o pildă a spiritului în care este redactată lucrarea, și, dacă am insistat, este pentru a lămuri mai bine de ce folos ni poate fi ea.

În capitolul II se studiază pregătirea militară a războiului și se începe prin a se arăta, cu drept cuvînt, că organizarea puterilor militare — s'ar fi putut adăuga: *contemporane* — a României și are originea în Regulamentul Organic. Se arată apoi dezvoltarea organizării (o mică eroare la pagina 23: regimentele de linie erau pe două, nu pe trei batalioane în 1877). Dar, dacă se arată schimbările introduse prin diferitele legi de organizare, nu se vorbește nimic despre evoluțiunea regulamentelor tactice, chestiune tot așa de importantă ca și aceia a organizării.

Din anexa No. 1 se vede că în anii 1890-1913 bugetul armatei a dispus de sume prea mici și, de unde în 1890 bugetul armatei era de 22% din bugetul total al Statului, el s'a coborît la 13% în 1910, pentru a se urca la 15% în 1913. Experiența campaniei din 1913 a venit să arăte țerii în general starea de nepregătire în care ne găsim, stare pe care o resumă redactorii foarte clar în paginile 30-32.

Urmează, iarăși în chip succinct, arătarea măsurilor de tot soiul luate din Ianuarie 1914 până'n August 1916, nu numai pentru complectarea inzestrării armatei, dar și pentru îmbunătățirea încadrării, instrucțiunea rezervelor și fortificarea granițelor. Documentele și cifrele date (pp. 37-56) arată cit de netemeinice au fost acușările ce s'au adus Ministeriului de Războiu pentru activitatea sa în acel interval de timp și cit de intens s'a lucrat în realitate. Se arată apoi organizarea și starea armatei, din punctul de vedere material, în momentul declarării de războiu, dar nu se arată nici ideile tactice ce predominau în armată, nici starea ei de suflet.

În capitolul III se studiază planul nostru de campanie, care de la început a fost defensiv spre Sud și ofensiv spre Nord. Se arată multele modificări de detaliu ce a trebuit să le sufere acest plan din cauza situației mereu schimbătoare a trupelor beligerante din preajma granițelor noastre.

Acestui capitol îi urmează alte două, în care se expune planul de campanie al Puterilor Centrale contra noastră (încă din primăvara anului 1915 acestea se gândiau să ne atace), precum și situația pe diferitele fronturi europene în momentul intrării României în războiu.

Acoperirea, mobilizarea și concentrarea armatei, care s'au executat în cele mai bune condițiuni și așa cum fuseseră prevăzute, sînt arătate într'aceleși capitol.

În ultimele două capitole se arată ofensiva în Transilvania și operațiunile de pe frontul de Sud. Descrierile, hărțile și oleețele îngăduiesc a urmări bine intențiunile comandamentelor și realitățile, atît la noi, cit și la adversar. *Atît documentele, cit și faptele învederează că inamicul ni-a impus, de la început, voința sa. Aceleași documente ni învederează însă că aliații noștri nu au acționat, nici la Salonic și nici la dreapta noastră, în Bucovina, așa cum se angajaseră.* Acestea sînt fapte care arată încă odată cit de greu este a duce un războiu de coalițiune, cînd nu există unitatea de comandament.

Ofensiva în Transilvania a fost încetinită, de la început, prin nevoia de a lua trupe de pe acest front și a le trimete pe cel de Sud, precum și prin faptul că Rușii nu au luat ofensiva în Bucovina.

Pe frontul de Sud, ofensiva bulgaro-germană a silit, din primele zile, comandamentul nostru de căpetenie să trimită în acea parte nu numai rezervele de care dispunea (rezerve care au fost întrebuințate bucățică cu bucățică, fără folos, de comandamentul capului de pod Turtucaia), dar să ieie divisiile de la armatele I și II, care operau spre Nord, și să le trimită în Dobrogea, unde trupele ruso-romine au acționat în chip descusut.

La pagina 549 (și, în volumul de documente, la pagina 606, documentul 559) este o eroare. Ordinul transmis generalului Teodorescu, la 24 August 1916, către oara 11,30, nu a fost ca statul major al capului de pod Turtucaia să nu cadă prîsonier, ci ca să nu se predeie capul de pod.

Resumînd: publicația Serviciului Istorice este folositoare pentru că ni dă cadrul general al faptelor militare, pentru că cele cuprinse sînt sprijinite pe documente și pentru că redacțiunea este clară. În cuprinsul cadrului astfel alcătuit, folosindu-se de toate documentele de orice soi ce există sau vor mai ieși la iveală și

arătind și celelalte laturi ale pregătirii și făptuirii războiului (pregătirea și ideile tactice, starea psihologică a armatei și a populației, acțiunea diplomatică, lăturea financiară, etc.), o generație viitoare de muncitori va scrie istoria oficială a războiului de întregire.

Generalului Constandache, ca și predecesorilor săi, cari au strâns documente și au pus primele jaloane ale lucrării, precum și tuturor colaboratorilor, se cuvine să li adresăm felicitări pentru sirguința cu care au dus la bun sfârșit redactarea și tipărirea acestui prim volum. Din parte-ni nu li precupețim lauda ce merită, și exprimăm dorința de a vedea cit mai curînd și volumele următoare.

General Radu R. Rosetti.

DĂRI DE SAMĂ

E. Dvoicenco, *Viața și opera lui C. Stamati, contribuțiuni după izvoare inedite*, București (1933).

D-na Eufrosina Dvoicenco înviește, pe baza bibliografiei rusești și a scrisorilor în chip fericit descoperite, cunoștința poetului basarabean Constantin Stamati, în multe privinți rămas încă neînțeles. Se stabilește cu siguranță genealogia familiei. Biografia lui Toma († 1817), tatăl scriitorului, e perfect reconstituită. Costachi a petrecut toată copilăria sa și adolescența, până la douăzeci de ani, în Moldova nașterii sale. Avem și cariera de funcționar rusesc al acestuia. E și o refacere perfectă a mediului, cu rolul scriitorilor ruși aflători în Basarabia. Apoi căsătoria, la 1826, cu Catinca, fata lui Tudorachi Ciurea (portretul frumoasei femei, răpede pierdută în 1835, p. 33). Scrisori către dînsa, în vremea cînd el era, pentru o judecată, la Iași și „giuca cărți la bunul său prieten cuconul Costachi Conachi“, mîncînd la Costachi Sturdza, la Alecu sau Grigore Ghica („Albinor“ de la pagina 32 trebuie să fie: Albinet). A doua căsătorie, cu Susana Gafencu din Bucovina (p. 34), fratele lui luînd pe sora lui Petrachi Petrino (p. 35). Relații cu Alexandru Hasdeu, pe care nu știe cum l-ar lăuda mai mult (p. 36). Se cunoștea pentru motive literare și cu Kogălniceanu (pp. 36-7). Stamate pomenește și pe „strănepoata lui [Dimitrie] Căntemir“ de la Harcov, „măritată nu știu cu ce cniaz, la care au

rămas clironomie toate hîrțile și vechi documenturi a lui Cantemir, moldovinești, ce nu le știe ceti“ (p. 37). De la 1842 începe a scrie, dar tocmai cînd e înfățișat ca mai amărit (pp. 40-1). O face după „stilul și idiotismul vechi a' limbii părinților și strămoșilor miei“ și mai dădea să se îndrepte prin Bucovina (p. 43). Are însă păreri juste despre limbă (contra lui „ștune“ ; p. 44). Ține ca principiu că „tot ce este scris și zis simplu necomplicat este mai firesc, mai pe înțeles în comun și mai cu armonie“ (*ibid.*), dar pe „iubit“ îl scoate din „lubet“ și „izvod“ de la „ex et vado“, „slavă“ de la „salvo“, „slobod“ de la „solvo“ (p. 45). Pe cărțile lui, însemnări tinzînd a afirma independența primordială a Domniilor românești (pp. 45-6): Ioniță apăre ca „neuitatul Cesar al tuturor Romînilor“ (p. 470). Despre urmașii lui, un întreg capitol (p. 51 și urm.)¹.

Foarte întinsă, firește, e partea care privește legăturile operei lui C. Stamati cu literatura rusească. Sînt și inedite, semnalate pentru prima dată, ca traducerea *Galateii* lui Florian.

Și ca formă lucrarea e cu totul deosebită (astfel cînd, vorbind de mormîntul profanat al lui Stamati, spune că „acuma numai vîntul îl cîntă (parastasul) de-asupra mormîntului părăsit“ (p. 50). Remarcabilă și traducerea Odei către Dumnezeu a lui Derjavin (p. 69 și urm.).

Lucrul e cu atît mai lăudabil, cu cît autoarea e din Rusia, din părinți ruși² și, emigrată în timpul Revoluției, căsătorită cu un ofițer rus, a ajuns învățătoare în Basarabia pentru ca în cîțiva ani să ia doctoratul în litere la București, trecînd și la Școala Romîna din Franța, unde se află acuma.

Între documente, din Archivele de la Chișinău și din descoperirile în colecții private ale autoarei, unul dă toată cariera poetului (p. 118 și urm.).

* * *

Ovid Stănculescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, Cluj 1933.

Punctul de plecare al acestei cercetări e descoperirea memoriului lui Costachi Moroiu (1827) despre „îndreptarea pușcării

¹ Îmi pare că e o greșeală la pagina 54, unde se vorbește de îngroparea mamei lui B. P. Hasdeu la Căminuța. Răposatul Petruț, funcționar la Archivele Statului, îmi spunea că el însuși a condus la o mănăstire din București, contra voinții ei, pe mama lui Hasdeu.

² De aceia la p. 106 „sufletul slavo-latin al poporului românesc“.

din București“ după principiile engleze, care se amintesc. Se dă o biografie nouă a lui Moroiu, „Constantin popa Dumitru Moroiu“ (p. 21 și urm.). Descrierea și propunerile lui arată cele mai nobile sentimente (cerșirea pe la fereastră a deținuților am mai văzut-o în Portugalia; ea exista în Turcia).

Presinterea istorică a situației în țerile românești e justă; măsurile propuse de Moroiu trecură îndată în „Regulamentul temnițelor“ (1831-2). Se presintă și starea de lucruri în Moldova (posed un dicționar istoric care a aparținut lui Dodun des Perrières; văduva lui a condus mult timp un pensionat de fete la Iași). El era ajutat de D. Xenopol, tatăl istoricului.

În cercetarea generală a chestiunii se uită acel Frances de pe vremea lui Ludovic-Filip pe care studiul penitenciarelor l-a adus și la noi, Appert (v. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, III, ed. a 2-a, p. 267 și urm.; d. C. Argetoianu are la Breasta o schiță care presintă o închisoare ieșană din acest timp).

Cu privire la memoriu, se greșește originea cuvîntului „pușcărie“; el înseamnă atîta: depositul de tunuri. E regretabil că s'au pierdut „condicile“ pe care le-a văzut Moroiu (v. p. XIV). Se mai făcea pe la 1830 paza cu „armășeii“ scutiți de bir, avînd ca arme „cite un bastonaș de lemn de alun sau de corn“, dar deținuții erau puși în „butuci“. Se mai întrebuița tortura.

Se dă și o bogată bibliografie.

* * *

Gheorghe Kristóf (tr. Arpad Bitay), *Istoria limbii și literaturii maghiare*, Cluj 1934.

Această Istorie a literaturii maghiare, din însărcinarea d-lui Al. Lăpedatu), e excelentă supt toate raporturile. Se arată originile limbii și poporului (terminul de „hun“ pentru unul din elemente e preferabil celui de „bulgar“; se relevă predominarea numelor „turce“, impuse de acești „Normanzi“ de la Volga; numele de Maghiar nu poate fi de persoană, ci mai curînd, ca la Bulgari, la Germani, la Slavi un *nom de guerre*, un calificativ de laudă). Pentru împrumuturile din limba Slavilor Panoniei, pp. 15-6 (și stolnic-asztalnok). Cuvintele germane și italiene (cf. influența Sf. Gerard) trebuiau împărțite pe epoci, ca și, de altfel, aceia a latinei (de biserică, de școală). Cuvinte românești, atară de Ardeal, ar fi numai „vre o douăzeci“ (v. p. 18). Primul monument de limbă

(secolul al XIII-lea) trebuie să fie în legătură cu activitatea Franciscanilor (dovadă și mai târziu Viața a St. Francisc). Se insistă asupra caracterului unitar și popular al limbii. Se admite sprijinirea pe legende a vechilor cronicari (pp. 33-5). Cu dreptate se atribuie „Anonimul“ secolului al XIII-lea (p. 43). Cîtece istorice în legătură cu Romîni, p. 65; cf. și p. 77, nota. La p. 69: „Fetișlani“ e Fetislam, Cladova. Se reproduce o frumoasă descriere a Moldovei de cunoscutul Coloman Mikes, pp. 69-70. Ziare și reviste, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, p. 74. Influența francesă, pp. 77-8, și celelalte urmează. Legăturile lui Barac cu scriitorii unguri, p. 79, nota 1 (Fazekas cîntă pe Moldoveanca Ruxanda; *ibid.*). Raporturile cu noi ale lui Széchenyi, p. 96, nota. Idei ale lui Iulian Grozescu despre influențe românești populare, p. 124, nota. La Madách se uită traducerea d-lui Goga (v. dară mea de samă în ziarul *Timpul*, 1892 sau 1893). La traducerile din ungurește era de adaus aceia a romanului pentru 1848 în *Războiul* lui Granda, unde l-am cetit în copilărie.

Relevăm din prefață: „În rîndurile maghiarimii din România nu se mai găsește nicio minte serioasă, bine chibzuită, care să nu aile de neapărată nevoie cunoașterea limbii și literaturii romîne și astfel și a psihei naționale“ (p. 2).

* * *

Liga Culturală, secția Brașov, *Știință și filosofie, Contribuție românească, Trei conferințe ale d-lor profesori universitari: S. Mehedinți: Contribuția românească la geografia contemporană; 2. N. Drăganu: vechimea și răspîndirea Romînilor pe basa toponimiei și onomastice; 3. P. Sergescu: Matematica la Romîni; Vălenii-de-Munte, 1923.*

Studiul d-lui N. Drăganu popularizează și întregește lucrările anterioare în acest domeniu. Între amănunte, derivarea Mehadiei, de fapt Mehedia din Miháld și acesta din numele unguresc de Mihai ni pare cu greu admisibilă, derivările de nume nefiind chestie numai de sunete, ci și de sens (v. pp. 32-3). Tot „Anonimul“ e fără reală valoare istorică, iar „păstorii Romanilor“ n'au sensul ce li s'a atribuit: „Romanii“ sînt aceia ai Imperiului roman creat de Carol-cel-Mare, iar *gesta* înseamnă cîntec epic (cf. pp. 33-4). Anonimul frances din 1308, cu „Blazii“ lui (v. Blacs) face combinații personale de o identitate pe care nu o putea înțelege (v.

p. 34). „Reges pastorum“ nu se pot traduce prin cnezi“, iar Mesia nu se poate socoti că represintă „Mosony“ (*ibid.*). Astfel de știri nu pot sta alături de cele din izvoarele rusești și bizantine (v. pp. 34-5). Iarăși părerea filologilor că „Moesia pare să fi fost centrul de formare al poporului românesc“ p. 55). Știrile din Niebelungenlied corespund perfect cu ale lui Anonymus (v. p. 57).

Conferința d-lui P. Sergescu adună tot ce se poate ști asupra subiectului tratat.

* * *

G. G. Rafiroiu, *Maramurășul, Mănăstirea din Peri*, Oradea 1934.

Autorul acestei monografii se folosește de toată bibliografia. Analisa actului fundațional al stavropighiei de la Peri e făcută cu îngrijire. De sigur că era vorba de „o unitate religioasă a Românilor din Nordul Transilvaniei“, cu sau fără legătură cu „pierderea Moldovei, moștenire părintească“ de Baliță și Drag (Dragu). Se poate să fi fost și un gând de împiedecarea acelei catolicisări care în ultima instanță însemna desnaționalizare (v. p. 22). Se insistă asupra faptului că punerea la punct în 1484 a actului fundațional înseamnă și o contemporaneizare (p. 29 și urm.). Trebuie relevat și faptul că la 1494 nu putea să fie vorba de o influență a Patriarhiei constantinopolitane, pe când la sfârșitul secolului al XIV-lea aceasta era în plină expansiune. „Meșter“ din reeditare e „magister“, titlu obișnuit în Ungaria medievală. Se apasă, după studiul d-lui Gr. Nandriș (în *Graiul Românesc*, II, p. 26), asupra falsului făcut de Ioan episcopul de la Muncaciu ca să iea veniturile foastei stavropighii (pp. 28-9). Dar e sigur, cu toată tăgada autorului, că „arhiepiscopul de Transilvania“ nu poate fi unul ortodox (v. p. 32). Cit despre Ioanichie, căruia i se dă acest titlu, el poate fi doar un pribeag. Se dau și vederi ale ruinelor.

* * *

Preotul Vasile Cosma, *Cinci sate din Ardeal*, Cluj 1933.

Acest excelent studiu la fața locului e procedat de considerații generale, exacte. Satele de care e vorba sînt Cosmeștii, Topa Mică, Sincraiu, Almașul, Berindul și Mihăileștii în N. V. Ardealului. Descripția e migăloasă și cuprinde multe lucruri utile.

Nu lipsește nici presintarea materialului istoric. Datoria de a da, în Chioar, pe an „domnului“ „un țol, o șea și un șoim“ (p. 47). Și material folkloric.

* * *

Francesco Anelli, *La „rivolta ideale“ di Alfredo Oriani, Introduzione al pensiero dell' Italia odierna*, Cluj 1934.

Se prezintă evoluția de cugetare, interesantă, a unui spirit original, Oriani, mort la 1910 încă. Opera lui de căpetenie, *La rivolta ideale*, e din 1906. E înuntru și multă profecție, realizată astăzi. Glorificatorul familiei, al aristocrației, al patriei și proprietății, al războiului („sîngele uleiu pentru vehiculul civilizației“) e revoluționar în alt sens decît cel obișnuit. N. Iorga.

* * *

B. Kryjanowsky, *Ukrainskie i rumynskie kilimy. Russky muzej. Etnograficeskij otdel* („Chilimurile ucrainiene și românești. Museul rus. Secția etnografică), Leningrad 1925.

Într'o unică broșură ni se dau, însoțite de fotografii, chilimurile ucrainiene și cele românești de la expoziția din anul 1925 a subsecției II-a a secției de Etnografie. La această expoziție găsim o serie numai din aceste covoare (p. 13). Autorul, într'o expunere detaliată, ni arată nașterea covoarelor ucrainiene (p. 3) și felul cum se făceau înainte. În Ucraina apuseană, până pe la jumătatea veacului al XIX-lea, ele se lucrau pe anumite stative, care purtau numele de „războaie“. După această dată se fac chilimuri înguste, lăicere, care, mai multe la un loc, se coase pentru a avea formă de chilim (p. 4). Autorul greșeste în parte zicînd că în felul acesta acuma chilimurile se fac numai în guberniile Chersonului și Podoliei. În ce privește pe Ucrainieni, poate are dreptate. Cît despre Moldoveni, aceștia și-au păstrat vechea tradiție a „războaielor“.

Nu mai puțin și în ceia ce privește colorile, o bună parte din Moldoveni își prepară singuri colorile din diferitele plante; o culoare reușită e amestecată cu alta, se combină cu mai multe, până ce dă culoarea dorită: negru, galben, stacojiu, etc.

Autorul nu cunoaște perioada cînd au început a se face chilimuri în Ucraina (p. 5). Primele știri le avem din veacul al XVII-lea. Dar ceia ce s'a păstrat, datînd din veacul al XVIII-lea, ne face să presupunem că începutul lor este vechiu. Mai numeroase

hi s'au conservat din jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea. Nu mai puțin e greu a demonstra răspîndirea geografică a chilimurilor, a afla patria lor. De aceea autorul le privește mai mult supt aspectul tipic. În Ucraina centrală găsim chilimuri „în colori“. Ele sînt ornate cu figuri mai mult sau mai puțin stilisate, sau cu crengi în colori, țesute ritmic și așezate împreună, acoperind astfel mijlocul chilimului. Unele au, tot la mijloc, o compoziție în colori. De jur împrejurul acestora o „caimă“ lată, ornată cu plante. În cele mai multe casuri fondul este negru și galben; mai rar albastru, alb, etc. (p. 6).

Aceste chilimuri autorul le socoate a fi supt influența persană, cu care au mult comun. Acestea din urmă se exportau în Ucraina foarte de timpuriu.

Desvoltarea chilimului în colori își are rostul după starea socială a proprietarilor. Așa, la curțile boierești, supt influența covoarelor apusene, s'a format tipul „boieresc“, cu desemn străin, dar cu grafice ucrainiene; în mediul orășenesc, care imită pe cel boieresc, a luat un caracter brutal, de decadență, iar în popor —tipul cel în colori— a suferit geometrisarea treptată a desemnului.

Alături de aceste chilimuri, în popor, din vechime, a existat chilimul cu stea. Azi îl găsim puțin schimbat. Autorul îl crede împrumutat de la nomazii din Asia Centrală.

În părțile de Sud și Apus ale Ucrainei găsim răspîndit chilimul ornat cu plante, dar de un alt caracter. Colorile aice au un motiv pur ornamental, cu o descriere pur geometrică.

Datorită acestor schimbări, autorul presupune o influență a artei din Asia Mică. Această influență a pătruns prin Balcani și România, împreună cu coloniștii romîni, în părțile Ucrainei, pe unde s'au așezat. În partea apuseană a Ucrainei: în Galiția de Sud și Bucovina, în Podolia și Basarabia, la Ucrainieni și Romîni găsim chilimuri cu ornament geometrisat, în formă de figuri mascate, isolate sau unite (p. 8). Covoare asemănătoare găsim în partea răsăriteană a Asiei Mici și în Transcaucasia; autorul crede a fi pătruns în Ucraina, sau prin Balcani, sau prin Armeni, colonizați în acele părți.

În chilimurile din Ucraina apuseană, în cele bulgare și românești adesea fondul nu-i unic; acestea sînt de diferite feluri, și este greu a le reduce la un grup oarecare.

În general, autorul le socoate pe toate ca împrumutate din arta

orientală de covoare, care abia în urmă și-a căpătat o formă independentă.

Între cele două forme de chilimuri, găsim încă o formă intermediară, cu figuri geometrice, mai cu samă în Basarabia (p. 9).

Autorul împarte Ucraina din acest punct de vedere în două părți: orientală, unde se găsesc tradiții iraniene, și din Asia Centrală și Ucraina apuseană, unde se resimte influența din Asia Mică. Aceste împărțiri corespund dezvoltării culturale în general. Gubernia Volinia însă stă deosebită de aceste două influențe. Aici autorul găsește trei feluri de chilimuri (p. 40). Dar el nu ține samă că în cele mai vechi vremuri gubernia Volinia constituia centrul moldovenismului transnistrian. Chiar se presupune că acolo ar fi avut loc primele colonisări, pe cind ea încă era pustie. Și azi se mai găsesc icoane vechi românești. Iar în populație se întâlnesc fraze pe jumătate românești, pe jumătate ucrainiene; așa în unele părți țeranii întrebarea *unde mergi* o spun: *unde idioși*. Încît este explicabil să găsim și acuma încă urme de-ale Romînilor nu numai în Volinia, dar și în gubernia Harcovului de mai târziu, unde s'a mutat Dimitrie Cantemir cu fugarii moldoveni după bătălia de la Prut din 1711. Faptul că acolo, în Căzăcime, erau și atunci Moldoveni a fost unul din motivele Țarului pentru a-i colonisa pe Moldovenii fugari în acel ținut.

În Ucraina Centrală, chilimurile dispar foarte iute.

În schimb sînt foarte răspîndite în guberniile Cherson și Podolia, Republica de azi moldovenească, unde stau la părete, se atîrnă lingă părete, pe lavițe, sau se acopăr toți păreții cu ele (p. 12). Dar pe alocurea se vede influența orașului.

Dintre cele expuse, găsim înregistrate următoarele chilimuri românești:

53-55 cu figuri mașcate geometric. Basarabia și Podolia.

56 — cu cruci compuse, România și Galiția.

57 — cu multe elemente geometrice.

58-59. Lăicere. Podolia și Basarabia.

79. — Chilim din Volinia, unde se vede influența românească.

E de notat că Transnistriana merge împreună cu Basarabia.

În total au fost expuse 95 de chilimuri (p. 16), care au atras atenția specialiștilor din întreaga unire a Sovietelor.

În text, ni se dau șase fotografii, printre care cele românești nu lipsesc.

N. Smochină.

Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Terii-Românești, volumul VII, Acte și scrisori (1602-1606)*, București 1934.

Volumul nou al lui Veress e publicat mai cu atenție.

Iscălitura lui Nicolae-Vodă, ca „Nicolaus Petrasco Waiuoda“, pare a fi de mîna lui. Pecetea poartă în jurul stemei cu vulturul, sprijinită de doi lei, inscripția: „Nicolavs Petrascvv Waivoda“.

Cuprinde multe lucruri noi. Socoteala cheltuielilor la Viena cu Mihai Viteazul (no. 1), pensia lui Dionisie Rali (n-le 24, 61, 63, 92, 93, 103, 108), planul de năvălire în Moldova a lui Marcu-Vodă (1602) (p. 11), scrisoarea lui „Teofil Grecul“ (n-le 10, 13, 16), plata lui Petru Armeanul (n-rele 11, 15, 18, 56, 113-4), scrisoarea lui Ștroe Buzescu, „sol al lui Radu Voevod Moldoveanul“ (*sic*) (n-le 20, 36), Arbanășii (*Orbanienses*) lui Mihai (dar n'au a face cu Bulgării strămutați în șesul muntean) (no. 21), nobilitarea lui Dumitru „Nicati“ (Nicachi) Grecul (no. 22; v. mai departe), privilegiul pentru Lugojanul Ioan Brancovici (cu pomenirea familiilor Bobora, Puica, Maciova (no. 23), scrisoarea din 26 April 1602, pentru Marcu, a lui Radu Șerban (no. 25) (de remarcat: „si Transalpinæ Moldaviæ que regnum fuerit coniunctum, in expeditionibus adversus hostes multo promptiores et alacriores esse poterimus“), petiția boierilor moldoveni, Andonie Vornic, Teodor pîrcălab, Avram căpitan, Dobrin, armaș, „Praesina“ staroste, Pavel Păharnic (no. 26; cf. no. 43), un act pentru Doamna Zamfira, măritată cu Balintitt (no. 27) (*fiica ei cu acesta, Eva*; se cuvenia o trimetere la ce privește pe această interesantă femeie, de care ne-am ocupat de curînd), plată către Carlo Magno (no. 32), recomandarea de arhiducele Matthias a lui Marcu (no. 34; nici actul nu vorbește de Petru Șchiopul; e o confusie de țară), cererea, dar după un zvon, a lui Nicolae-Vodă în Moldova (no. 37), ajutoare pentru Radu Șerban (no. 41), o scrisoare a lui Ioan Potocki (no. 44; cf. no. 46: Ieremia e „încăpățînat, zgîrcit, care judecă toate lucrurile după capul lui“), o scrisoare a lui Csáky către Ieremia (no. 49), scrisoarea lui Damian Vistierul (no. 58), despre atitudinea lui Basta față de familia lui Mihai (no. 59), scrisoarea lui Marcu, 16 Novembre 1602 (no. 74. Nu poate fi scrisă de el ungurește), o pîră a lui Paul Niary contra lui Radu (no. 75; ar promite Turcilor 70.000 de galbeni pe an; se laudă că trimesese și scrisorile lui Mihai către Andrei Báthory), scrisoarea lui Ieremia către Leon

Sapieha (no. 76), știri moldovene (no. 80), daruri lui Ağa Leca (n-le 81, 97, 109-10), o scrisoare a lui Nicolae Petrașcu (no. 82), știri despre expediția peste Dunăre a lui Radu Șerban (mai ales n-le 104-5), scrisoarea lui Ieremia către Bistrițeni (li mulțamește pentru felicitări cu prilejul nunții, la 1603, a uncea din fiicile sale, p. 132). Noi știri despre Leca „Arbănașul“ (no. 120; cf. și n-le 138, 142, 156-8, 161, 168, 175-6, 178). Foarte interesantă intenția, la 1603, a Paleologului Dionisie Rali de a merge la Moscova (no. 131; cf. no. 174: se întoarce în Octombrie cu oferta lui Boris Gudunov de a ajuta contra Turcilor și de a da un milion în aur, dacă Împăratul îi acordă titlul de rege; Dionisie refuză o nouă misiune; no. 208. Arestarea lui, care negociase și o căsătorie a arhiduceului Maximilian cu fata lui Boris; no. 214). Pensia atribuită la 1603 lui Nicolae-Vodă Petrașcu (no. 135; v. și no. 137). Un „Gheorghe Duca, Armean“, fost în serviciul lui Mihai (p. 159, no. 138). Solii lui Radu Șerban pentru biruință și cererile lui (n-le 139-40): sînt Nica și Aloisie Radobratî (înainte, Radu Buzescu, Leca și Petru Armeanul; patru boieri i-au fost tăiați de mercenarii neplătiți; a trebuit să se împrumute de la boierime și negustori; a lăsat țara lui Preda Buzescu; Simion-Vodă și Turcii întră în țară; garnisonc la Brăila, Hirșova, Silistra, Turtucaia — *scris românește*: „Turtukayam“, Siștov — „Fistolon“ —, Nicopol, Rahova, Vidin, Florentin, Radovan; cerere de adăpost la Făgăraș, în Chioar, în Silesia sau Boemia, ca Mihai; să i se supuie Secuiei, cari țin cu el; să fie ajutat a ridica o cetate; să se oprească, prin regele Poloniei, Ieremia; adunarea Tatarilor fratelui Hanului în Dobrogea — românește: „Dobrochian“); o scrisoare a lui Radu Buzescu pentru negustorul Gheorghe Nicachi, no. 141; un Dimitrie Nicachi, no. 167). O scrisoare a lui Radibratî (no. 147: tot așa se vorbește de potolirea soldaților, și cu haine ce li se dau; importanța pentru atac a înghețului Dunării; cf. alta, no. 152; pentru Radibratî și no. 209). Boala lui Radu-Vodă, despre care se crede că e otrăvit (no. 148; cf. no. 151). Scrisoare a lui Petru Armeanul (no. 149; cf. n-le 150, 169-70). Solia din Novembre a lui Preda cu alți treisprezece la Împăratul (n-le 154, 162). Diploma de nobil a lui Nica Vistierul (no. 160). Un fiu al lui Radu-Vodă cu dînsul în Brașov (no. 163). Solie a lui Ieremia la Basta, în Decembrie (no. 166; cf., pentru afacerile Moldovei, no. 172; regele Poloniei interzice lui Ieremia să atace pe Radu). Zestrea lui

Nicolae Petraşcu (no. 173). O ştire din Constantinopol arată că după cererea lui Ieremia s'a aruncat în temniţă la Galipoli „fiul lui Iancu sau al lui Mihnea“ (Bogdan Sasul) (no. 180). Haiduci rebeliucid pe Lazăr Raţ, curier al lui Radu (no. 183). Cerere, la 12 Iulie 1604, din Tirgovişte a lui Radu : să i se dea adăpost în Chioar, căci Banatul Craiovei e prădat de Tataři și nu mai poate sta în țară, unde se răscoală soldații (no. 186) : „dacă se va pierde țara, din cauza Măriei Sale Împăratul se pierde, nevăzînd noi nici muniții, nici bani“ : Attilio Vimercati dă o grozavă descriere a situației (no. 188) : Banul cearcă a opri pe Tataři, „întrași prin șapte locuri“ ; mercenarii îl părăsesc, boieri sînt „uciși sau prinși“ ; el fuge într'o pădure ; țeranii nu pot culege grîul, căci li prind Tatařii. Nici cu Domnul nu vreau să meargă lefegiii, gata să-l prade, ca în Ardeal. *Ieremia oferă pace ; hoși din Ardealucid la moșie în munți pe Radu Florescul Clucerul ; Radu-Vodă e gata de plecare.* Acesta însuși scrie, din Tirgovişte, la 26 Iulie (no. 189) : Craiova e arsă, ai lui Mîrza, neplătiți, au fugit în Moldova ; cere, desperat, ajutor, cu Secuții, Gheorghe Raț, fiind gata atunci a trece Dunărea ; „ajutor, ajutor, pentru iubirea măruntaielor lui Isus Hristos, muniții, bani, bani, că de la țerani nu-i putem avea“. Mingierii vane de la Imperiali (no. 190) : mențiunea lui Pană¹, care, se știe, a ucis pe Moise Székely, Krauseneck va pedepsi pe Secuții cari l-au ofensat pe Radu. Scrisoarea, de cea mai mare importanță, a lui Radibrati și Petru Armeanul către Împărat (no. 191). Ei cer un comandant, cu 400 arcebusieri, „de care Radu-Vodă să aibă respect, și boierii și soldații, frică“, Radu dînd din umeri „la plîngerile săracilor ; acel trimes ar revedea și Vistieria, ca să iasă lefii din țară chiar ; banii dați Vistierului Nica să se plătească în prezența unui om împărătesc, ca să se vadă de unde vin. Să se facă daruri la acești boieri : Stoica, Preda Buzescu, Radu Florescu, Vornicul Dumitru, Logofătul Miroslav, Vornicul Cernica, Radu Postelnicul, Raț, Leça, Logofătul Bărcan, Mîrza „Moldoveanul“, Ionașcu căpitanul moldovean Vinčențiu Borbély, „căpitan al cavaleriei din Ungaria-de-Sus“. Nouă scrisoare a lui Krauseneck (no. 217). O a treia (no. 193) : *i se dă voie lui Radu să primească steagul de la Sultan.* Gheorghe

¹ La p. 217 i se zice „Panna Pangill“. Și într'o scrisoare a lui Radu (no. 204).

Raț capătă ordin să treacă în Muntenia cu 2.000 de Secui și cu Avram Horváth (no. 194; cf. n-le 196, 197, 202). Radu scrie la Sibiiu, pentru niște hoții în munte, din Tirgoviște, la 31 August (no. 198). La 25 Septembrie el așteaptă încă pe cei 2.000 de mai sus (no. 203). La 2 Octombrie el scrie lui Pană că Oltenii au bătut pe Tatars la Turnu și au ars Siștovul, dar alții sint la Brăila (no. 204): el e pe malul Dimboviței în tabără. Intervenție a noului stăpîn al Ardealului, Ștefan Bocskai, pentru ca Radu să fie înlocuit prin Simion (no. 213). Radu caută a-l cîștiga (no. 217). Cereri ale lui Nicolae-Vodă Petrașcu (n-le 215-6, 219). Regele Poloniei se întereesează de moștenirea lui Ieremia-Vodă în folosul lui Simion (no. 218). Privilegiu ardelean pentru un Cosma Deliul; avere luată de la Marcu-Vodă (no. 221). Se vede Sadeler zugrăvind, ca „scultor di Sua Maestă“, un blason imperial cu Sigismund Báthory ca rob legat și ingenunchiat al lui Rudolf (p. 253); se cunoaște portretul lui Mihai Viteazul de același „sculptor“. Scrisori din 12 și 16 Novembre ale lui Ieremia Movilă către dregători ardeleni (n-le 223 și 224). O scrisoare a Hanului, plîngîndu-se de regele Poloniei (no. 226). Solie la Radu Șerban a lui Radibrat și Petru Armeanul (no. 227). Legături ale lui Ieremia Movilă cu Papa (no. 228). O nouă scrisoare a lui Nicolae Petrașcu (no. 229; satisfacerea lui, no. 240). Scrisoare din 7 April 1606 a lui Radu Șerban pentru trimesul său la dieta ardeleană (no. 232). *Pictorul italian Nicolae din Cluj la Radu* (no. 234). O prădară a lui Petru Armeanul (no. 235). Solie moldovenească și munteană în Ardeal pentru afaceri de hotar (no. 236; cf. și no. 237), cu Cristea Vornicul (n-le 238-9, 241-4, 246-7, 251-3). Solie a lui Petru Napoly, secretarul ungur al lui Ieremia-Vodă (no. 245; trece și la Simion; n-le 258, 269). Episcop grec de la Șah trece prin Moldova (no. 250). Negustorul Armean Zeric prădat la Oituz (no. 251). Radu-Vodă cere, la 23 Iulie, un șoim din Ardeal (pentru tribut de sigur) (no. 253). Alte scrisori, la 25 și 28 Iulie, 10, 20, 28-9 Septembrie, tot din Tirgoviște (n-le 254-5, 260-3; cf. n-le 264-5). *Planul lui de a lua Ardealul lui Bocskai* (no. 257). Numirea de Sultan a lui Simion-Vodă (no. 259: se dase steagul micului Constantin, dar boierii schimbaseră lucrul; *Polonii pretindeau că regele are dreptul de-a alege*). Nume țerănești (no. 265): unele rău înțelese sau lăsate în forma maghiară. Solie a lui Radu Șerban la Bocskai

(no. 267). Scrisoare a Vistierului moldovean Boul (no. 268); a lui Simion Movilă, cu mențiunea „blăstămatului“ de Gheorghe Raț (no. 269).

Între ce se putea lăsa la o parte sau resuma: actele privitoare la persoana și moștenirea lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul; resumatul l-am dat în vol. XI din colecția Hurmuzaki: ajungea, poate chiar prisosia. Tot așa diplome de nobleță ardeleană, ca aceia de la no. 3, chiar privilegii ca al Beiușului, no. 71, al lui Mihai Neagu (no. 29), al lui Gheorghe Pitar „alias Barchun“ (no. 31), al lui Nicolae Iuga, al unui Szegedi (n-le 38, 39), al lui Francisc Pop (no. 225), procesul lui Aldea Bica (no. 233).

Rapoartele nunții lui Spinello și ale ambasadorului venețian aduc numai unele ori și ele câte ceva nou.

Greșeli de lectură: p. 9, no. 5: „a praemissa tempore“, „al rimetterlo“ (no. 12), probabil și „come li ordini“ (no. 16), „huncusque“ (no. 21), „connitis viribus“ pentru „coniunctis“ (p. 28), „Sacrae Caesarei“ (*ibid.*), „intimarent et declararent“ pentru „intimarunt et declararunt“ (*ibid.*), „tutetur“ pentru „tuetur“, „praesidium“ pentru „praesidio“ (*ibid.*), „ratenne“ pentru „tratenne“ (no. 59), „zue schreiben“ pentru „Zueschreiben“ (no. 66), „misero“ pentru „misero“ (p. 80), „saitta“ (*ibid.*), „condutta“ pentru „condutto“ (no. 68), „marita“ pentru „maritata“ (p. 108), „sefert“ pentru „refert“ (no. 112), „repertorum“ în loc de „reperturum“ (p. 133), „secum antea expediti scivere“ e de sigur greșit (*ibid.*, și alte părți de acolo), „piae sanctaeque“ pentru „pie sancteque“ (*ibid.*), „pro futura“ pentru „profutura“ (*ibid.*), „et enim“ pentru „etenim“ (*ibid.*), „Tartarumque“ pentru „Tartarorumque“ (p. 134), „communitate“ pentru „communitati“ (*ibid.*), „quo minus“ pentru „quominus“ (*ibid.*), „interventionem“ pentru „internecionem“ (*ibid.*), „derelictis“ pentru „derelicti“, „vindicimus“ pentru „vindicemus“, „eum“ pentru „cum“, „fori“ pentru „fore“, „postulit“ pentru „postulet“, „festis“ pentru „pestis“; nici „divergata“ nici „ad cineris redacta“ nu sînt admisibile (*ibid.*), cum nici „obsideri“ și „deveni“ „remetiri“ (p. 135): nu se poate ca același om să scrie pe alături elegant și să alunece în astfel de greșeli. „Hersochter“ (p. 145, nota 3) n'are sens. Și n-l 129 are o sumă de pasagii pe care și editorul le recunoaște neinteligibile. Îndreptările textului italian de la n-le 143, 144 sînt neadmisibile; ele puteau fi puse numai în note. „Loro sono grandissimo stecho“,

la p. 171, no. 147, nu cerea intercalarea lui „con“. Nu trebuia literă mare la „havendo cavato i Turchi la Maschara“, ceia ce înseamnă numai: „scoțînd Turcii masca“ (p. 211, no. 189). „Profligat“ e pentru „profliget“ (no. 190). Nu se poate „sub reditum“ (*ibid.*). Nu „indies“ ci „in dies“ (*ibid.*).

Doritor de a „îndrepta greșeli“, la pagina 109, d. Veress mă află „greșit“ la pagina 358 din Hurmuzaki, XI, cu un act din 1603, pe care l-aș fi pus „supt anul 1602“. De fapt la mine e 1603, iar pagina nu e 358, ci 558, și nu în text, ci în notă, Cam așa sînt mai totdeauna cei cu „greșelile“... Ca să se vadă cu cîtă ușurință se procedează în această pretențioasă vînătoare de „greșeli“ poate rămînea clasic cazul n-lui 219 din acest volum la capătul căruia d. Veress afirmă că o copie a acestui act „cu data greșită de 1602 [se află] în Revista istorică, vol. VI, p. 248“ observîndu-se că data e imposibilă pentru că „Petrașcu se afla atunci în Ardeal și nici vorbă nu era încă de această transacție cu dînsul“. S'ar crede că eu am cetit sau propus greșit data. Ce se întîmplă însă? Acolo e *altă* scrisoare, în care Nicolae-Vodă Petrașcu cere 15.000 de taleri după sinete pe care le posedă, cu totul altceva decît cererea ajutorului de 5.000 de taleri din 1605. Data, cu adausul: Pojon, e *in copia contemporană*, nu de la mine. Și, al treilea, eu n'am niciun amestec în copia copiei, despre care spun că mi-a fost dată, *talis, qualis*, de d. Iulian Marțian. Cine „greșește“ deci?

Din insuficienta inițiere în istoria timpului vine traducerea „pașa-Vizir“ (p. 11), de fapt „Marele Vizir“. „Fiul lui Iancu-Vodă“ e Bogdan, care *s'a făcut* a fi Ștefan Surdul (no. 53). Tecuciu pare curios pentru o luptă a lui Simion Movilă cu Radu Șerban (p. 71). Sensul n-lui 70 e total neînțeles: nu e vorba de „cumnatul lui Simion-Vodă“, ci al Hanului („il Tartaro“), și nu de „un Strozza“, ci de Stroe Buzescul („Stroiță“), (raportul confundă cu Strozzi, făcîndu-l „Florentin“). Nu e „Doamna Dolcha“, ci e Irina *doica*, fiitoarea lui Petru Șchiopul (p. 101, no. 84). Nu e „Aslan Cămăraș“, ci fiul lui Gheorghe Cămărașul (no. 87, titlu). Nu înțeleg echivalența: „Dampierre“ „d'Empier“. „Comoroiacensi“ e Cămăraș (no. 141). „Scrivano“ (no. 148), sărit în tablă, e un cunoscut rebel din Asia Mică (v. a mea *Gesch. des osmanischen Reiches*, IV). La p. 216 Stoica e unul, Radu Florescu altul; trebuia punctat așa ca să iasă: Vornicul Dumitru, Logofătul Miroslav. „Fistok“ e

Siștov (no. 204): editorul o arătase doar mai înainte. „Seferga“ Tatarul n'are sens: trebuie Sefer-Aga, foarte cunoscut (p. 261, no. 226). Radibrati e cînd Alovigi (n-le 147, 152, etc.), cînd Aloiso (no. 227; cetește: Aloisio).

Ca formă, nu se poate încetățeni „plicatură“ (p. 7, no. 3). Mai semnalăm: „Aga al lenicerilor“ (p. 11), *trecătoare* strîmte“ (p. 55), „*loc* cel mai bun“ (*ibid.*), „sentenționat“ (p. 61), „la amîndoi hospodari“ (p. 63), „sîrman“ (p. 129, no. 110), „slujbilor“ (p. 140, no. 121). La p. 155, nota 2, s'a strecurat o notă italiană, cu nume de localitate maghiar, a autorului însuși. „Archibusieri“ nu e „armași“ (p. 215). Se zice, „pocloane“, nu „poclonuri“ (p. 260). Nu „preliminări“ (p. 264, note 1), ci „preliminarii“. „Mașa“ pentru „copie“ (p. 281, no. 243) nu se întrebuițează „Camică“ nu e românesc (no. 264: pentru *καμουχά*, camocatt). „Dolman“ se traduce prin „dulamă“. Nu se poate „basmale de vâl“, nici „turchiz“ (turcoasă, *turquoise*).

N. Iorga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CRONICA

În *Revista de pedagogie*, IV, I-II, păr. S. Reli presintă activitatea profesorului bucovinean mutat la Iași Vladimir Suhopan. Fost candidat de episcop, el fusese înlăturat de Evghenie Hacman, învingător, și aceasta cu toate protestările fruntașilor Romînimii din provincie.

*

În *Revista societății Tinerimea Romînă*, LII, 7, d. Damian Bogdan tratează despre cancelaria slavă a lui Mircea I-iu: e un catalog critic foarte îngrijit.

*

În publicația „Casei Luminii din Mehedinți“ prin d. A. Bărcăcilă, *Cinsprezece ani de activitate culturală* (1919-1934), sînt și resumatele citorva conferințe istorice.

*

De deosebită importanță e cercetarea d-lui Mihail Gr. Romașcanu, *Tesaurul romîn de la Moscova* (București 1934).

O bogată bibliografie e întrebuițată, și alături de urmărirea scopului său autorul dă adevărate pagini de istorie cu amănunte.

Se aduc înainte întemeiatele obiecții ale bătrînului Blank, care voia tesaurul la Londra, la Cristiania ori și în Rusia, dar cerea garanția capitalului engles (p. 9, nota 1). În Novembre 1917 Guvernul român făcea silinți desperate pentru transportul în America, dar guvernatorul Băncii Naționale, Bibicescu, cerea și el neapărat o garanție, a Aliaților, cari nu credeau că o pot da (pp. 49-52). În Februar 1918 Aliații ni garantau 310 milioane aur (p. 55). Se întrebuițează forma cedării către ei pentru datorii (p. 59). Dar Sovietele „confiscă” Tesaurul și vreau să-l dea improvisației românești a fostului archivist la Academie, Pescaru. Supt pretext că se ridică de la Moscova lăzi ale Sovietelor, s'au furat opt care cuprîndeau hîrtii de bancă românești. „Pacea” cu Sovietele recunoștea existența Tesaurului. Cu toate vicisitudinile prin care a trecut Moscova, el era acolo în momentul ruperii oricărei legături a noastre cu Rusia sovietică, în vara anului 1918 (p. 64). Numai în 1921 Sovietele au plătit cu aurul nostru (p. 65 și nota 1). Autorul socoate că măcar ce nu era în metal prețios e încă la Moscova (p. 65). Cum a crezut orice om cuminte, ce s'a repatriat după afirmația unei vestite cărți a d-lui George Hill, actor al faptelor de care vorbește, a fost numai hîrtii de bancă (v. p. 73 și urm.).

*

Note de preistorie de d. D. Berciu, în *Materiale pentru preistoria Olteniei*, II, *Civilizația de tip Gîlina III* (Craiova 1934) („nu de tell sau movilă, ci cea de terasă, în apropierea imediată a apelor“).

*

În *L'Europa Orientale*, XIV, III-IV, pe lîngă urmarea studiului, important, al d-rei E. Skrzynskadespre Caffa (v. darea de samă din *Revue historique du Sud-Est européen* în acest an), al d-rei Anna Maria Colombo despre Caragiale.

*

În *Revista Fundațiilor Regale*, 1-iu Maiu, urmarea notelor lui Grigore Lăcusteanu (1848; I. Brătianu e „Iancu Brătianu, un ciociu din cei răsculați”, p. 312; „un vagabond anume Cesar Boliac”, p. 312; „mîna de vagabonzi și străini”, „guvernul ștreaștilor”, p. 310). D. Z. Piclișanu despre Memorand. D. Ciorănescu cercetează legenda solilor poloni cari lasă la Constantinopol să cadă potcoavele de argint ale cailor.

*

Cind, în *Revista Fundațiilor Regale*, se continuă cu memoriile lui Lăcusteanu, trebuie să se vadă cum aranjează acest gură-rea și pe N. Mavros, un om așa de respectabil (pp. 61-2). Se povestește moartea prin accident a lui Vilară, ginerele lui Vodă Știrbei și decorarea cu ordine turcești (pp. 65-6). Ce disciplină era într'o armată în care un ofițer neînaintat putea zvirli sabia în fața frontului, p. 67.

*

În n-le de 1-iu Iunie și 1-iu Iulie 1934, se isprăvesc Memoriile colonelului Lăcusteanu (note despre Școala Militară). De observat, ca limbă: „nu i se întâmplă“ (bani cuiva; p. 80). De d. N. Petrescu un studiu despre „instituția Cabinetului în Anglia“.

*

În *Analele Brăilei*, VI, 1, se reproduce o veche conferință a lui N. Iorga despre trecutul Brăilei. D. Mih. Popescu dă documente inedite despre dărîmarea vechii cetăți turcești. Note despre școala bulgărească de acolo. D. S. Semilian semnalează ziarul *Moș Ion* al lui G. Baranzi (1866-8) și altul, *Lupta Națională*, din 1893-5.

*

În *Țara Bîrsei* pe 1934, n-1 4, d. Em. C. Lăzărescu dă un model de analiză diplomatică analizînd actele privitoare la Cavalerii Teutoni în Țara Bîrsei, a căror autenticitate a fost tăgăduită de d. Iosif Șchiopul. E imposibil să se presinte o argumentație de mai strînsă logică. Note despre anul 1848 în Secuime de d. Alexandru Ceușianu. D. A. A. Mureșianu mintuie partea întăiu din a sa „Ilusie dacică“, unde e atîta informație și atîta talent pentru o țesă a cării enunțare singură ajunge ca să se vadă că nu poate fi susținută. D. Norbert Jokl publică o scrisoare latină și una românească de la Constantin-Vodă Brîncoveanu.

*

În *Gazeta Cărților*, I, biografia și portretul lui Zaharia Carcalechi.

*

D. Ioan C. Filitti are toată dreptatea cînd afirmă, în *Adevărul* de la 27 Iunie, că Ion Brătianu a fost contra improprietării lui Cuza-Vodă și chiar contra presintării în acel moment a problemei.

*

În *Confederazione Europea* a d-lui Antonino d'Alia, Roma (1934), se vor găsi idei originale cu privire la o împărțire modernă a continentelor, la rolul actual al raselor umane, la proporția de influență între Europa, Eurasia și Asia propriu-zisă. Observații de amănunt juste despre valoarea intrinsecă a Chinezilor (p. 31), despre avântul iapones (p. 32), despre „sinuciderea“ Australiei, care poate hrăni 120 de milioane și are abia 6.550.000, dintre cari abia 50.000 autohtoni (și 100.000 de rasă galbenă), despre legătura lumii oceaniene cu Asia, nu cu America. În Europa, d. d'Alia vede două părți de Rusie și una de Occident. Ea conține un „continentalism“ inconsistent și amenințat. Se cercetează pe rînd „crisele“ de care ea suferă (și „amazonisarea și garçonisarea femeilor“, „femeia care se masculinisează și bărbatul care se feminisează“; lista păcatelor e în adevăr lungă; „sfîrșitul cu generația noastră al adevăratei Renașteri“). Un întreg capitol tratează despre proiectele de confederație europeană. Urmează ideologia specială a autorului în ce privește statutul „confederației“. Se arată și ce ar fi de făcut în cadrul închipuit.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Arhivele Olteniei*, Ianuar-Iunie 1934, un adîncit studiu, cu rezultate nouă, al d-lui Ilie Minea despre „începuturile Marii Băni de Craiova“. De d. Ion Donat altul despre „județul de Baltă și Banatul Severinului“ (se vede lupta între județele de văi: Motru, Jaleș, Gilort, Jiu, Dunăre, și cele de cetăți: Mehedinți, de persoane: Vlcea, Romanați. Multe lucruri încep astfel a se lămuri prin articole de admirabilă răbdare a acestor două). D. Dan C. Smîntînescu învie figura profesorului Străjanu (se caută și începuturile lui la *Familia* din Oradea; bună bibliografie). Tot d. I. Donat caută originea figurii „Banului Mărăcine“. Se continuă studiul d-lui Ilie Chiriță despre „boierii Brincoveni“. De d. Barbu Theodorescu bibliografia scriselor despre Oltenia ale lui N. Iorga. Un proces supt episcopul Filaret, de d. Nicolae-Anastase Gheorghiu. O contribuție arheologică de d. Al. Bărcăcilă și un excelent studiu despre podul de la Celeiu de d. D. Tudor. Documente mai nouă. O scrisoare a lui Grigore Alexandrescu și una a lui Ion Ghica.

*

Obiecții de d. Ștefan Besdechi asupra socotelilor d-lui Em. Pănaiteșcu cu privire la numărul celor mai vechi strămoși ai noștri,

în broșura *Cîteva considerații asupra studiului d-lui Em. Pannaitescu: „Numărul Geților și al Dacilor“* (Cluj 1934). D-sa arată că e vorba în Strabon de 200.000 de soldați pentru toată Tracia (sud-dunăreană). A daug că toate cifrele despre oștiri în izvoarele vechi sint de imaginație și nu pot fi un punct de plecare. Tonul e cel obișnuit de o vreme în discuțiile științifice. Lumea a devenit foarte nervoasă...

*

În studiul despre Gașpar Gratiani al d-lui Mesrobeanu (*Diplomatarium italicum* al Școlii din Roma, III) se vede că „domnișorul“ ridicat la Orheiu contra Croatului se zicea „fiu al lui Aron-Vodă“ (p. 149). Ceva mai jos, că Radu Șerban exilat, era „Mare Cruce al Ordinului Mintuitorului“ (*ibid.*). Volumul cuprinde o Viață a lui Despot, publicată de d. Constantin Radu, cercetări, de dd. Ion Moga și Anton Mesrobeanu asupra împrejurărilor din țerile noastre la începutul veacului al XVIII-lea, o istorie a lui Tudor Vladimirescu, de episcopul catolic Molajaoni, găsită de d. D. Găzdaru.

BCU Cluj / Centrul * University Library Cluj

În *Hotarul* din Arad, I, 12, d. Isaia Tolan încearcă sugestii pentru rolul Romînilor în organizarea bisericească mai veche a Ungariei.

*

În *Cuget Clar*, VIII, 5-8, se traduce articolul d-lui A. Olesnicki, apărut în revista rusească de la Scoplie, în care se presintă rolul „Rușilor“ în lupta cu Balibeg Malcocioglu. E un text turcesc contemporan și studiul cercetătorului rus. — Tot acolo traducerea unei note a d-lui Antonino Rusconi despre săpături, fără rezultat, la mormintul de la Bolzano al lui Petru-Vodă Șchiopul.

*

În excelentul *Bulletin linguistique* al d-lui A. Rosetti (II, 1934), d. A. Graur afirmă că „nu puteau fi negustori de ceapă în vremea invasiilor barbarilor“ (p. 19)... O largă toleranță deschide poarta revistei d-lui Trembl, obișnuitul insultător al nostru (articol, altfel perfect informat, despre o chestie de accent la elementele ce am luat de la Unguri). Lucruri nouă despre Țigani, de d. A. Graur (încă odată se arată lipsa de valoare a cărții d-lui Pop Șerboianu). Bădăran, baftă, baros, bengă, Bulichi, candriu, bulean-dră, calău, chichirez, cioară(?), cioflingar sînt țigănești (nu și danciu, evident de la Dan); apoi diblă, a ciordi, lovèle, modoran, poate naiba, ticălos(?).

*

În *Cuvinte și obiceiuri* („Anuarul Arhivei de Folklor“, II), d. N. Drăganu observă că în Anonymus pentru regiunea Zemplinului se întrebuița cuvîntul neo-roman, romanic, *duca* („duca vocabatur in lingua eorum; c. 13“) pentru șef, duce. Tot acolo, interpretarea obișnuită a „păstorilor Romînilor“. E interesantă și păstrarea cuvîntului *cnez* în vechiul înțeles de „duce“ (c. 44). Se caută transmisiunea acestor rosturi în obiceiul „craului nou“, „crăișorului“ care se mai alege de țerani pentru judecata „bricelatului“ („vergel“ și „bricel“ au, evident, același sens, cu toată originea deosebită). Autorul a mai găsit în comitatul Lipto mai târziu șef de păstori intitulăți „regi“, pe cari-i pune bucuros lingă „regii“ lui Anonymus, dar nu vedem legătura. O influență a „frățiilor“ săsești asupra așezămintelor Romînilor din Ardeal cu greu s'ar putea admite. Se semnalează cuvîntul „îndires“ și strigătul „alimori“ (grec μωρῆ) devenit „aure-mature“. „Mătuțele“, „mătcălaul“ lor (*matkaló*, logodnă) „vărnicile“ sînt, firește, altceva. La Junii din Brașov legătura cu biserica se putea face și fără influența Sașilor; și caracterul religios al călușarilor, cari se întîmpină unde nu e contactul cu Sașii (d. Drăganu se ocupă și de dinșii, relevînd valoarea șefilor: vătăfi, primichiri, stareți; primele nume sînt luate, de sigur, din vechiul vocabulariu militar). Interesantă derivarea „brezaei“ și „turcei“ (măști cu chip de vită, de taur). Se arată că „ghiduș“ înseamnă „omul cu capra“.

*

După scrisori inedite ale lui Jean de Monteuil și Nicolas de Clamanges, d. A. Coville presintă pe doi din reprezentanții începutului de humanism care se observă în Franța la sfîrșitul secolului al XIV-lea, Gontier și Pierre Col, *Gontier et Pierre Col et l'humanisme en France au temps de Charles VI*, Paris 1934). De origine italiană, cei doi frați sînt din orașul Sens. Gontier face studii de drept la Orléans, ajungînd secretar al ducelui de Berri și întrebuițat în cancelaria regală, ca notar (1380), apoi secretar tesaurariu. Joacă și un rol politic, pe care-l găsim în Jurnalul lui frances, și e ucis în Iunie 1418. Asupra vieții de familie interesante note pe paginile 63-5. I se arată legăturile cu alți humaniști, p. 72 și urm. Unul, Jean de Montreuil, a scris și un pamflet contra Împărătesei lui Sigismund (p. 80 și nota 3, p. 136 nota 2). Mult superior e Nicolas de Clamanges (Clémengis). Literatura latină pe care o cetiau, p. 73 și mai ales pp. 102-3,

105 și urm., 121 și urm., 140 și urm. Un capitol arată legăturile cu Italienii la Avignon, p. 140 și urm. Se vede un Moccia puind pe Latini de-asupra Grecilor (p. 176).

Pierre Col a fost și în Orient, până în Egipt (p. 188 și urm.). Sînt și pagini noi despre Cristina de Pisan (p. 200 și urm.).

*

În *Arhivele Basarabiei*, VI, 1, acte din Archiva Senatorilor. D. Victor Tufescu încearcă a face harta ținuturilor de răzeși în vechea Moldovă (pe alocuri, ca în jurul Birladului, „peste 600 de sate“). Se combate, cu argumente geografice biruitoare, teoria retragerii în munți (pp. 31-2). „Nu numai ulucul subcarpatic, ci întreaga Moldovă împădurită era împinzită cu sate, încă înainte de descălecat“ (p. 32). D. Bezveconni continuă studiul său despre Sturzeștii în Basarabia. Alexandru de Stourdză, după biograful său rus, „doria să vadă Moldovlahia ca o împărăție deosebită împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania“ (p. 49). Se promite o lucrare mai întinsă. Diverse note de preistorie. Documente din secolele XVII-VIII: „se spune, p. 91, no. XXXV“ că mănăstirea de călugărițe de la Vinători (Neamț) e o fundație a lui Ieremia Movilă. Despre profesorul grec Gobdelas, p. 99. Pentru refacerea mănăstirii Suruceni, pp. 101-2.

*

La cartea lui F. Haverfield despre „romanisarea Britaniei“ și a lui L. C. West „Britania romană, obiectele de schimb“, se adaugă azi a lui Collingwood, „Britania Romană“ (Oxford 1932). Un critic, în *Rivista istorica italiana*, ult. număr, pune alături *La Bretagne romaine* a lui Sagot. Acolo se citează și *Researches in Manicheism* ale lui A. W. Williams Jackson, New-York, Columbia University.

*

În *Anuarul Arhivei de folklor*, II, d. Ion Breazu arată interesul lui Michelet pentru folklorul nostru. Îl vedem cerînd în 1851 material de la C. A. Rosetti, cu privire la Dunăre, dar acesta nu-l află și explică lipsa acestei poezii populare prin retragerea în munți. Pentru rest, se informează de la Gérardo și de la D. Brătianu. Mai departe, Rosetti culege pentru Michelet din lucrurile aranjate de Alecsandri cu „Miorița“ cu tot. E vorba apoi și de șerpele casei, „Mihu Copilul“, ca reprezentant al luptei naționale cu Ungurii.

*

În *Tara Birsei*, VI, 3, d. Candid Muşlea îşi mîntuie studiul despre protopopul Haines. D. Norbert Salmen dă la lumină cîteva interesante scrisori româneşti din Biblioteca Liceului săsesc din Braşov (una de la Gheorghe Păharnicul, fratele lui Vasile Lupu: comandă de carătă; privilegiu al lui Constantin Brîncoveanu pentru Stoica Postăvarul din Şchei, 1696). Acte din 1848.

*

D. P. P. Panaitescu dă în *An. Ac. Rom.*, XV, 2, ştiri necunoscute despre Ştefan-cel-Mare, cea mai importantă — şi cu adevărat o extraordinară descoperire — e scrisoarea dictată de Ştefan cel-Mare despre lupta de la Baia unui scrib care evident nu ştia latineşte. De aici şi greutăţile de traducere ale editorului: „Declinem„ (de fapt: declivem)“ frontis inclinationem“ înseamnă, pur şi simplu: „Închinînd închinarea frunţii“; *earum positio* e „starea“ nu soarta; „agebatur“ e „lucrat“, „petrecut“; „Plonynii“ e forma usitată de Poloni pentru Carpaţi, „iuxta montes“ nu e „în dreptul munţilor“ ci „de-a lungul munţilor“, „perniciendo“ e „prăpădind“; „iterum“ n'are sensul obişnuit de „iarăşi“, ci de „aşijderea“ (ca *item* pe care a vrut să-l scrie autorul), „etiam nos“ e „şi noi“, „precise“ e „drept“, nu „de-a dreptul“, „eodem crepusculo“ pare a fi „chiar în amurg“ (nu „asfinţit“, e o deosebire); ceva mai jos e *hic*, nu *sic* (deci „acolo“), „dignitarii“ trebuie să acopere noţiunea de „dregători“; Mateiaş ar fi murit „statim“ „pe loc“. „Et vestre gratie corona nihil advertit“ nu e „şi nimic nu ne va depărta de coroana Măriei Tale“, ci „şi Măria Ta n'ai băgat-o de loc în samă“. „De positione Theucrorum in qua status noster dependet cum dis et consistit“ n'aş traduce-o cu „împrejurările Turcilor, de care ţine şi soarta noastră“, ci „despre starea în care atîrnă şi se află ţara noastră cu dinşii“; „non fuit otiosa“ e „n'a avut răgaz“. În loc de „provisis“ e a se ceti „provisio“. Non teneat nos taliter“ e „să nu ne ţie așa cu vorba“, nu „să nu ne lase așa“. Indreptarea propusă de d. Prochaska, Jerzyk pentru „Henridyk“, de sigur un Henric, e greşită: Ştefan nu putea întreba la Gheorghe Podiebrad despre gândurile lui Mateiaş. „Confusio“ e „încurcătură“, nu „ruşine“. Cînd Ştefan spune că va putea plăti tributul după devastarea ungurească, nu e vorba de o legătură între tribut şi „regiunea Neamţului“ (p. 8).

Tot acolo d. Panaitescu presintă ştiri cu totul nouă, scoase din izvoare ruseşti, şi dintr'un inedit, despre căsătoria Elenei, fiica lui

Ștefan, cu Ivan, fiul Ivan al III-lea. Se dă pașaportul polon pentru mireasă (1482); a se ceti: „morandi“ pentru „morendi“. Partea din urmă, rău cetită (e de fapt „parochialein in Sczinziem“, nu face parte din pașaport, ci e o însemnare în registrul unde s'a copiat piesa).

O scrisoare polonă arată că la moartea lui Ștefan sosise trimisul Sultanului cu steagul pentru un nou Domn de la Poartă, contra lui Bogdan. Vestea de candidatura la tron a lui Arbure poate fi numai foarte cu greu luată în considerare. Tot pasagiul cu fuga în cetate a lui „Herborus“ e confus, greșit gramatical sau rău cetit de editorul polon.

D. Panaitescu dă și alte știri despre pribegii moldoveni în Polonia și „fiul lui Alexandru“, fiul lui Ilie cel tăiat, menționînd și un Evangheliariu, păstrat la Casa Ruteană din Liov, care se arată scris pentru cunoscutul mare negustor Logofătul Mihu și pentru frații lui Duma și Sica (e bine cetit? Și în loc de $\tau\alpha\lambda\tau\epsilon$, nu e $\tau\alpha\lambda\alpha$?) Se dau după publicația d-lui Papée, *Acta Alexandri*, și alte știri despre relațiile moldo-polone și polono-muntene.

Nu cred că se poate vorbi de „un proiect polon pentru unirea principatelor la moartea lui Ștefan-cel-Mare“ (p. 19): Radu-Vodă Munteanul ar fi pus în locul lui Bogdan un pribeg oarecare. Și în „recipere terram“ nu poate fi vorba de toată Moldova.

*

În *Biserica ortodoxă română*, Mart-April, cîteva pagini de p. I. Lupaș despre articolul d-lui Richard Huss privitor la episcopul bizantino-ungar Ieroteiu. Largă și frumoasă descriere de arhierul Tit Simedrea a Tetravangelului, aflător la Rilo în Bulgaria, al Vistierului moldovean Matiaș (inceputul secolului al XVI-lea). Foarte utilă deosebire de „Evanghelie“ (după pericope sau „zaceale“, și nu în ordine canonică, la noi de la 1682; Evanghelistariul e „indicele“ acesteia, la noi de la 1750). Biografia lui Matiaș e perfect reconstituită. Păr. I. D. Petrescu se ocupă de psaltichii din secolul al XVIII-lea. Cîteva însemnări pe cărți bisericești basarabene. Un „căpitan de la poarta Mitropolitului“ la 1807, p. 197. La 1825 cărți plătite cu „doi boi buni“, p. 200; altele cu „doi gioncani“, *ibid.* Nume de familie Triiței, p. 204. Despre daniile românești la Muntele Sinai, la recensii, pp. 236-7. Despre antimise românești la Bulgari, p. 245 (Varlaam Munteanul, Antonie de Rădăuți, Ioanichie de Roman, Chesarie și Filaret de Rîmnic, Costandie de Buzău).

*

În *Romania* pe Octombrie 1933, d. A. Coville prezintă pe poetul musicant Philippe de Vitri, episcop de Meaux, corespondent al lui Petrarca.

*

În *Raze de lumină*, VI, 1, note de d. Dionisie I. Udișteanu despre învățămîntul în mănăstiri în secolul al XIX-lea.

*

În *Viața Basarabiei*, III, 6, d. M. Ciachir prezintă obiceiuri ale Găgăuților. Din studiul d-lui Alex. Kidel despre deșteapta fată a lui Dimitrie Cantemir și a Doamnei Casandra († 11 Maiu 1713) Maria (născută la Iași, 29 April 1700, educație la Constantinopol și în Rusia, supt Anastase Condoidi și supt Ivan Ilinschi) e numai prima parte. Se acordă și aici încredere zvonurilor despre relațiile neîngăduite dintre Petru-cel-Mare și Maria (ea refuză cererea în căsătorie a lui Ioan Dolgoruchi; ar fi pierdut în 1722, copilul). Dar se spune neted că în Septembrie 1722 Dimitrie a scris Țarinei Ecaterina că „relațiile fiicei sale cu Petru au rămas pentru el necunoscute“ (p. 334). „Sînt presupuneri că Dimitrie Cantemir n'a știut adevăratul motiv al bolii Mariei“ (p. 335). El cade bolnav de tabes (*ibid.*). Îngropare la Sf. Nicolae din Moscova (p. 336). Mariei îi lăsase o parte din juvaie (*ibid.*).

*

În *Diin trecutul nostru*, 17-8, d. Gheorghe G. Bezveconni scrie despre legăturile moldovenești ale lui Pușchin, și cu familia Vartolomei. Și genealogii boierești (familiile Balș—Iordachi, care ținuse pe Ruxanda, sora lui Mihai Sturza, iea apoi pe Anica Filipescu, foasta prietenă a lui Miloradovici, p. 18 —, Brăiescu, Hasnaș, Herța, Stavilă). Se rectifică atribuția de d-na Dvoicenco lui C. Stamati a portretului lui Mihai Ralli (pp. 37-9). E curios cum se reproduce o scrisoare de injurii a fostului arhiepiscop basarabean Platon. Revista începe, de altfel, să apară și rusește.

*

În *Buletinul Institutului de filologie Română „Alexandru Philippide“*, d. N. Mihăescu se ocupă ca filolog de tratatul despre podagră al lui Rufus de Efes.

*

În *Blajul*, I, 6, note despre un Veniamin Fodor, misionar unit în Muntenia la 1826. Un act de la episcopul Bob.

*

În broșura d-lui Ionel I. Hurdubețu, *Contribuții la un istoric al comunei Proștea* (Agnita 1933) se vede cum Romîinii au făcut „Proștea“ din Villa Praepositi, dar și cum Sașii au găsit acolo un sat al vadului, „Prodnik“.

*

În *Anuarul* publicat de d. Horia Teculescu e vorba și de pedagogul I. Popescu, de istoricul I. Ursu, de Aron Pumnul, de fapt — p. 243 — Pumnea, din Căciulata, de Zaharia Boiu, cu portret, de Visarion Roman, Chendi, Nicolae Axente. Și figuri (plafondul de la Racăș, p. 235, amintește unele de la noi, din același stuc; interesantă biserica din Pădureni, p. 260; frumoasa strană din Biertan, p. 319. Se dă în facsimile și extraordinara broșură cu litere latine de la 1768 *Kintyets kimpenyesty ku glazurj rumunyesty*, p. 331; și reproducerea de la p. 333). La p. 370: „un hrisov de la Petru Rareș ținea locul geamului la casa unui țeran“.

*

Note ale păr. C. Matasă despre regiunea nemțeană și băcăuană zisă Cîmpul lui Dragoș, în *Anuarul Liceului „Petru Rareș“, Piatra-N[eamț], 1932-3 [1934]*. De relevat Bîtea Doamnei. Regiunea cuprindea vre-o treizeci de sate. Mai toate poartă numele, adesea arhaice, ale întemeietorilor (Mareș, Blaga, Bațea, Borilă, Ursu, Dragotă, Giurca, Șendrea, Pascu, Bolcu, Barbeș, Lozea, Cîndea, Petrea, Stan, Ștefan); altele amintesc aspectul (după poiană, runc, muncel, ceret, pădure de ceri). Nechid pare să fie Neted, de altfel pomenit. Se înșiră actele care privesc arhaicul grup de așezări. Se vede din echivalența Cobila-Iapa că forma slavonă era adesea de cancelarie. Se trimete pentru originea numelui la Dragoș viteazul din 1392. Știri despre școli de d. D. L. Stăhiescu: *I. L. Caragiale revisor școlar de Neamț de la 1880* (p. 88).

*

În *Revista istorică română*, d. Ștefan Glixelli arată prin comparația cu textul slavon de unde sînt luate învățăturile de cum se stă la masă din opera lui Neagoe Basarab. Această derivație nu exclude paternitatea Domnului sîntuit de o femeie cu mai înaltă cultură, devotat al ortodoxiei și care a ținut să dea fiului său

numele de Teodosie poate mai mult în legătură cu al doilea din Împărații numiți astfel, cărturarul. D. Glixelli ar admite redactarea de un călugăr „după indicațiile directe sau numai păstrate în tradiție“ ale Domnului (p. 329). Dar nu înțeleg pentru ce *supt el chiar* n'ar fi *ajutat* un călugăr: multe cărți ale Suveranilor așa se fac. Și mă întreb și de ce Neagoe, ba încă în legătură cu un fiu de o așa de palidă și scurtă Domnie, s'ar fi impus unui călugăr care nu era Român, căci nimeni nu se gîndește a afirma că în românește s'a alcătuit întâiu compilația. Fără a mai aminti caracterul corespunzător numai cu secolul al XVI-lea începător al recomandațiilor politice.

Se continuă studiul d-lui N. Cartoian despre originalul *Cea-sornicului Domnilor*. Se arată că Nicolae Costin a putut primi indemnul traducerii sale după versiunea polonă a lui Felix Roszkowski, foarte populară (zece ediții). Și prețioase indicații de datare (și pentru Cronică lui Nicolae Costin, pp. 336-7 și 337, nota 1).

D. Iulian Ștefănescu dă un studiu de o uimitoare erudiție despre *Viața Sf. Paraschive* de Matei al Mirelor. Trimeterea la biografia autorului de d. D. Russo într'un curs inedit va putea fi cu greu întrebuițată de cetitori.

O notiță de d. Alexandru Iordan despre cunoscuta gramatică românească, iscălită Mircesco, a lui Alecsandri. D. Veress explică rostul știrilor ungurești din Simion Dascălul. La dări de samă, p. 415: s'a dovedit că tripticul din Grenoble e modern.

*

În *T. Codrescu*, III, 5, și un act de la Ștefan Surdul (mențione de pribegie supt Mircea Ciobanul, de inele de aur; „Găvojdibrod“ e „Vadul Găojdei“; de sigur și „Trașinov“, Trașin). O carte a lui „Costandin vâtaul a spravniceii (*sic*) Scaunului Craiovei“. Româneasca bizară a d-rului Cihac la 1832, p. 70. *Traducerea operei de discuție religioasă a Împăratului Ioan Cantacuzino*, în Biblioteca Seminarului din Iași, no. 3907 (pp. 73-5). O notiță despre intrarea oștilor rusești în 1769, pp. 76-7 (bejenie la Secul).

În n-1 6 un rarism act de la Nicolae Pătrașcu fiul lui Mihai Viteazul care se întitulează, la 16 Iunie 1600, „Io Neculae Voevod și Domn a toată Țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Io Mihail Voevod, Domn a toată țara Ardealului și a

Moldovei. Deci cu părăsirea formală, pentru fiu, a principatului muntean. Ca boieri: Dumitru Vornicul, Miroslav Logofătul, Andronie Vistierul, Balea Spătarul, Stan Stolnicul, Șerban Păharnicul (viitorul Domn), Radu (Buzescu) Postelnicul. Se citează, fără altă indicație, „Arhiva Statului, București“.

Voiu reveni într'un studiu la Academia Română.

*

D. dr. Anton B. I. Balotă consacră un studiu romancierului sârb Borisav Stancovici (București 1934). Introducerea e o privire generală asupra literaturii sârbești moderne. În adevăr povestitorul de peste Dunăre e un mare vrăjitor de scene și sentimente.

*

D. Gh. Ghibănescu publică o „predică“ despre *Biserica Talpari* din Iași, care cuprinde, pagini de istorie. Multe anexe documentare. Și forma e deosebit de frumoasă. E un excelent mijloc de lucru pentru studiul Cantacuzinilor moldoveni.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Note prețioase despre Marele Războiu le dă d. Virgil Caraivan în *Memoriu de activitatea ostășească în războiul de întregire, 1916-1918* (Birlad, 1934) (e vorba și de reintroducerea sistemului rostogolirii de bolovani asupra vrăjmașului). Ofițerul rănit își cere dreptate.

*

În *Convivium* (1924) de la Torino d-na A. Silvestri Giorgi presintă simpatic pe Duiliu Zamfirescu.

*

D. G. T. Niculescu-Varone publică și a doua parte din *Portul național românesc*. Numeroase probe de costume. Unele din ele au o mai mare valoare, fiind culese din cărțile călătorilor pe la noi. Cele două femei din cartea lui Karaczay sînt presintate în negru, dar se arată în text colorile. Urmărirea materialului e foarte atentă. Desemnurile lui Knapp, Trentsensky și Thumann (la Academie) nu erau cunoscute. Unele porturi ungurești sînt la Institutul Sud-Est european. Și schițe de Satmari. Și vocabularul are mult de cules.

*

În culegerea *Lui N. S. Dumitrescu, președintele „Tinerimii Romine”, omagiu* (București 1934), se va găsi și o conferință istorică de d. I. Nistor, asupra unității românești.

*

În *Glasul Bucovinei*, de la no. 4335, începe un studiu amănunțit, și cu lucruri nouă, despre Alexandru Odobescu, al d-lui Petru Iroaie. Se întrebuițează și ineditele din ms. 4936 al Academiei Romine.

*

În *Catalogul cărții sucevene*, de d. Cornel Soroceanu (Suceava 1933) o folositoare încercare bibliografică. Povestirea d-lui St. Koczyński despre „mormintul și cadavrul” lui Despot-Vodă (într'un calendar apărut în Viena în anul 1916) e de pură imaginație. Astfel de lucruri pentru toate orașele ar fi bine venite.

*

Note despre francmasoneria la noi, cu înfățișarea citorva medalii, în cartea *Un francmason, Francmasoneria în medalii* (București 1934). La 1776 se cuprindeau în loja Moldovei episcopul Leon Gheuca, Ioan și Matei Cantacuzino, Iordachi și Nicolae Balș, Ilie Catargiu, Manolachi și Alecu Bogdan, Ioan Cuza (cel tăiat cu Bogdan), Gheorghe Jora, Ioan Gheuca (așa cred că trebuie a se ceti în loc de Ghenea), Ioan Apostol și Iordachi Alcaz, precum și acel Costea Papafil pe care-l cred autorul medaliei de la Sadagura (*acolo, pentru că era bănăria rusească pentru Moldova a armatei de ocupație*), iscălită „F[rater] Constandius”. Traducerea inscripției („Moldav. calculum album adiecerunt maiores”) nu e: „Strămoșii au mărit piatra albă a Moldovei”, ci „strămoșii au dat noroc Moldovei”, și figura din nori e Moldova însăși. Medalia e deci, pe lângă dovada unei asociații liberale (cf. și asociațiile de boieri care se îndatoresc a nu lucra unii contra altora, în revista *T. Codrescu*, III), și o afirmație națională *în vremea când naționalismul muntean se manifesta prin inventarea tratatelor cu Turcii*.

*

În broșura *Sămănătorism, poporanism, criticism* a d-lui Mihail Dragomirescu (București, 1934) — copilării și cite un falsificat în sprijinul lor. A insista e penibil, dată fiind situația și vrîsta autorului, stăpînit de aceleași ambiții și persecutat de aceleași uri. Semnalăm cărticica, fără utilitate practică, pentru că, nu știm din ce motiv, ni-a fost trimisă.

*

În *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, April-Septembrie 1934, d. Hermann Schuler despre poetul Valentin Wagner (secolul al XVI-lea). Scrisorile lui Mohammed al II-lea editate de el, *Magni Turci epistolae per Laudivium, equitem hierosolymitanum, latinitati donatae*) sînt falsificații (cf. p. 79). D-ra Luisa Netoliczka se ocupă de portul săsesc (în părțile Bistriței se adoptă fota ca și căciula), după exemplul lui Max Tilke, *Orientalische Kostüme* și *Osteuropäische Volkstrachten*; din punct de vedere mai mult artistic. Raporturi între Sași și Saxonia de Andreas Scheiner (de drept și altele). Cele cu Luxemburgul interesează pe d. Richard Huss. E păcat cît timp se pierde cu aceste discuții de origine, care nu pot duce la niciun rezultat sigur. Despre danțuri ardeleni atestate la 1613, d. Iulian von Pulkowski. Lucruri din 1848 de d. Gustav Adolf Zikeli. Despre „arhitectura medievală” în Secuime d. Iosef Sebestyén (clar și inteligent; dar Secuiei secolului al X-lea și XI-lea” și „Bulgaroslavii” pe cari i-au găsit aici Secuiei și de la cari vine vechea toponimie!). Propuneri de etimologii de d. Gustav Kisch. Un extras din Andreas Wolf de pâr. Hans Petri.

*

În *Forschungen und Fortschritte*, X, 17, resumatul unei conferințe a d-lui Traian Bratu despre „cărțile populare germane la Romîni”: introducerea are largi și adevărate idei generale.

*

În *Revue d'histoire moderne*, Ianuar-Februar 1934, d. O. A. Johnsen, sprijinit pe piese de archive, arată că „actul de navigație” engles din 1651 n'are importanța ce i s'a atribuit. După împătrirea și încercirea navigației englese, care *biruise singură*, măsura lui Cromwell a fost numai un act de „apărare”.

*

În *Dacoromania*, VII, d. N. Drăganu discută aserțiunile mai multor filologi maghiari cu privire la situația reciprocă dintre Romîni și Maghiari, între altele ale d-lui L. Treml, a cărui pasiune diformantă e cu prisosință cunoscută (în *Ungarische Jahrbücher*, VIII-IX, și în *A románság őshazája és a kontinuitás*). Documentul lui Iurg Coriatovici e *cu siguranță fals* (v. p. 196, nota 2). Afirmația aceluiași Treml că Țara-Românească e o denominație târzie

este pur și simplu absurdă : cum s'ar fi putut întrebuița termenul în documente slavone redactate de scriitorii de peste Dunăre? Bine înțeles că d. Tremblay vede în „Ungrovlahia“ cine știe ce origine ungurească a principatului muntean. Dogma cu „Walachenschen“ venite din Balcani nici nu merita o discuție serioasă. Că Românii sînt pomeniți întâia oară în Ardeal documentar la 1210 n'are nicio importanță ; e vorba *cum* și, al doilea, nomenclatura românească în Ardeal e intenționat lăsată la o parte. D. Drăganu adaugă nume *romanice* din Panonia și împrumuturi de cuvinte românești la Unguri (pp. 199-200). Recensentul, partisan al parțialii *întoarceri* a Românilor din Balcani, ar putea să vadă, ca și grupul de filologi ieșeni, la ce servesc afirmațiile lor, așa de puțin capabile de a li dovedite istoric. O mare lucrare recentă a d-lui Melich (*A honfoglaláskori Magyarország, 1925-9*) dă d-lui Drăganu prilejul altor rectificări. D. Melich crede că a găsit „Turco-Bulgari“ prin Baranya și resturi romanice neromânești pe la Balaton, ba chiar, prin Ardeal, Daci și Gepizi... La ce minuni nu ajunge filologia necontrolată de istorie și de bunul simț ! A se ceti paginile 227 despre originea Securilor ca să se vadă până unde poate merge fantasia deslănțuită. Din ce în ce mai mult filologia, totuși cu metodele așa de sigure, e la dispoziția oricărei păreri preconcepute, și mărturia istorică, logica faptelor, comparația cu fenomenele de astăzi rămîn singurele adevărate baze pentru orice elucidare a problemelor societăților umane.

D. I. Breazu redactează imensa bibliografie (dar Magdalena, nu Margareta Iorga). La necroloage, dreapta prețuire a lui Al. Philipide de d. Capidan (pp. 652-5). Dar se exagerează și manualul de tinereță și masa enormă, de formă arhaică, a „monumentului“ lui). În general, bune aceste necroloage : sper, la vremea mea, și eu unul ceva mai cald decît anume dări de samă (v. de ex. pp. 375-6).

*

Generalul R. Rosetti, în *Un document inedit asupra mișcării de la 3 August 1865 (ibid., no. 4)*, aduce o scrisoare către Vodă-Cuza a lui Nicolae Rosetti Bălănescu, ministrul de Externe al Domnului Unirii. El arată haosul economic produs de „noianul de legi și de reforme de toate soiurile care nu i-au fost aplicate cu o îndestulătoare moderațiune, și nici cu tact sau treptat“. Domnul e făcut

responsabil de toți, și de țerani, drept cauza „sarcinilor lor mai mult decît grele“. „Nu există nici opinie, nici patriotism, nici sinceritate.“ Se recomandă amnistia pentru cei implicați într'o mișcare datorită mai mult agenților provocatori decît politicianilor de ambele nuanțe, cari erau firește bucuroși să poată profita dintr'însa.

Se dă și foarte importantul act, nedatat, prin care aceiași oameni politici se îndatorează a menține alegerea prințului străin în cas de „vacanță a Tronului“ (semnează și Gh. Știrbei, Brîncoveanu, alături de C. Brăiloiu, Anastase Panu, Ion Ghica, I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, care redactează).

*

Note asupra României de d. St. C. Pavlovici în revista *Jivot i Rad* din Belgrad, 15 Mart.

*

În *Dacoromania*, VII, pe lângă articole de filologie, considerații asupra adopției în provinciile alipite a cuvintelor „județ“ (p. 63 și urm.; de d. Sever Pop), „prefect“, „primar“ (pentru cnez-chinez = cmet-chimet, p. 69, nota 2). Pentru originea lui Buceciu ar fi trebuit ținută în seamă și Bucecea botușăneană (pp. 114-5). „Cotorosi“ (p. 116) nu are sensul dat de Gorun, ci se întrebuițează numai în forma „a se cotorosi“ (a se scăpa, a se mîntui de cineva). Pentru Malacași d. Sextil Pușcariu propune etimologia care ar însemna, în trei cuvinte, „muntele vitelor“ (p. 124). „Bua“ în sens de „nani“ îl întrebuițează numai Sașii (p. 131). Osebirea între „lanțul“ obișnuit și cel de pămînt (în legătură cu „lanul“), pp. 136-7. Explicația lui *dimon* pentru „demon“ (obișnuit în Moldova), p. 140 și urm. (de d. Iorgu Iordan). Pentru rotacism, d. Sever Pop, p. 181 și urm. (la Sirbi, pp. 187-8). Locuția de la pp. 186-7 are corespondentul în greaca populară. Pentru migrația la fin sint a se lua în considerație și condițiile create de împrietărirea în Ialomița a Prahovenilor (v. pp. 188-91). D. E. Petrovici resumă ultimele lucrări despre Traci ale d-lui Norbert Jokl (p. 344 și urm.). Dubioasă-mi pare, după numele de localități, propusa „strînsă înrudire“ a limbii trace cu cea iliră (v. p. 345). De același analiza scrierilor recente ale d-lui Skok (p. 350 și urm.). La p. 372, am colaborat și eu la Dicționarul lui Mayer (și la *Encyclopaedia Britannica*. „Pe marginea cărților“ a d-lui Sextil Puș-

cariu cuprinde multe idei generale (cuvintele „bisericești“ latine sau slavone în Tatăl Nostru; pp. 501-2; rolul Dunării în S. E. Europei; pp. 503-4). Și transmiterea zicalilor din latinește în limbile romanice și dincolo de ele chiar; p. 503, nota 2). Rostul lui „de loc“ (p. 503).

*

În *Arhiva* din Iași, 1933, n-le 3-4, d. Gh. Ungureanu arată că Alexandru-Vodă Moruzi, după traducerea și prelucrarea lui Harmenopulo de Toma Cara, a numit, la 13 Iunie 1804, o comisiune pentru cercetarea și adăugirea după obiceiul pământului a acestui text. Cara observa că limba românească, așa săracă, „nu are încercăturile și încungiurările cele întunecate a alcătuirii limbii elienești“. La 1806, tot Cara dădea „Pandectele“ după forma „Basilicalelor“.

Aceiași, în aceeași revistă, n-le 1-2, se ocupă de jurisconsultul Flechtenmacher (portret) și Damaschin Bojinca (scrisori ale lui către Gh. Bariț. Costachi Negruzzi primește a da poezii la „foaia literală“ a lui Bariț; greșelile în latina primei scrisori o fac pe alocuri neinteligibilă: în ea se critică lipsa de interes a Moldovenilor pentru propria lor limbă).

*

În *Points de vue sur l'impérialisme romain* (Paris 1934), d. Jérôme Carcopino caută să arăte că ideia unui *imperium* întins asupra altor rase datează, de fapt, de la lupta contra lui Hanibal (pp. 10-11). Deci pentru d-sa cucerirea e un act voit, ceea ce nu e și punctul nostru de vedere. Totuși primul studiu transformă o dare de samă plină de recunoaștere pentru cartea lui Holleaux, care a apărut punctul de vedere al cuceririi occidentale, fără plan și urmare. Analisa e așa de strinsă și așa de clară, încît face pentru mulți cititori grăbiți inutilă întoarcerea la original. Foarte juste în general reflecțiile asupra valorii reale a izvoarelor diplomatice aranjate și fără dedesupturile verbale (pp. 50-1). Ceea ce se opune concepției lui Holleaux e însă mai subtil decît convingător. Dacă e vorba de un imperialism conștient, el trebuia căutat mai mult în ceea ce se găsește și la Hanibal imitarea de cei crescuți elenic a legendei macedonene, tendința de a da Romei rolul lui Alexandru-cel-Mare (cf. și nota 3 la pagina 103, și pentru Pompeiu Magnus); odată atins solul elenic, trecerea pe acestălalt plan de politică se impunea tuturor.

În studiul, refăcut, despre „imperialismul roman și aurul Dacilor“ se dă, cu dreptate, importanță mărturiei lui Lydus Bizantinul sprijinit pe mărtorul ocular Kriton, cu privire la prada de aur a lui Traian: „cinci sute de mii de litre de aur“. Se poate apropia de prada luată de Carol-cel-Mare de la haganul Avarilor, care, cu alt punct de concentrare, continua opera lui Decebal.

Că se poate admite o dorință de regalitate la Cesar s'ar găsi un argument în aceeași familiarizare, care se întâlnește și la Sulla, cu lucrurile Orientului. Faptele aduse la paginile 94-7, chiar dacă aparțin mahalagiului Suetoniu, sînt totuși expresive. Interesant și ce se spune despre interpretația umanului cu divinul la Romani (pp. 97-101). Se insistă, cu grele dovezi, asupra reabilitării la Roma a ideii regale (p. 102 și urm).

Urmează cercetarea ideologiei politice din „tabula claudiana“ găsită la Lyon. Un ultim studiu caută să arăte ce a dat Galia Imperiului. D. Carcopino se unește la predecesorii săi în a considera invazia Galilor în Italia, începînd momentan pe toți, ca factorul care a permis Romei înviate să nu mai împartă cu Etruscii stăpînirea asupra Italiei. Foarte la locul ei e și puternica afirmare a permanenței romane în Galia prin Clovis și ai lui (pp. 217-8). Și tot așa greutatea occidentală pe care a dat-o Galia pentru ca Roma să nu devie răsăriteană (pp. 219-20). Se arată și împrumuturile tehnice, în armată, în agricultură, ale Romanilor de la Gali. Firește și influențe morale, cu fineță descoperite.

Comunicația despre „Imperiul Roman și Europa“ la „congresul Volta“ termină interesantul volum.

*

O carte bibliografică interesantă asupra Rusiei Sovietice se cheamă *Die Soviet-Union 1911-1932. Systematische mit Kommentaren versehene Bibliographie der 1917-1932 in deutscher Sprache ausserhalb der Sovjet-Union veröffentlichten 1900 wichtigsten Bücher und Aufsätze über den Bolschewismus u. die Sovjet-Union*, Königsberg, 1933, apărută prin grija „Institutului german pentru studiul Europei orientale“.

Lucrarea e datorită lui Klaus Mehnert și a treizeci și șase de tineri specialiști. Împărțirea materiilor e clară și sistematică după următoarea ordine: I, Pămîntul și oamenii, II, Istoria și politica (Revoluția, conducătorii revoluției, partidul comunist și Internaționala,

politica externă, memorii, prizonierii de războiu, bolșevismul și Comitetul sovietic, opere cu caracter general), III, Economie, IV, Drept, V, Cultură și viață (Științe, Cartea și tiparul, Educația, Literatura, Artele plastice, Teatrul și filmul, Istoria spiritului, Filosofie și etică, Religia și mișcarea atee, Femeia și tineretul), VI, Armata, VII, Disciplini ajutătoare, VIII, Emigrația, IX, Literatură engleză și franceză asupra Rusiei.

Bibliografia, însoțită de mici comentarii, poate fi utilizată de orice specialist.

*

G. Călinescu, *Opera lui Eminescu*, I, București. Lucrarea cea nouă a d-lui G. Călinescu dă o comparație atentă între unele păreri ale lui Eminescu și modelele ce ar fi putut găsi în cugătarea apuseană. Ea e mai interesantă decît utilă, și puțin alătorea. Dar prețioase citațiile de inedit.

*

În *Anuarul liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara* (1929-30—1932-33), publicat de d. Horia Petrescu, d. E. Adorjan tratează despre felul cum apar Rominii în vasta operă a romanțierului maghiar Mauriciu Jókai. Cercetează Ardealul apusean la 1853 și 1858; revine la 1871; asistă la o serbare în Cluj, la 1904. Luptătorii romini din 1848 sînt înfățișați viteji și nobili. Descripție simpatîcă a Ținutului Moșilor. Un roman istoric aduce înainte pe Doamna Maria, soția lui Grigore I-*iu* Ghica. Și împrejurările din 1821 l-au interesat. Și în *Sărmanii bogați și Cerule Dumnezeu* marele scriitor vorbește de Rominii ardeleni (Tîrgul de fete, părțile Hațegului, cele de la Zlatna). Și în popularisările lui istorice el făcea un loc onorabil neamului nostru (dar credea că Mihai Viteazul a dat limbii românești caracterul oficial în Ardealul cucerit). A văzut și pe Avram Iancu bolnav. — Se atinge și domeniul istoric în frumoasa presîntare de d. Teculescu, *Oameni și locuri din Tîrnava Mare*.

N. Iorga.

NOTIȚE

Călătorul Hans Dernschwam, care străbate Turcia, între 1553 și 1558 (v. *Revue historique du Sud-Est européen*, X, 1933, pp.

144-155, ținând servitori pe cale și pe husarul Oláh Gjörgy și pe un Oláh Ivan¹, are despre Romîni din Ardeal aceste știri²:

„Solcher Puben (reneați) seindt vill zwischen Wallachen, Ratzen und Ungarn, die alle der deutzschn Nation auff's Gehassigist sein, und irer alleyn spotten, alle wider sy zu zihen begern“ (p. 110).

La Cerchesi, Abasi, Mingreli, „die Klaidler und Hembder ausgenet, wie auch die Bulgari, Ratzen, Walachen und Turkyn pflegen zu tragen, von villerlay Farben durcheinander, von geferbten Zwirn, wullen Faden“.

„Die Romer in der ersten allein Hirrten und Hayduken, Walachen gewest, klaines Vermugens“ (p. 135).

Un Luca de Varasdin știe nemțește, sîrbește, ungurește, latinește, românește și turcește (p. 140).

Intr'un sat al lui Rustem-Pașa „Sibenburgischer Ungern und Walach, jetzt Kassin genant“ (p. 175).

„Das Volkh nert sich nur vom Viech wie die Walachen“ (p. 180).

În Bitinia și Galatia, „ein arm grob elend Volkh wie bej uns Ungarn und Bergstetten die Hejdokhen und Walachen“ (p. 182).

„Grob Volkh ist und lauter Walach die nur mit Viech umgehen“ (p. 183).

Asiaticii „seind alles pastores wie in Ungarn, die Heydoken, auch gegen Poln und Bergssetten, auch Sybenbirgen die Walachen sein, die sich nur von dem Viech neren und Millich essen. Aber die Turken wissen noch kunnen nicht der halben Tail zu solcher Narung als die Walachen“ (p. 223). „Walachen die allein von dem Viech leben“ (p. 225).

De Romîni din Principate vorbește numai supt raportul religiei.

Cu privire la ele și un pasagiu obscur în care e vorba, după cît se pare, de obiceiul Domnilor noștri, „die walachischen Weida“, de a face semne pe trupul copiilor lor pentru a fi recunoscuți astfel, — ceia ce s'ar face și acum (p. 138).

*

¹ Pp. 43-4.

² Cf. și p. 242: „Wie ander Landtvolk und Walachen“; p. 258: „Seind Walachen“.

În *Istoria Romînilor prin călători* am semnalat micul roman al lui Ange Pechmédja, *Rosalie*. Și Flaubert l-a cetit. În *Correspondance*, seria a treia (1854-69) (1930), p. 203, se cetește: „l'ai sur ma table un petit livre écrit par un réfugié valaque, intitulé *Rosalie* par Ange Pechmédja. C'est une histoire véritable, qui vous amusera. Demandez-la“. Scrisoarea e adresată la 15 Ianuar 1861 vechii corespondente, d-ra Leroyer de Chantepie.

În scrisoarea de la 4 Maiu 1861 Flaubert vorbește de scrisoarea sa, publicată în *Figaro*, către Pechmédja, *Au gars Pechmédja*, cu adausul: „Voilà ce que c'est, mon vieux, que d'être poli envers les „étrangers“ (p. 213).

*

În ce privește felul cum se confundă în Apus viața noastră politică și aceia a unor vecini a căror existență politică a fost mult timp intreruptă, generalul engles Gordon scria într'o scrisoare publicată de *Century*, la 16 Ianuar 1881, recomandînd regimul parlamentar pentru Turcia lui Abdul-Hamid: „Priviți la România și Bulgaria și, în oarecare măsură, la Rumelia: Guvernul reprezentativ reușește foarte bine“ (H. Anthony Salmoné, *The Fall and resurrection of Turkey*, Londra 1896, p. 266). N. Iorga.

NOTĂ LINGUISTICĂ

În dialectul de la Adrianopol (Θρακικά, III, p. 302) cucuvaia e κουκουβάγια și masa μάσα (p. 344), soiū=σόγι (p. 303), σοϊ (p. 312), πεισματάριδες, pismătareți (p. 307), cutră = κουτρε (p. 311), κουμάρ (p. 335).

Dar, și alte forme, κουρα, κοργιόζους (p. 335), κάμπους (p. 339), κουρτίνα (*ibid.*), κουκάνα, cocoana (p. 336), κουτσι, coce, καλιάσκα, caleașcă (p. 337), κουτώ, cutez (p. 338), κριέδατ, crevat (*ibid.*), κάτανας, „cal mare unguresc“ (p. 339), de la catană, κατρήν (p. 339), μαμαλίγνα (p. 343), ματσούκα, măciucă (p. 345), μικούτσκος (p. 347: micuț), έιτσα (vișă, p. 347), μουστος (p. 350: must), μουτρα (mutră, p. 351), μπάμπω (p. 351), babă, μποχτσάλιχ, bohcealic (*ibid.*), μπαρέμ, barem (*ibid.*), μπατσής, baciū, irate mai mare (p. 352), μποτίτς, botiță (p. 353), μπούζα interpretat κοιλιά, buză (*ibid.*), μωρλή, märe (p. 354), trimet la influențe diverse: italiene, turcești, chiar românești.

N. I.